

ЛІЛІЯ РУСКУЛІС

**МЕТОДИКА НАВЧАННЯ
ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН У
ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ
(МОВА) У СХЕМАХ, РИСУНКАХ,
ТАБЛИЦЯХ ТА КОМЕНТАРЯХ**

Навчальний посібник

МИКОЛАЇВ – 2021

УДК 811.161

*Затверджено відповідно до рішення вченої ради
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського
(протокол від 29 червня 2021 р. № 27)*

Рецензенти:

- Пентилок М. І. – д. пед. наук проф., професор кафедри української філології та журналістики Херсонського державного університету;
- Ницета В. А. – доктор педагогічних наук, доцент кафедри української мови та славістики Бердянського державного педагогічного університету;
- Дружененко Р. С. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови Київського університету імені Бориса Грінченка

Лілія Рускуліс

Методика навчання фахових дисциплін у закладах вищої освіти (мова) у схемах, рисунках, таблицях та коментарях: навчальний посібник. Миколаїв: Іліон, 2021. 202 с.

У навчальному посібнику з'ясовано лінгвофілософські основи підготовки майбутніх учителів української мови і літератури; обґрунтовано поняття «компетентність», «лінгвістична компетентність», «лінгводидактична компетентність»; схарактеризовано нормативно-правову базу підготовки студента; визначено загальнопедагогічні й лінгводидактичні підходи, закономірності, принципи, методи, прийоми та засоби навчання; ефективні форми навчання.

Посібник рекомендовано для дослідників-методистів, науковців, викладачів ЗВО, аспірантів, магістрантів, студентів філологічних факультетів, учителів української мови.

ISBN 978-617-534-649-5

© Рускуліс Л., 2021

ЗМІСТ

ВІД АВТОРА	4
РОЗДІЛ 1. МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ (МОВА) ЯК НАУКА ТА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА	6
РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ	61
РОЗДІЛ 3. ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	83
РОЗДІЛ 4. ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ У ЗВО	148

ВІД АВТОРА

Стрімкий розвиток сучасної системи освіти, пов'язаний із переходом до нових стандартів, зорієнтованих на формування компетентнісної особистості, висуває нові вимоги до випускника закладу вищої освіти. Для студента-філолога – це глибокі знання лінгвістичної теорії та використання її в практичній діяльності; орієнтація у вирі найновіших досягнень мовознавства й відповідно студіювання наукових, науково-методичних та ін. розвідок, розвиток філологічного чуття й смаку, постійне прагнення пізнавати різноманітність й різнобарв'я українського слова.

У навчальному посібнику розкрито проблеми лінгвофілософського підходу до підготовки майбутнього вчителя української мови і літератури, продемонстровано тісну взаємодію філософії мови з сучасною українською літературною мовою, історією мови, українською діалектологією, загальним мовознавством, новітніми напрямками лінгвістики (етнолінгвістика, психолінгвістика, комп'ютерна лінгвістика, корпусна лінгвістика, когнітивна лінгвістика й лінгвоконцептології, семіотика та ін.); з'ясовано поняття «компетентність», «компетенція», «лінгвістична компетентність», «лінгводидактична компетентність». Важливе значення в процесі підготовки студента має аналіз психічних процесів, характерних для юнацького віку, що висвітлено в

пропонованих студіюваннях. У посібнику з'ясовано місце студента як суб'єкта навчальної діяльності в системі вищої освіти, проблеми адаптації, формування Я-ідентичності студента-словесника, зовнішні й внутрішні мотиви навчання, характерні для цього вікового періоду. Чільне місце відведено аналізу психічних властивостей студента (свідомість, мовлення, пам'ять, увага, уява тощо) та інтеграція їх у вищі психічні функції, проблеми формування й становлення мовної особистості студента в перспекції сучасної психології, психолінгвістики й лінгводидактики. Усебічно репрезентовано загальнодидактичні й лінгводидактичні підходи, закономірності, принципи, методи й прийоми навчання, схарактеризовано форми навчання (аудиторні й позааудиторні).

Навчальний посібник побудовано відповідно до вимог створення дистанційних навчальних комплексів. Авторка пропонує схеми, таблиці, рисунки, супроводжуючи ілюстративний матеріал теоретичним коментарем. Така структура посібника сприяє організації змішаного навчання, що зайняло магістральне місце в організації освітнього процесу.

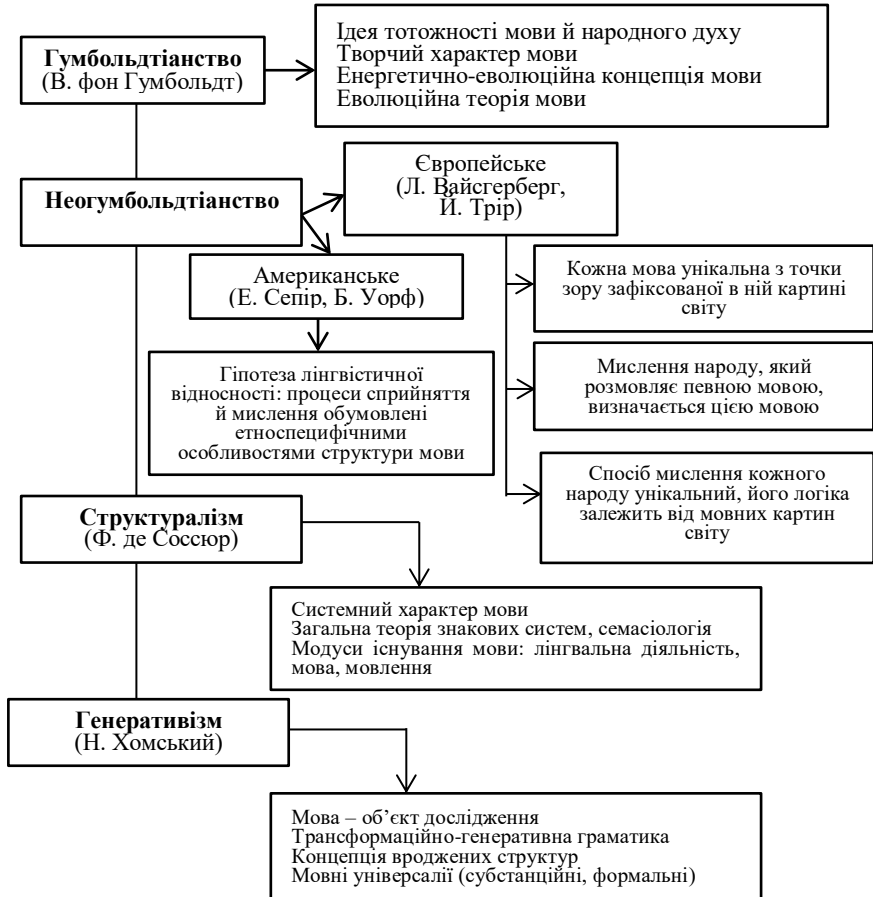
Навчальний посібник рекомендовано для дослідників-методистів, науковців, викладачів ЗВО, аспірантів, магістрантів, студентів філологічних факультетів, учителів української мови.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ (МОВА)

ЯК НАУКА ТА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

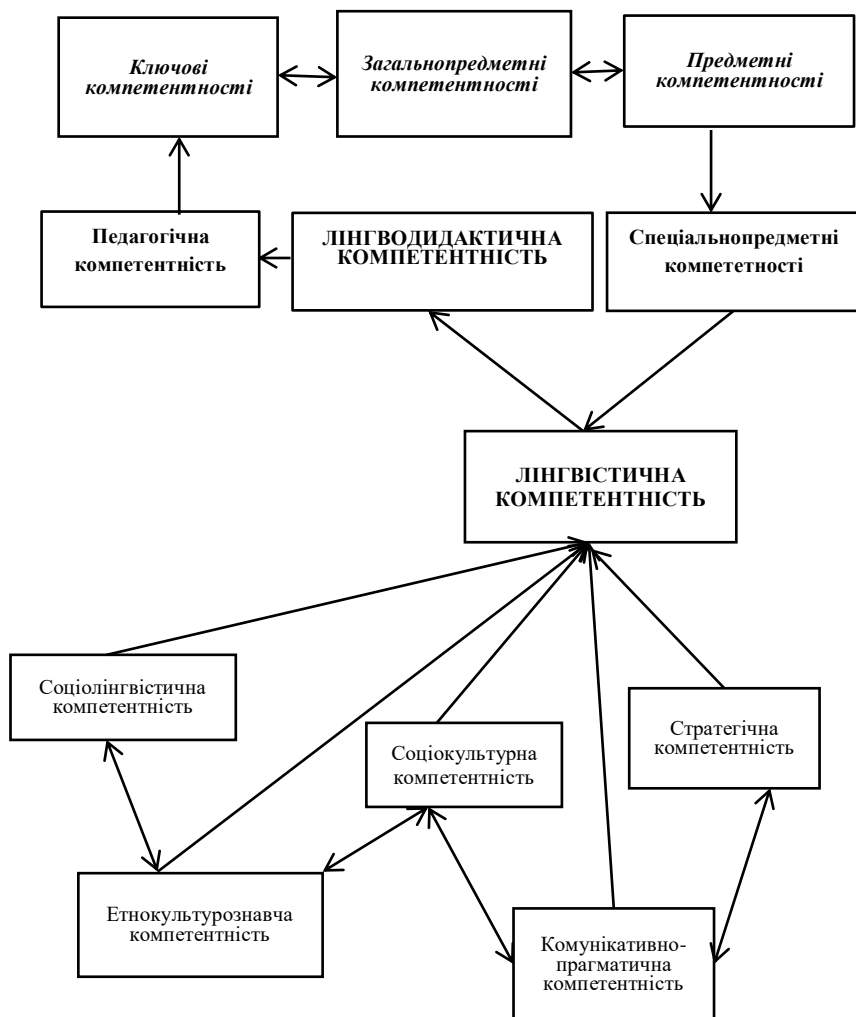
ЛІНГВОФІЛОСОФСЬКИЙ ПІДХІД ДО МОВИ

ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТЬ «КОМПЕТЕНТНІСТЬ» І «КОМПЕТЕНЦІЯ»

Словник	Компетентність	Компетенція
<p>Великий тлумачний словник сучасної української мови [Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусол. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.]</p>	<p>Властивість за значенням «компетентний», тобто який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний</p>	<p>Добра обізнаність із чим-небудь</p>
<p>Словник іншомовних слів [Словник іншомовних слів / за ред. члена-кореспондента АН УРСР О. С. Мельничука. К.: Українська радянська енциклопедія, 1977. 776 с.]</p>	<p>Досвідчений у певній галузі, якомусь питанні</p>	<p>Коло питань, в яких дана особа має певні повноваження, знання, досвід</p>
<p>Енциклопедія освіти [Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.]</p>	<p>Компетентність у навчанні набуває молода людина не лише під час вивчення предмета, а й за допомогою засобів неформальної освіти, внаслідок впливу середовища тощо</p>	<p>Відчужена від суб'єкта, наперед задана соціальна норма (вимога) до освітньої підготовки учня, необхідна для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері, тобто соціально закріпленій результат</p>
<p>Oxford Dictionary of English [Oxford Dictionary of English. URL: https://en.oxforddictionaries.com/definition/competence]</p>	<p>Достатність навичок або знань, щоб зробити щось добре, відповідно до певного стандарту</p>	<p>Можливість робити щось успішно чи ефективно</p>
<p>Cambridge English Dictionary [Cambridge English Dictionary. URL: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/competent]</p>	<p>Можливість зробити щось добре</p>	<p>Важлива навичка, необхідна для виконання роботи</p>
<p>Merriam-Webster's Concise Dictionary of English Usage [Merriam-Webster's Concise Dictionary of English Usage. URL: https://www.merriam-webster.com/dictionary/competent]</p>	<p>Наявність необхідних або адекватних здібностей чи якостей</p>	

ІЄРАРХІЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

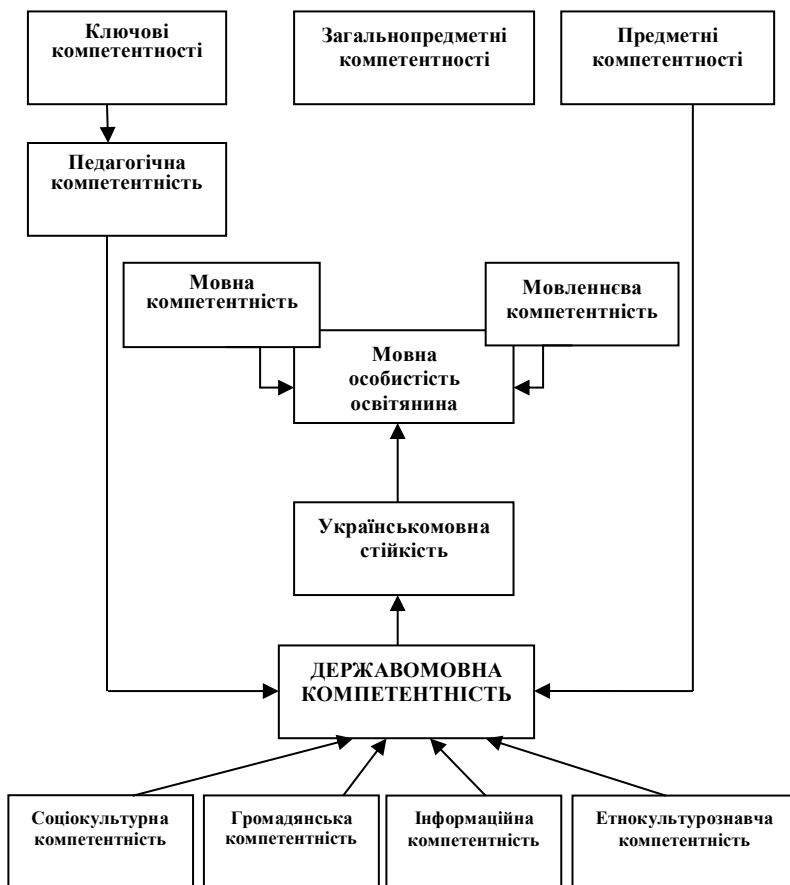

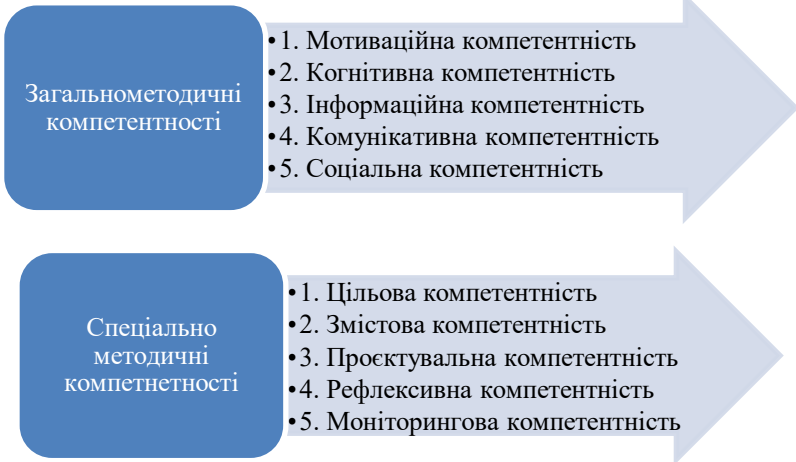
КЛЮЧОВІ КОМПЕТЕНТНОСТІ (ЗА В. ХУТМАХЕРОМ)

СКЛАДНИКИ ДЕРЖАВНОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСВІТЯНИНА

УЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЗАГАЛЬНОМЕТОДИЧНИХ ТА СПЕЦІАЛЬНОМЕТОДИЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

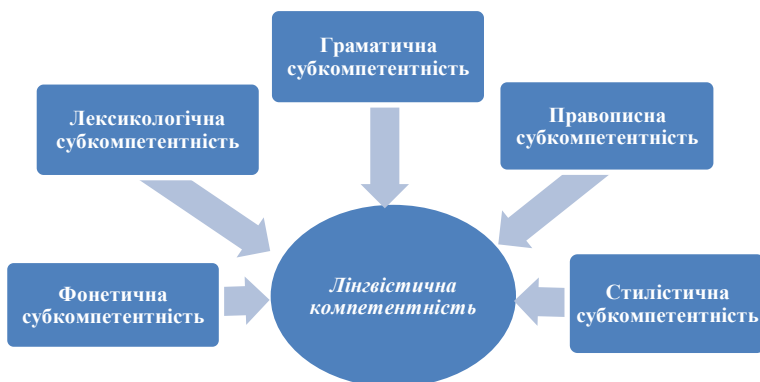
ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ТЕРМІНИ

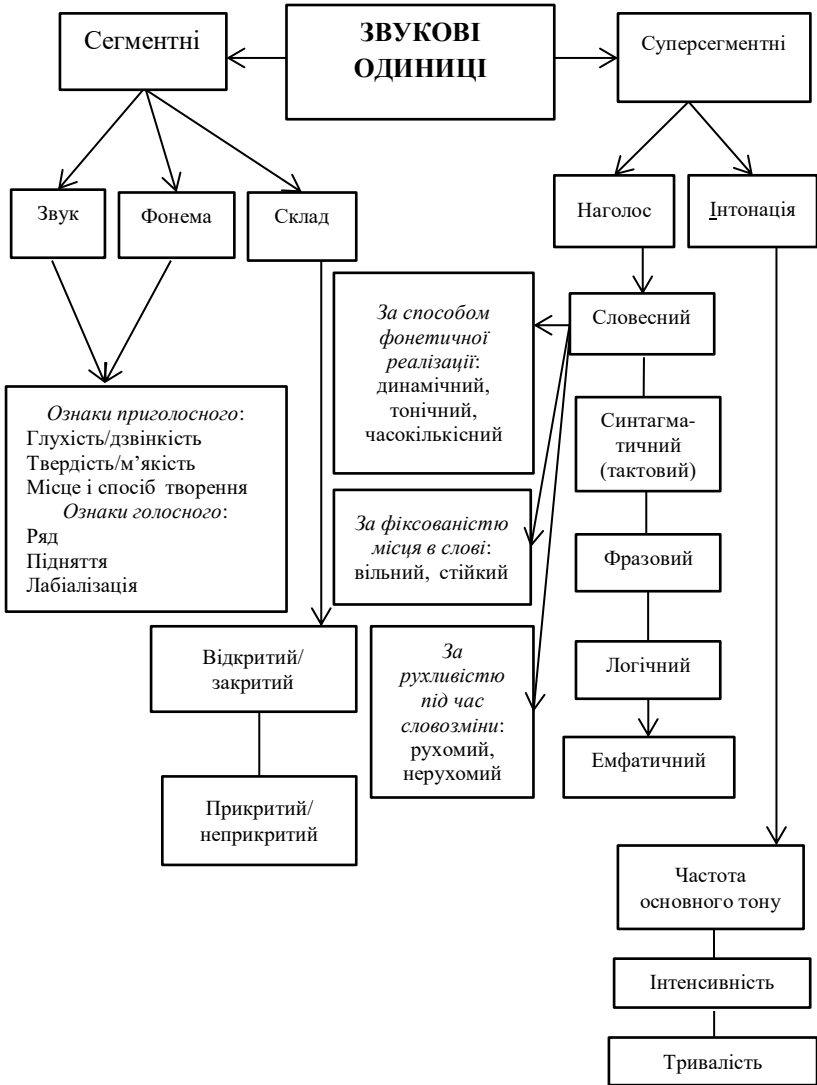
СТРУКТУРА ЛІНГВОДИДАКТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

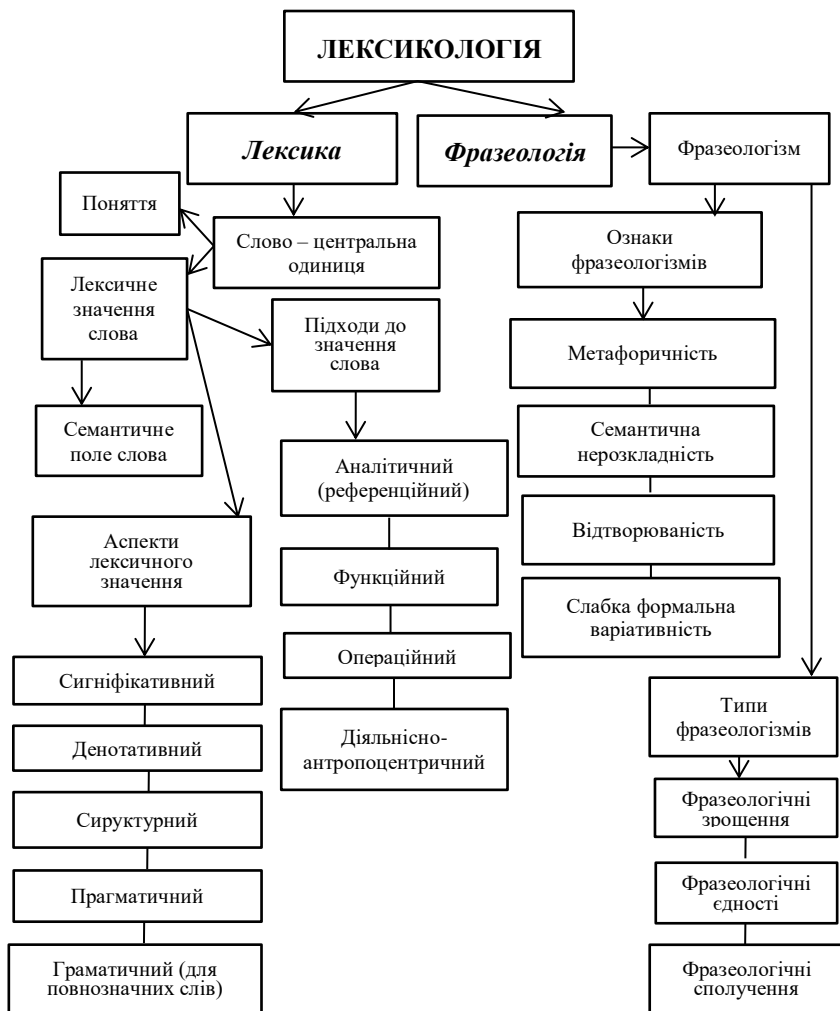
СТРУКТУРА ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

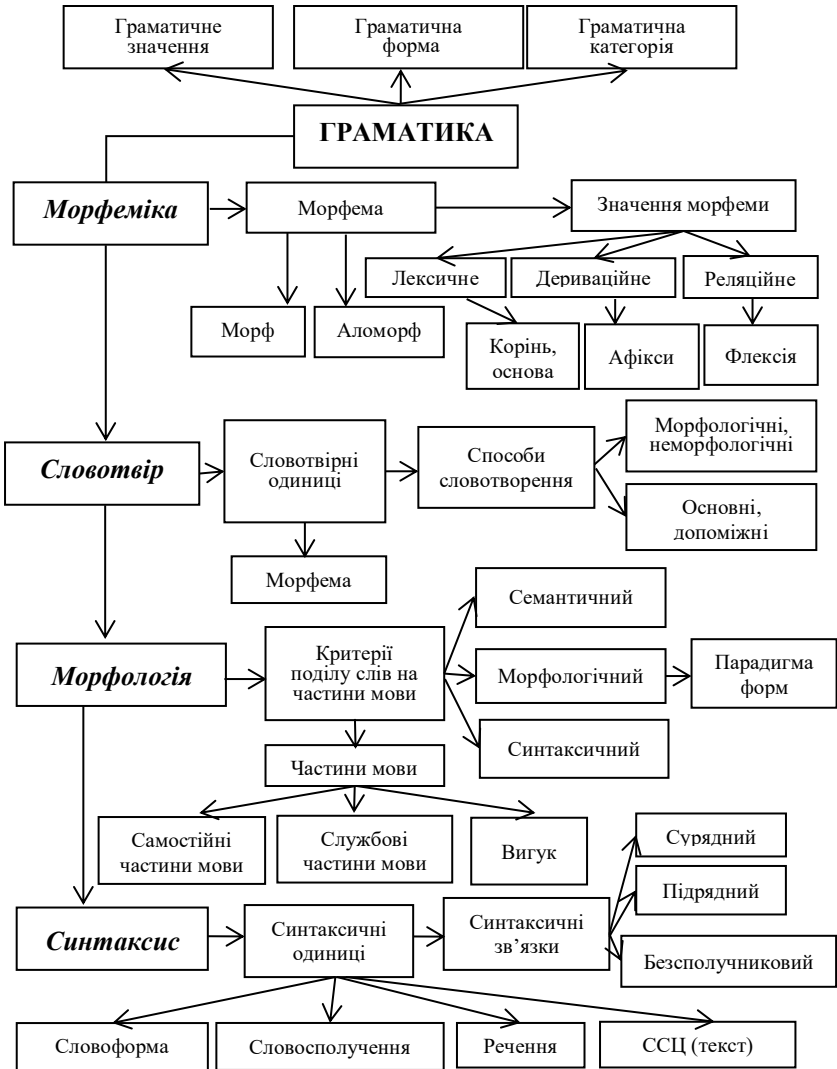
ЛІНГВІСТИЧНІ ОСНОВИ ФОНЕТИКИ

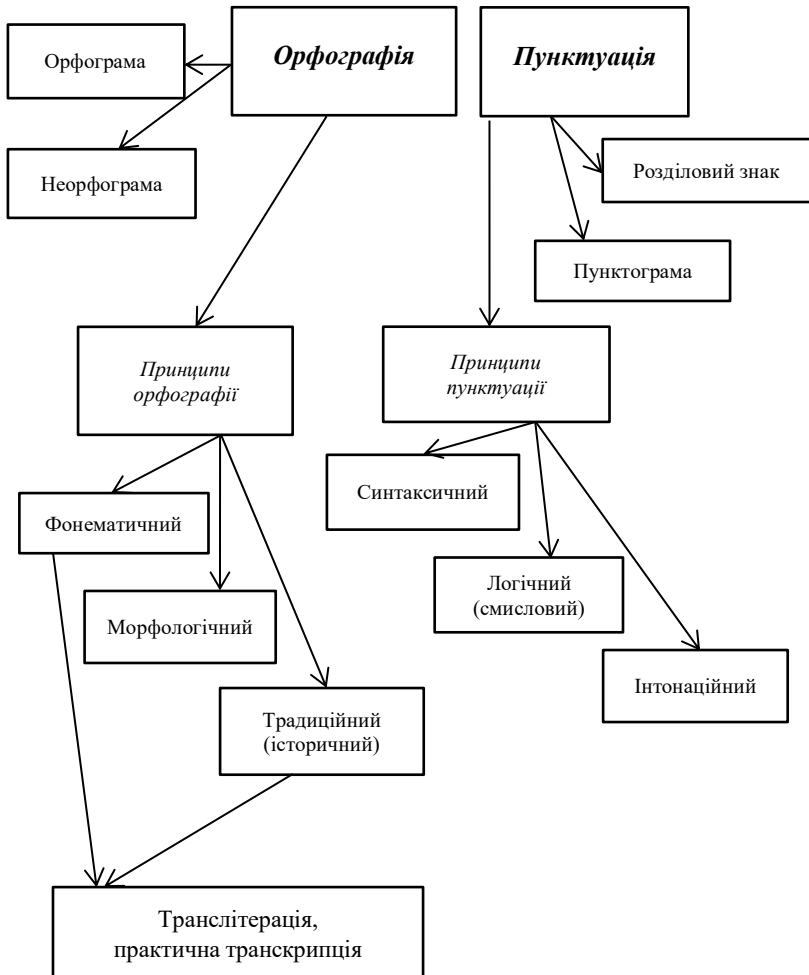
ЛІНГВІСТИЧНІ ОСНОВИ ЛЕКСИКОЛОГІЇ

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСНОВИ ГРАМАТИКИ

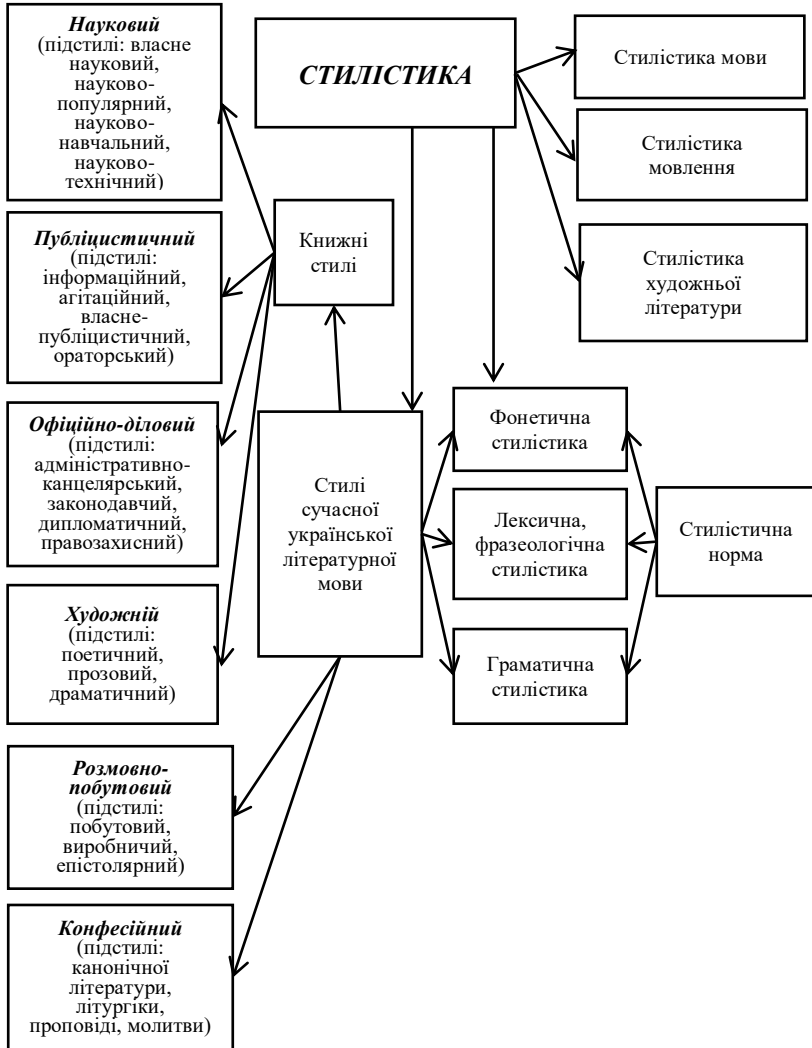

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСНОВИ ОРФОГРАФІЇ ТА ПУНКТУАЦІЇ

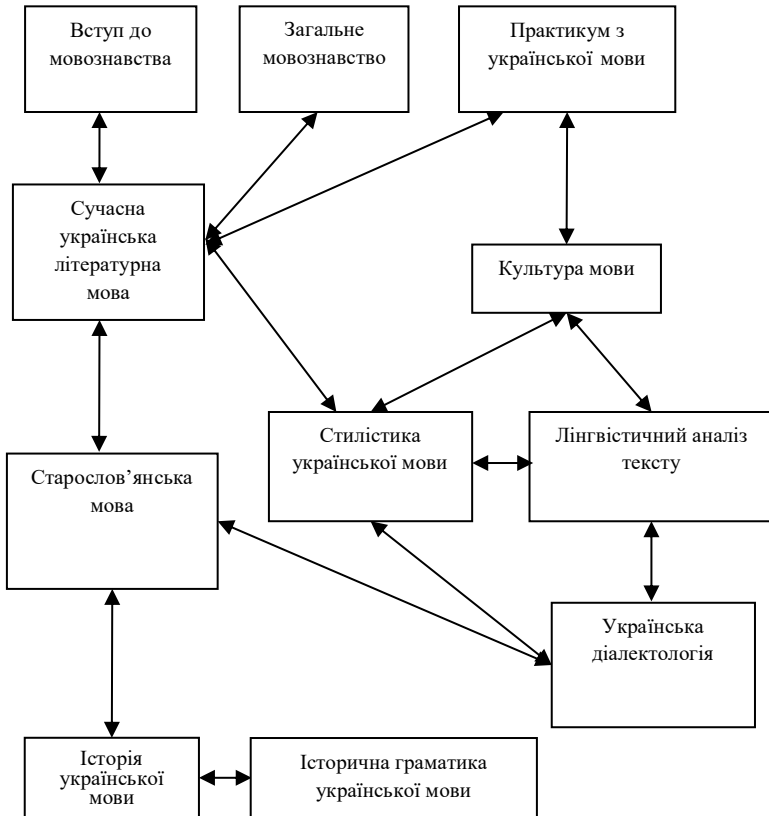

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСНОВИ СТИЛІСТИКИ

СИСТЕМНО-ІНТЕГРАЦІЙНІ ЗВ'ЯЗКИ МОВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН

Мета вивчення дисципліни «Методика навчання фахових дисциплін у закладах вищої освіти (мова)»: оволодіти науковим базисом дисципліни; на основі досліджень у галузі психології, психолінгвістики, сучасних тенденцій лінгводидактики сформувати вміння студентів-магістрів викладати дисципліни мовознавчого циклу в закладах вищої освіти. *Завдання:* підготувати майбутніх викладачів мовознавчих дисциплін до педагогічної діяльності в умовах адаптації вищої освіти в Україні до Європейської системи; опанувати зміст мовної освіти у закладах вищої освіти; засвоїти наукові основи створення навчальних та робочих планів, програм та методичних (навчально-методичних) посібників (рекомендацій); формувати вміння планувати навчально-виховний процес у закладах вищої освіти, створювати програмно-методичне забезпечення до мовознавчих курсів; формувати вміння організовувати та проводити лекційні, практичні (семінарські) заняття з мовознавчих дисциплін; розвивати вміння майбутніх викладачів організовувати самостійну й навчально- та науково-дослідницьку роботу студентів; формувати вміння правильно контролювати й оцінювати знання, вміння та навички студентів.

Лінгвофілософське підґрунтя. Мова – знакова система, в якій відбито рівень розвитку філософського мислення, притаманного певному етносові, тобто віддзеркалено особливості сприймання світу й себе в ЦЬОМУ СВІТІ [Єрмоленко С. Я. Мовно-естетичні знаки української культури: монографія. К.: Інститут української мови НАН України, 2009. 352 с.]. *В. фон*

Гумбольдт: особистість думає, відчуває та живе тільки в мові й повинна бути спочатку сформована нею, щоб розуміти мистецтво, яке навіть не впливає через мову, відчуває і знає, що мова для неї – лише засіб, а поза мовою існує певний невидимий простір, який вона за допомогою мови прагне освоїти; мова є зовнішнім виявом духу народів: мова народу – його дух, і дух народу – його мова, мова є першоосною, вона самостійна відносно духу, з іншого – вони нерозривні, а їх узаємовплив фундаментальний і злагоджений; різні мови – це зовсім не різні позначення однієї й тієї самої речі, а різні бачення її (мовна картина світу); антропоцентричний підхід до мови; різні мови для нації є органами її оригінального мислення й сприйняття, за допомогою мови все, створене народом у минулому, впливає на індивіда, індивідуальність людини; відокремлено мову (як ергон) й мовлення (як енергейю), що реконструює рівновагу між мовою й мисленням [*Гумбольдт В. фон*. Избранные труды по языкознанию: пер. с нем. / общ. ред. Г. В. Рамишвили; послесл. А. В. Гульги и В. А. Звегинцева. М.: ОАО ИГ «Прогресс», 2000. 400 с. URL: <http://www.rulit.me/books/izbrannyye-trudy-po-yazykoznaniiyu-read-213842-1.html>; *Гумбольдт В. фон*. О различии строения человеческих языков и его влиянии на духовное развитие человечества. Избранные труды по языкознанию / общ. ред. Г. В. Рамишвили; послесл. А. В. Гульги и В. А. Звегинцева; [пер. с нем.]. М.: Прогресс, 2000. С. 37–298; *Гумбольдт В. фон*. Характер языка и характер народа / [пер. О. А. Гульги]. Язык и философия культуры / сост., общ. ред. и вступ. ст. А. В. Гульги, Г. В. Рамишвили; [пер. с нем.]. М.: Прогресс, 1985. С. 370–381. (Языковеды мира); *Гумбольдт В.* Язык и философия культуры / пер. с нем. яз., сост., общ. ред. и вступ. статьи А. В. Гульги, Г. В. Рамишвили. М.: Прогресс, 1985. 451 с.].

Л. Вайсгербер: три форми існування мови: мова як сила духовного формування, мова як сила культурної творчості, мова як сила історичної дійсності; мова дозволяє людині об'єднати весь досвід в єдину картину світу й змушує забути її про те, як раніше вона, до того, як вивчила мову, сприймала навколишній світ; постулати єдності мови й народу, мови й культури: 1) мова визначає мислення

людини й процес пізнання загалом, а через неї культуру й суспільну поведінку людини, світосприйняття й цілісну картину світу, що виникає у свідомості; 2) люди, які спілкуються різними мовами, пізнають світ по-різному, створюють відмінні картини світу, тому є носіями різних культур і різної суспільної поведінки; 3) мова обумовлює й обмежує можливості людини; 4) від різноманітності мов залежить і різниця в змісті мислення [Вайсгербер Л. Родной язык и формирование духа. М.: Едиториал УРСС, 1993. 232 с.]. *Б. Уорф*: новий принцип відносності, який твердить, що подібні фізичні явища дають змогу створити подібну картину всесвіту тільки за подібності чи, в крайньому разі, співвідносячи **МОВНІ СИСТЕМИ** [Уорф Б. О двух ошибочных воззрениях на речь и мышление, характеризующих систему естественной логики, и о том, как слова и обычаи влияют на мышление. Наука и языкознание. URL: <http://www.kph.npu.edu.ua!/e-book/classik/data/whorf/02.html>]. Гіпотеза лінгвістичної відносності – концепція залежності логічної будови мислення й пізнавальної здатності народу, культури від її мови [Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підруч. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.]. *Ф. де Соссюр*: мова – готовий продукт, пасивно засвоєний індивідом, мовлення, навпаки, є індивідуальним актом волі й розуму, де слід розрізняти: 1) комбінації, в яких мовець застосовує мовний код, аби висловити власну думку; 2) психофізичний механізм, який дозволяє йому унаявити ці комбінації; мова є особливим утіленням теорії знаків; лінгвістичний знак поєднує не річ і назву, але поняття та акустичний образ; визначає мову як найважливішу частину мовленнєвої діяльності, як замкнуте ціле, як речовий продукт мовленнєвої здібності [Соссюр Фердінанд де. Курс загальної лінгвістики / пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. К.: Основи, 1998. 324 с.]. *А. Сеше*, мова-продукт → мовлення; розмежування синхронії та діахронії мовлення; мова в синхронії – це статистична система, однак вона тісно

пов'язана з організованим мовленням, яке передує їй.

Ш. Баллі: потенційність існування мовної системи й актуалізація її одиниць у процесі входження в мовлення; існування двох категорій (речі та процесу), наявність своєрідних актуалізаторів – спеціальні мовні засоби (показники часу, способу тощо).

С. Карцевський: теорія мовного знака в чотирьох семіотичних планах (лексикологічний, синтаксичний, або синтагматичний, морфологічний і фонологічний); мова – arena постійної боротьби тенденції довільності й умотивованості мовного знака [Кузнецов В. Г. Ф. де Соссюр и Женевская школа: от «языка» к «речи». Вопросы языкознания. 2007. № 6. С. 97–115].

Н. Хомський: мова – продукт людського інтелекту, який щоразу заново створено в кожній особі дією чинників, що перебувають далеко за межами волі або свідомості, розум – єдине мірило істинності здобуття наукових знань; учення про мовні універсалії, які у своїй сукупності створюють основу для вибудовування універсальної граматики, а як результат – особа знає мову, породжену сконструйованою граматиною; освоєння мови є запрограмованим і не залежить від розумового розвитку і здібностей людини, бо свідомий розум не наділений жодним попереднім знанням, обезвладнений обмеженістю доступних даних і наявністю надмірної кількості пояснювальних теорій [Хомський Н. Роздуми про мову / пер. з англ. Львів: Ініціатива, 2000. 352 с.].

Г. Сковорода: світ Біблії – це ідеальне інобуття світів людини (мікрокосмосу) і Всесвіту (макрокосмосу). Він є світом символічним, де зібрано небесні, земні та глибинні створіння для того, щоб стати основою, яка веде нашу думку в поняття вічної природи, прихованої так у тлінній, як рисунок у фарбах; вони взаємозалежні й дуже схожі за змістом, охоплюють

протиставлення вічного й тлінного. Лінгвофілософ зазначає, що весь світ складається з двох натур – перша (видима) – «твар», друга (невидима) – Бог: «Ця невидима натура, чи Бог, усю твар прозирає й утримує; скрізь завжди був, є і буде. Наприклад, тіло людське видно, але презирливого й утримуючого його розуму не видно» [Сковорода Г. Діалог. Імя ему – потоп зміїн. Повне зібрання творів: У 2-х т. К., 1973. Т. 2. С. 135–171. URL: <http://litopys.org.ua/skovoroda/skov207.htm>]. *О. Потебня*: нерозривний зв'язок мови й мислення; для мови характерним є постійне породження, репрезентація, як необхідна умова думки окремої особистості навіть у повному усамітненні, оскільки поняття утворено тільки за допомогою слова, а без поняття неможливим є істинне мислення; інноваційна концепція розвитку думки, базисом для якої є принцип унутрішнього її зв'язку з історією мови як органу народної творчості; вроджених категорій часу, простору, причини й інших у людей немає, вони народжуються лише зі здібністю чуттєвого сприйняття й оформлюються в процесі оволодіння словом; учення про внутрішню форму слова як відношення форми слова до свідомості [Потебня А. А. Слово и миф. М.: Правда, 1989. 624 с.; Потебня А. Мысль и язык. URL: <http://www.rodnovery.ru/knizhnaya-polka/317-potebnya-mysl-yazyk>].

Компетентність та компетенція – компетентність – сукупність особистісних якостей учня (ціннісно-змістових орієнтацій, знань, умінь, навичок, можливостей), що обумовлені досвідом його діяльності в певній соціально й особистісно вагомій сфері, компетенція – відчужена, наперед задана соціальна вимога (норма) до освітньої підготовки учня, яка необхідна для його якісної продуктивної діяльності в певній галузі [Хуторской А. В. Практикум по дидактике и методикам обучения. СПб.: Питер, 2004. 541 с. (Серия «Учебное пособие»)]; здатність вирішувати професійні завдання

певного визначеного класу, що вимагає наявності реальних знань, умінь, навичок, досвіду, компетенція – простір соціально-професійного впливу, визначений посадою, соціальним статусом, службовим функціоналом спеціаліста [Зязюн І. Філософія педагогічної якості в системі неперервної освіти.

URL: <http://eprints.zu.edu.ua/853/1/05ziasno.pdf>]; компетенція – інтегрована здатність особистості, набута в процесі навчання; необхідний комплекс знань, навичок та досвіду, що дозволяють ефективно здійснювати діяльність або певну функцію, компетенція – суспільно визнаний рівень знань, умінь і навичок, ставлень у певній сфері діяльності ЛЮДИНИ [Словник-довідник з української лінгводидакти: навч. посіб. / кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк. К.: Ленвіт, 2015. 320 с.]; компетенція – комплексна характеристика особистості, яка вбирає в себе результати попереднього психічного розвитку, компетенцію використано там, де йдеться про навчання й ВИХОВАННЯ [Богущ А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови: підруч. / за ред. А. М. Богущ. К.: Вища шк., 2007, 542 с.]. Компетенція майбутніх учителів української мови – індивідуальний результат рівня засвоєння інформаційного обсягу мовознавчих дисциплін, набуті знання й педагогічний досвід, а також здатність використовувати їх у подальшій професійній діяльності; а компетенції – вимоги до знань й умінь студентів, визначені Державним стандартом вищої освіти; перелік теоретичних положень навчального предмета вимоги до практичного застосування їх [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетенції майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилюк. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с.; С. 30]. **Компетенція в освіті** – набута характеристика особистості, що сприяє успішному входженню молоді людини в життя сучасного

суспільства, а компетенція – відчужена від суб'єкта, наперед задана соціальна норма (вимога) до освітньої підготовки учня, необхідна для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері, тобто соціально закріплений результат [Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.]. *Структура компетентності*: внутрішня структура, яка об'єднує знання (глибокі, систематичні, поліфункційні), діяльність (використання знань у стандартних і нестандартних ситуаціях, уміння й навички), особистісні якості (ціннісні установки, мотивація діяльності); взаємопов'язаність компонентів компетентності; переведення компетентнісних ідей у практичну площину [Родигіна І. В. Компетентісно орієнтований підхід до навчання. Х.: Вид. група «Основа», 2008. 112 с.].

Ключові компетентності: *І. Зимня*: 1) уналежені людині як суб'єктові життєдіяльності (здоров'язбереження, ціннісно-змістова орієнтація у світі, інтеграція; громадянськість; самовдосконалення, саморозвиток, особиста й предметна рефлексія); 2) є підсумковим етапом соціальної взаємодії особистості з іншими (соціальна взаємодія; спілкування); 3) є відображенням діяльності конкретної людини (пізнавальна діяльність; використання інформаційно-комунікаційних технологій [Зимня І. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании. Авторская версия. М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. 42 с.]; *Н. Волкова*: автономна діяльність (вибудовування й реалізація індивідуальних проєктів); інтерактивне використання засобів (інтерактивне застосування мови в її різноманітності з метою досягнення найбільш високих результатів навчання й реалізації власних можливостей);

функціонування в соціально гетерогенних групах (успішна взаємодія з іншими) [Волкова Н. П. Педагогіка: навч. посіб. Вид. 2-ге, перероб., доп. К.: Академвидав, 2007. 616 с. (Альма-матер)]. Функції ключових компетентностей: реалізують соціальне замовлення на підготовлення особистості до життя; є засобом залучення людини до отримання освіти; опредмечують діяльність і готують фундамент для реальної практичної підготовки; входять як складники до різних навчальних предметів, будучи метапредметними; забезпечують тісний взаємозв'язок теорії з практикою; здійснюють комплексну контролюючу освітню роль [Хуторской А. В. Практикум по дидактике и методикам обучения. СПб.: Питер, 2004. 541 с. (Серия «Учебное пособие»)].

Загальнопредметні компетентності – знання й розуміння предметної сфери й професійної діяльності; мотивація навчання й прагнення отримувати знання; уміння діяти в команді; володіння державною мовою, іноземною [Державний стандарт вищої освіти. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/379-2002-%D0%BF>].

Загальногалузеві компетентності – оволодіння змістом певної освітньої галузі; в їхній системі виокремлено як складник предметні компетентності (відповідно до конкретного предмета) [Овсієнко Л. М. Проблеми реалізації компетентнісного навчання в процесі підготовки майбутніх учителів-словесників. Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Херсон: Видавництво ХДУ, 2011. Вип. 61. С. 281–286].

Предметні компетентності – здатність формувати предметні компетентності в учнів, використовуючи інноваційні методи; контролювати й оцінювати рівень навчальних досягнень учнів, особливості сприйняття й засвоєння ними навчального матеріалу; реалізувати підходи, прийоми навчання, дотримуватися мовних норм, породжувати монологічне й діалогічне мовлення,

використовуючи різноманітні форми й види комунікації; інтерпретувати й зіставляти мовні явища; створювати й ефективно використовувати інноваційне навчально-методичне забезпечення; проводити наукові дослідження ТОЩО [Державний стандарт вищої освіти. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/379-2002-%D0%BF>].

Інтегральна компетентність – здатність розв’язувати завдання в галузі середньої освіти [Державний стандарт вищої освіти. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/379-2002-%D0%BF>].

Професійна компетентність відбиває готовність і здібність людини професійно виконувати педагогічні функції згідно з прийнятими в суспільстві на цей час нормативами й стандартами [Василенко Н. В. Компетентнісний підхід в освіті: реалізація теорії та практики. Х.: Вид. група «Основа», 2017. 128 с.]; окреслюється базисним орієнтиром у вискоєфективній підготовці фахівця, в проєктуванні дійових і результативних технологій його формування в певній галузі й у створенні моделі випускника вишу [Остапенко Н. Лінгводидактичні компетентності як основа професійно-педагогічної діяльності майбутніх учителів-філологів. *Українська мова і література в школі*. 2006. № 4. С. 44–48]. До професійних компетентностей уналежнено: а) пізнавальну діяльність (створення, дослідження й нестандартні розв’язання проблемних завдань, ситуацій); б) діяльність (планування, проєктування й розігрування гри, дослідницька діяльність); в) інформаційні технології (отримання й опрацювання інформації, презентація її; навички користування електронною поштою, упровадження мультимедійних проєктів, розвиток комп’ютерної досконалості) [Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании. Авторская версия. М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. 42 с.]. Складники професійної компетентності: *когнітивно-технологічний* (глибокі знання інформаційного обсягу

навчального предмета; вміння розв'язувати професійні завдання; готовність до професійного росту; вміння організувати суб'єкт-суб'єктні відношення з учнями); *методична компетентність* – вивчення методичних ідей, думок та втілення їх у власний педагогічний досвід; *комунікативно-ситуативна* – вміння вибудувати партнерську взаємодію між учасниками освітнього процесу, врахування психологічних, вікових та індивідуальних особливостей сучасного учня; вміння бути водночас толерантним, вимогливим, наполегливим та з повагою ставитися до кожної особистості; прагнення до створення сприятливої атмосфери на кожному уроці; *соціальна* – вміння знаходити та аналізувати найрізноманітнішу інформацію, робити правильний вибір; *психолого-педагогічна* – оволодіння навичками здійснювати психолого-педагогічну діагностику учнів; організовувати й проводити індивідуальну й групову роботу з учнями класу, визначаючи їхній емоційний стан, готовність до співпраці та інші показники; *прогнозувально-рефлексивна* – конструювання перспектив для розвитку школяра, індивідуальний підхід до нього; *аутопсихологічна* – вміння критично усвідомлювати рівень власної професійної діяльності, бачити не лише позитивні моменти, а й визнавати недоліки та шукати шляхи вирішення їх; *інформаційно-технологічна* – вміння застосовувати інноваційні технології в процесі проведення уроку мови; впроваджувати інноваційні підходи, закономірності, принципи, методи і прийоми навчання, тобто сформованість інформаційно-комунікаційної грамотності; *управлінська* – планування власної організації педагогічної діяльності як під час проведення уроку мови,

так і поза його межами (позакласна робота); *кооперативна* – спільна творчість учителя та учня спрямована на досягнення мети навчання; *полікультурна* – використання в процесі навчання національно-культурних надбань українського народу; толерантне ставлення до мов і культур інших народів; *валеологічна* – організація здорового способу життя учнів, поважне ставлення до власного здоров'я; *загальнокультурна* – високий культурний розвиток [Білявська О. О. Професійна компетентність учителя як складова ефективної педагогічної діяльності. URL: <http://lib.mdpu.org.ua/nvs/>].

Державномовна компетентність – індивідуальний рівень засвоєння державної мови; глибоке, усвідомлене й бездоганне володіння нею відповідно до мети спілкування в усній і писемній формах; використання мовних одиниць згідно з літературними нормами; орієнтування в історичних і сучасних мовних процесах, що допомагає фахівцеві в галузі освіти визнавати, ідентифікувати й розв'язувати мовні проблеми; є індикатором професійного й життєвого акме. Вільне володіння мовою – необхідний складник загальномовної компетентності майбутнього професіонала, що формується й удосконалюється протягом **УСЬОГО ЖИТТЯ** [Рускуліс Л., Лукьяненко Д. Державомовна компетентність сучасного освітянина: теоретико-практичний аспект. *Вісник Глухівського національного університету імені Олександра Довженка*. Наукове видання. Педагогічні науки: зб. наук. пр. Глухів: Глухівський НПУ ім. О.Довженка, 2018. Вип. 2 (37), Ч. 1. С. 188–195, с. 189].

Лінгвістична компетентність – комплекс лінгвістичних знань про мову як суспільне явище та систему, що постійно розвивається; зв'язок мови з мисленням, культурою й суспільним розвитком народу; комплекс умінь оперувати лінгвістичними знаннями в професійно-педагогічній і науково-дослідницькій

діяльності, здатність до мовної рефлексії [Семенов О. М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури: монографія. Суми: ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2005. 404 с.]; сукупність знань про структуру мовної системи, а також уміння оперувати цими знаннями в процесі професійної діяльності: аналізувати, зіставляти, групувати факти мови, використовувати методи відповідного лінгвістичного опису [Симоненко Т. Методичні тенденції студіювання української мови у вищій школі. URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:4LXU1L2rYW0J:https://cyberleninka.ru/article/n/multimedia-kak-didakticheskoe-sredstvo-formirovaniya-kommunikativnoy-kompetentnosti-studentov-filologicheskikh-fakultetov.pdf+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua>]; ґрунтується на системі знань про мову, одиниці мови всіх рівнів, що використовуються як будівельний матеріал для породження й розпізнавання висловлювань, а також правил оперування ними [Дика Н. М. Формування мовної особистості учня загальноосвітнього навчального закладу в умовах реалізації концепції нової української школи. *Науковий журнал «Молодий вчений»*. 2017. № 11 (51), листопад. С. 294–297]; результат засвоєння наукових основ української мови як знакової системи й суспільного явища; володіння мовними вміннями й навичками з урахуванням тісного взаємозв'язку мовних рівнів; обізнаність із проблемами історії української літературної мови, української діалектології, теоретичними основами мовознавства, лінгвістичного аналізу тексту [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с. С. 39]. У складі лінгвістичної компетентності виокремлено фонетичну, лексикологічну, граматичну, правописну й стилістичну субкомпетентності. Визначений зміст лінгвістичної компетентності відповідає таким принципам: *лінійному* (поступове вивчення мовознавчого матеріалу від одиниць нижчого рівня до вищого (сучасна українська літературна мова));

спіралеподібному (засвоєння лінгвістичних знань на заняттях із практикуму з української мови, вступу до мовознавства, сучасної української літературної мови, старослов'янської мови, історії української мови, історичної граматики української мови, культури мови, української діалектології, стилістики української мови, загального мовознавства, лінгвістичного аналізу тексту); *концентричному* (вивчення орфографії й пунктуації) [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 40].

Фонетична субкомпетентність – оволодіння фонетичною системою української мови, свідоме практичне застосування отриманих теоретичних знань у власному мовленні. Мовний компонент фонетичної субкомпетентності – знання фонетичної системи сучасної української мови, історичних етапів розвитку її, діалектних особливостей, засобів фоностилістики. Мовленнєво-комунікативний компонент – здатність майбутніх учителів української мови використовувати отримані знання на практиці. У результаті засвоєння теоретичної площини фонетики студенти визначають роль фонетичних одиниць у житті суспільства загалом й у власній професійній діяльності зокрема; розуміють різницю між поняттями «звук» і «фонема»; володіють методами дослідження фонетики; записують тексти фонетичною й фонематичною транскрипціями; ознайомлюються з елементами історії фонетики й уміють коментувати їх; дотримуються орфоепічних норм у мовленні; стежать за правильною вимовою звуків відповідно до тієї позиції, яку вони займають у слові, синтагмі, фразі; виділяють й ідентифікують звуки, знають правила наголошування слів;

безпомилково наголошують слова; вміють інтонаційно оформлювати висловлювання; аналізують власне мовлення й мовлення однокласників (учнів) тощо; володіють навичками добирання тону, темпу мовлення відповідно до аудиторії; записують партитуру тексту, встановлюють зв'язок фонетики з іншими розділами лінгвістики [Рускуліс Л. Методологічна сутність категорії «лінгвістична компетентність» у сучасному освітньому просторі. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Педагогічні науки: зб. наук. праць / за ред. проф. Тетяни Степанової. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2018. № 1 (60), лютий. С. 228–232., с. 287].

Лексикологічна субкомпетентність – рівень оволодіння лексичними засобами української мови відповідно до ситуації мовлення, глибоке розуміння семантики слів, усвідомлене збагачення словникового складу й уміння застосовувати отримані знання на практиці відповідно до ситуації спілкування. Мовний компонент – оперування лексичною системою сучасної української літературної мови; тлумачення слова як магістральної одиниці лексики; розрізнення його поняття й значення, лексичного значення й граматичного значення слова; вибудовування лексико-семантичного поля слів української мови; розуміння внутрішньосистемних зв'язків лексичних одиниць; користування фразеологічним багатством мови. Мовленнєво-комунікативний компонент – здатність майбутніх учителів української мови використовувати отримані знання з лексикології і фразеології на практиці. У результаті засвоєння теоретичної площини лексикології студент з'ясовує поняття «слово» як її центральну одиницю й визначає його роль як засобу найменування конкретних й абстрактних предметів навколишньої дійсності; встановлює співвідношення між поняттями «значення», «поняття»,

«лексичне значення слова», «граматичне значення слова», «лексема», «сема»; вибудовує лексико-семантичні поля як об'єднання лексичних одиниць певної частини мови; окреслює системні зв'язки (паронімічні, омонімічні, синонімічні, антонімічні); формулює принципи формування багатозначності слів, розвиваючи вміння використовувати їх, збагачуючи власний тезаурус; демонструє свідоме вміння використовувати слова з прямим і переносним значенням (метафора, метонімія, синекдоха) з метою відшліфування мовлення, що, безперечно, сприятиме збереженню ошатності й неповторності української мови; студіює лінгвістичну природу синонімії й принципи вибудовування синонімічного ряду; визначає відмінності між омонімами й багатозначними словами на основі дослідження лінгвістичної суті омофонів, омографів, омоформ; розкриває можливості слів активного й пасивного словникового запасу, неологізмів, з'ясовуючи причини появи нових й історичні передумови «повернення» низки застарілих слів у розряд активної лексики; аналізує функційні особливості діалектної лексики та її співвідношення з літературно-нормативною; встановлює роль і місце іншомовних слів; демонструє вміння використовувати фразеологічні одиниці у власному мовленні; послуговується різними типами словників [Рускуліс Л. Методологічна сутність категорії «лінгвістична компетентність» у сучасному освітньому просторі. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Педагогічні науки: зб. наук. праць / за ред. проф. Тетяни Степанової. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2018. № 1 (60), лютий. С. 228–232, С. 288].

Грамматична субкомпетентність – рівень оволодіння граматичною системою мови (морфемна будова слів; види морфем, способи словотвору; морфологічна й синтаксична

структура сучасної української літературної мови); оперування термінологічним апаратом, уміння застосовувати отримані знання в практичній діяльності. Мовний компонент – оволодіння лінгвістичними основами словотвору, морфеміки, морфології й синтаксису як елементів граматики сучасної української літературної мови, що полягає в з'ясуванні морфемної будови слів; словотвірного рівня мовної системи; принципів виділення частин мови і їх функційної ролі; характеристиці типів і форм синтаксичних зв'язків, різновидів семантико-синтаксичних відношень. Мовленнєво-комунікативний компонент – це здатність майбутніх учителів української мови використовувати отримані знання з морфеміки, словотвору, морфології та синтаксису на практиці. У результаті засвоєння теоретичних основ студент формулює предмет граматики та її чільне місце в мовній системі, що об'єднує морфеміку, словотвір, морфологію, синтаксис; з'ясовує основні граматичні категорії (граматичне значення, граматична форма, граматична категорія); характеризує типи й види морфем, функції, що вони виконують; виокреслює предмет вивчення словотвору, що тісно пов'язаний із лексикою й граматикою; аналізує словотвірні одиниці; визначає твірну й похідну основи; засвоює способи словотворення (морфологічні й неморфологічні), що репрезентують шляхи й способи творення нових слів за допомогою словотвірних засобів; демонструє вміння здійснювати словотвірний, морфемний аналіз слів; окреслює місце морфології в граматичній системі мови, її зв'язок із морфемікою, словотвором і синтаксисом; усвідомлює критерії поділу слів на частини мови (лексико-семантичний, морфологічний і

синтаксичний) та їхню систему парадигм; критично оцінює сучасні теоретичні дослідження з проблем синтаксису; встановлює типи синтаксичних зв'язків, їхні форми; синтаксичну специфіку словосполучення й речення; здійснює опис синтаксичних одиниць різних рівнів; виконує повний синтаксичний аналіз словосполучення й речення; з'ясовує предикативну основу речення й засоби вираження головних і другорядних членів речення; трактує текст як лінгвістичну й комунікативну одиницю [Рускуліс Л. Методологічна сутність категорії «лінгвістична компетентність» у сучасному освітньому просторі. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки: зб. наук. праць / за ред. проф. Тетяни Степанової. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2018. № 1 (60), лютий. С. 228–232, С. 289].

Правописна субкомпетентність – рівень володіння правописними нормами, реалізація їх у практичній площині. Мовний компонент – оперування орфографічними правилами відповідно до принципів української орфографії та законами пунктуації відповідно до принципів української пунктуації. Мовно-комунікативний компонент – це здатність використовувати отримані знання з орфографії та пунктуації. У результаті формування правописної субкомпетентності студент оперує поняттями «орфограма», «неорфограма», «орфографічне правило», «розділовий знак», «пунктограма», «пунктуаційне правило»; характеризує фонематичний, морфологічний і традиційний (історичний) принципи сучасної української літературної мови, переконуючись у пріоритетності фонетико-морфологічного; з'ясовує правила написання слів у сучасній українській літературній мові та слів іншомовного походження (загальні й власні назви), що

вибудовані за фонетичним принципом; тлумачить правила переносу слів, урахувуючи морфемну будову слова; оформляє графічні скорочення слів; узагальнює правила складоподілу, що ґрунтуються на фонетичному й морфологічному принципах; усвідомлює важливість запам'ятовування графічного образу більшості слів, що пишуться відповідно до традиційного принципу; розмежовує слова й однозвучні сполучення; обґрунтовує правила правопису за допомогою орфографічних словників, науково- й навчально-методичної літератури; спостерігає й аналізує розділові знаки в тексті, пояснюючи уживання їх; здійснює пунктуаційний аналіз речення, розставляючи розділові знаки; виявляє й виправляє пунктуаційні помилки у власному й чужому мовленні [Рускуліс Л. Методологічна сутність категорії «лінгвістична компетентність» у сучасному освітньому просторі. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Педагогічні науки: зб. наук. праць / за ред. проф. Тетяни Степанової. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2018. № 1 (60), лютий. С. 228–232, С. 230].

Стилістична субкомпетентність – здатність засвоїти стилістичну систему мови на фонетичному, лексико-семантичному, фразеологічному й граматичному рівнях. Мовний компонент – теоретичні засади стилістики як науки й навчальної дисципліни, стилістичні ознаки мовних одиниць і використання їх у власному мовленні, функційні стилі сучасної української літературної мови. Мовленнєво-комунікативний компонент – це здатність майбутніх учителів української мови використовувати отримані знання зі стилістики. У результаті засвоєння теоретичних основ стилістики студент устанавлює взаємозв'язок стилістики й інших мовних рівнів; характеризує стилі мовлення, визначає їхні специфічні ознаки (співвідношення функційних стилів й усної та писемної

форм мови; проблема суб'єктивного й об'єктивного в стилі; взаємодія стилів і підстилів; співвідношення стилю художньої літератури з іншими функційними стилями); з'ясовує значення й функційну роль фонетичних, лексичних і фразеологічних, граматичних (словотвірні, морфемні, морфологічні та стилістичні) одиниць, а також їхні виражальні можливості; виявляє стилістично нейтральні й стилістично забарвлені мовні одиниці та співвідносить їх; доречно використовує різноманітні мовні засоби відповідно до стилю, типу, жанру мовлення й емоційно-експресивного забарвлення; продукує тексти різних стилів мовлення; аналізує особливості текстів різних стилів (стильова й стилістична інтерпретація текстів; стильове текстотворення; співвідношення інтралінгвістичного й екстралінгвістичного в стилістиці; співвідношення національного й інтернаціонального); конструює й редагує тексти різних стилів; досконало оперує стилістичною термінологією; довершено послуговується засобами мови у всіх галузях суспільного життя; критично оцінює власне мовлення й мовлення співрозмовника [Рускуліс Л. Методологічна сутність категорії «лінгвістична компетентність» у сучасному освітньому просторі. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Педагогічні науки: зб. наук. праць / за ред. проф. Тетяни Степанової. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2018. № 1 (60), лютий. С. 228–232 С. 231].

Лінгводидактична компетентність – володіння випускником (учителем української мови і літератури) наборами знань, умінь, навичок та досвідом оцінного ставлення до предмета, змісту та структури мовознавчої дисципліни, використання принципів, методів, прийомів, засобів та форм навчання [Остапенко Н. Теоретичні і методичні засади формування лінгводидактичної компетентності у майбутніх учителів української мови і літератури. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних

наук. Київ, 2010. 37 с.]; володіння магістрантом сукупністю знань, умінь, навичок і досвідом оцінного ставлення до суб'єкта, об'єкта, предмета, змісту та структури мовознавчих і лінгводидактичних дисциплін, умінням реалізовувати принципи, методи, прийоми, засоби та форми навчання, що є інтегрованою характеристикою якості особистості майбутнього магістра-філолога» [Копуць О. А. Теоретико-методичні засади формування фахової лінгводидактичної компетентності майбутніх магістрів-філологів: дис...доктора пед. наук: спец. 13.00.02 «теорія і методика навчання(українська мова)». Одеса: ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського», 2013. 472 с.]; **СИСТЕМНА ЦІЛІСНІСТЬ** узаємозв'язаних компонентів, **якість особистості і готовність майбутнього вчителя до навчально-виховної діяльності в школі** [Ткаченко К. Г. Теоретичні основи методичної компетентності майбутніх учителів початкових класів *Modern Directions of Theoretical and Applied Researches*, 2013. URL: <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/conference/the-contentof-conferences/archives-of-individual-conferences/march-2013>]; **здатність учителя продуктивно вирішувати професійні завдання в галузі мовної освіти школяра на основі системи знань з української мови та методики її викладання через усвідомлення метапредметної функції рідної мови та її статусу як національно-культурного феномену; сформованість ціннісних орієнтацій педагога як людини з високою духовно-моральною культурою; готовність і прагнення до професійного самовдосконалення й сприйняття передового науково-методичного досвіду в галузі навчання рідної мови** [Ішутіна О. Сутність і структура лінгвометодичної компетентності майбутнього вчителя рідної мови. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. Вип. 36. С. 67-79]; **здатність на високому науковому й методичному рівні, з урахуванням психологічної та виховної специфіки, застосовуючи різноманітні форми організації навчально-виховного процесу та постійно самовдосконалюючись, якісно організувати процес**

становлення мовно-мовленнєвої компетентності»

[Хижняк І. А. Складники інформаційно-комунікаційного конструкта лінгводидактичної компетентності майбутнього вчителя. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Педагогічні науки. 2012. № 11. Ч. II. С. 166-172].

Компоненти лінгводидактичної компетентності: базові конструкти (лінгвістичний, психолого-педагогічний); основні конструкти (лінгвометодичний та інформаційно-комунікаційний); надбудовні конструкти (діагностичний й акмеологічний) [Хижняк І., Міхно Т. Лінгвометодично-діагностувальні вміння в структурі лінгвометодичної компетентності майбутнього вчителя початкової школи URL: http://pptma.dn.ua/files/2015/1/PDF_2015_1_Khyzhnyak_Mikhno.pdf].

Базові конструкти: а) лінгвістичний компонент – досконале оволодіння теоретичними основами та здобуття практичних навичок із дисциплін мовознавчого циклу; б) психолого-педагогічний компонент формується за заняттях із педагогіки, психології та методики навчання української мови і літератури. *Основні конструкти:* а) лінгвометодичний формується під час вивчення методики навчання української мови і літератури та педагогіки, де має місце компаративний аналіз загальнодидактичних і специфічних (власне методичних) підходів, закономірностей, принципів, методів і прийомів навчання української мови; а також відбувається формування вмінь відповідно до вікових особливостей учнів добирати дидактичний матеріал до уроку української мови; б) інформаційно-комунікаційний – активне впровадження в навчальний процес інноваційних засобів навчання; створення інформаційно-комунікаційного комплексу вчителя української мови і літератури; розвиток навичок роботи на платформах YouTube, Facebook, Twitter, Google, Zoom, Moodle; ведення власних учительських блогів тощо. *Надбудовні конструкти:* а) діагностичний,

який має на меті формування лінгвометодично-діагностувальних умінь майбутнього вчителя української мови. До діагностувальних умінь уналежнюємо: формулювання цілей і завдань проведення діагностики рівня знань; планування власної педагогічної діяльності; створення комунікативних ситуацій; адаптування існуючих методик до конкретних цілей навчання; розроблення методичних матеріалів; визначення причин і ступеня відхилення від необхідного рівня знань; опрацювання та узагальнення отриманої інформації про рівень знань; здійснення індивідуального підходу до навчання; адекватне оцінювання власної діагностичної діяльності; б) акмеологічний компонент – готовність студента до інновацій, проектування власної педагогічної діяльності, врахування своїх можливостей. Домінантні показники лінгводидактичної компетентності: оволодіння лінгвістичною теорією на заняттях із мовознавчих дисциплін, передбачених освітньою програмою спеціальності; визначення традиційних та інноваційних підходів, закономірностей, принципів, методів і прийомів навчання; знання структури та вимог до технології проведення сучасного уроку мови, в тому числі нетрадиційних уроків; установлення внутрірівневих, міжрівневих та міжпредметних зв'язків під час підготовки конспектів уроків мови; визначення магістральних видів діяльності учнів, які ефективно сприятимуть засвоєнню навчальної мети; підготовка й використання інноваційних засобів навчання; уміння знаходити матеріал в усережжі, аналізувати його та відбирати актуальний; розвиток високої культури педагогічної діяльності, що охоплює розвинутий кругозір студента, його

інтелігентність, вміння мислити широко, працювати наполегливо; висока культура спілкування [Ruskulis L. V., Kordyuk O. M. Phenomenon «linguodidactic competency» in theoretical and practical training of future ukrainian and english teachers. *Pedagogical and psychological sciences: regularities and development trends: Collective monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2020. p. 285-300, p. 288].

Нормативно-правова база підготовки філолога:
Стандарт вищої освіти – сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності закладів вищої освіти і наукових установ за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціальності [Закон України «Про вищу освіту». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>].
Освітня (освітньо-професійна, освітньо-наукова чи освітньо-творча) програма – система освітніх компонентів на відповідному рівні вищої освіти в межах спеціальності, що визначає вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою; перелік навчальних дисциплін і логічна послідовність вивчення їх, кількість кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи, необхідних для виконання цієї програми, а також очікувані результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач відповідного ступеня вищої освіти [Закон України «Про вищу освіту». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>].
Навчальний план – нормативний документ, розроблений на основі освітньої (освітньо-професійної, освітньо-наукової чи освітньо-творчої) програми відповідно до певної спеціальності й містить: відомості про спеціальність, освітній рівень, кваліфікацію, термін навчання, графік навчального процесу, перелік навчальних дисциплін (обов'язкові та вільного вибору студента) з указівкою на кількість кредитів, практичну підготовку, курсові роботи, кількість

кредитів, відведених на самостійну роботу, форми контролю, підсумкову атестацію [*Положення про навчальний план МНУ імені В. О. Сухомлинського*. URL: <http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/nakaz-351.pdf>]. *Навчальна та робоча навчальна програма навчальної дисципліни* – нормативні документи, складені на основі освітньої програми підготовки фахівців відповідних рівнів вищої освіти для кожної навчальної дисципліни (з урахуванням усіх форм навчання). Основне їхнє призначення – встановлення відповідності змісту освіти освітній програмі та стандартам (тимчасовим стандартам) під час акредитації; встановлення відповідності під час зарахування результатів навчання, отриманих в інших ЗВО, в процесі здобування неформальної та інформальної освіти й за іншими освітніми програмами (за умови поновлення на навчання). У навчальній програмі відображено мету, завдання, передумови для вивчення навчальної дисципліни, програмні результати навчання, загальні та фахові компетентності, інформаційний обсяг дисципліни, перелік інформаційного й методичного забезпечення, форми підсумкового контролю, засоби діагностики успішності навчання. У робочій навчальній програмі відображено зміст навчальної дисципліни, мету, завдання, загальні й фахові компетентності, програмні результати навчання, послідовність вивчення її, обсяг часу та форми навчальної роботи (лекції, семінари, практичні й лабораторні заняття), форми поточного й підсумкового контролю, перелік інформаційного й методичного забезпечення. Структура навчальної робочої програми дисципліни охоплює: опис навчальної дисципліни; вступ; мету, завдання навчальної дисципліни та очікувані результати; передумови для вивчення дисципліни; програму навчальної дисципліни;

структуру навчальної дисципліни; теми лекційних занять; теми семінарських занять; теми практичних занять; теми лабораторних занять; завдання для самостійної роботи; індивідуальне завдання; форми поточного та підсумкового контролю; методи навчання; рекомендовану літературу; інформаційні ресурси [*Положення про навчальну та робочу програми навчальної дисципліни в МНУ імені В. О. Сухомлинського*. URL: <http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/nakaz-170-1.pdf>.].

Інформаційний обсяг мовознавчих та психолого-педагогічних дисциплін – перелік теоретичних питань, передбачених для засвоєння студентом. «*Практикум з української мови*». Основне завдання: студіювання питань фонетики й граматики; повторення матеріалу з орфографії й пунктуації; тренування практичних умінь і навичок, закладених у школі; активізація роботи з опрацювання наукових, лексикографічних і довідкових джерел; покращення роботи з розвитку зв'язного мовлення студентів, вільне володіння усним мовленням. У результаті засвоєння навчальної дисципліни студент повторює й поглиблює знання лінгвістичної теорії; вчиться оперувати лінгвістичною термінологією; відшліфовує навички грамотного письма й усного мовлення; вдосконалює власне зв'язне мовлення [*Денисенко Т. М., Рускуліс Л. В.* Практикум з української мови: навч.-метод. посіб. для студ. факультету філології та журналістики. Миколаїв: МДУ імені В. О. Сухомлинського, 2006. 130 с.; *Козачук Г. О.* Українська мова: практикум: навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і допов. К.: Вища шк., 2008. 414 с.; *Рускуліс Л., Баденкова В., Корнієнко І.* Корпус типових навчальних програм. Частина I. / за ред. Л. Рускуліс. Миколаїв: Іліон, 2019, 183 с.; *Рускуліс Л.* Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швещ В. М., 2018. 420 с., С. 91; *Шульжук Н. В.* Практикум з правопису української мови: навч.-метод. посіб. для студ. філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Рівне-Острогор: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. 396 с.].

«Вступ до мовознавства» передбачає виклад у стислій формі базових понять лінгвістики, тлумачення наукової термінології, пояснення звукових, лексичних і граматичних процесів у різних мовах світу. Завдання: ознайомлення першокурсників з основами науки про мову; розкриття змісту поняття «мова»; з'ясування походження людської мови, її функціонування й розвитку; тлумачення найважливіших понять, проблем, головних мовознавчих термінів; студювання значення, місця методів лінгвістичних досліджень і принципів класифікації мов; аналізування етапів виникнення письма. Інформаційний обсяг дисципліни передбачає розгляд проблем: загальні питання мовознавства (мовознавство як наука; галузі мовознавства; напрями мовознавства (порівняльно-історичне, типологічне мовознавство, ареальна лінгвістика, психолінгвістика, соціолінгвістика, когнітивна лінгвістика; методи дослідження в мові); природа, сутність, функції мови; системно-структурна організація мови; етносоціальні спільності людей і мова; походження й розвиток мови; мови світу, вивчення їх, генеалогічна, типологічна й соціолінгвістична класифікація; історичний розвиток мов; структурні елементи мови й розділи мовознавства (фонетика, фонологія і графіка; склад і складоподіл; лексикологія, фразеологія й семасіологія; лексикографія; лінгвістика тексту); класифікація мов світу; письмо. Здобуті знання є підґрунтям для подальшого вивчення мовознавчих дисциплін, передбачених навчальним планом спеціальності. Засвоюючи *«Вступ до мовознавства»*, студент I курсу спроможний визначати місце мовознавства в системі наук і його значення як самостійної науки; оперувати базовими відомостями із

загального мовознавства; характеризувати методи дослідження в мовознавстві та їхнє практичне значення; аналізувати гіпотези походження мови й сучасні погляди на цю проблему, закономірності розвитку мов; розрізняти поняття «державна мова», «рідна мова», «національна мова», «мова регіонального спілкування», «міжнародна мова», «штучна мова»; характеризувати природу, функції, систему, будову людської мови, зв'язок мови з суспільством; витлумачувати головні мовні одиниці, взаємозв'язки між ними; аналізувати мовні явища як об'єктивацію багатофакторної діяльності людини; оперувати знаннями про класифікації мов; послуговуватися мовознавчою термінологією [Бевзенко С. П. Вступ до мовознавства: Короткий нарис: навч. посіб. К.: Вища шк., 2006. 143 с.; Дорошенко С. І. Загальне мовознавство: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 288 с.; Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підручник. 3-тє вид., стереотип. К.: ВЦ «Академія». 2014. 304 с. (Серія «Альма-матер»); Рускуліс Л., Баденкова В., Корнієнко І. Корпус типових навчальних програм. Частина І. / за ред. Л. Рускуліс. Миколаїв: Іліон, 2019, 183 с.; Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 91-92].

Наскрізною є дисципліна «Сучасна українська літературна мова», вивчення якої триває протягом чотирьох років. Курс передбачає свідоме практичне оволодіння сучасною українською літературною мовою, її системами й підсистемами, а також закономірності, що визначають використання виражальних можливостей мови відповідно до сучасних мовних норм. Завдання: озброїти студента ґрунтовними знаннями з української мови на всіх мовних рівнях (фонетична система, лексичний склад, особливості словотвору й морфеміки, граматична будова, орфографія й пунктуація); засвоїти норми української літературної мови; підвищити рівень культури усного й

писемного мовлення; сприяти збагаченню лексичного запасу майбутнього вчителя української мови фаховою термінологією; виробити уважне й критичне ставлення студентів до власного й чужого мовлення. У результаті вивчення дисципліни «Сучасна українська літературна мова» студенти засвоюють фундаментальні наукові дані з усіх розділів сучасної української літературної мови; пізнають системні особливості мовних одиниць усіх рівнів і закономірності їх змін у процесі функціонування; оволодівають сучасною українською мовою в її літературній формі та з її діалектним різноманіттям; пізнають зв'язки української мови з іншими мовами світу, її історією, сучасним станом і тенденціями розвитку; аналізують українську мову в діахронічному й синхронічному аспектах, використовуючи систему основних понять і мовознавчих термінів; студіюють новітні напрями української лінгвістики (когнітивна лінгвістика й лінгвоконцептологія, комп'ютерна, корпусна лінгвістики та ін.) [*Бакум З. П.* Теоретико-методичні засади навчання фонетики української мови в гімназії: монографія. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2008. 338 с.; *Бевзенко С. П., Литвин Л. П., Семеренко Г. В.* Сучасна українська мова. Синтаксис: навч. посіб. К.: Вища шк., 2005. 270 с.; *Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л.* Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія: навч. посіб. К.: ВЦ «Академія», 2006. 368 с. (Альма-матер); *Волох О. Т.* Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика. Орфоепія. Графіка і орфографія. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Словотвір: підруч. К.: Вища шк., 1986. 199 с.; *Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М.* Курс сучасної української літературної мови: підруч.: у 2 ч. К.: «Вища школа», 1972. Ч. 1. 402 с.; *Караман С. О., Караман О. В., Бакум З. П.* Сучасна українська літературна мова. Фонетика. Фонологія. Графіка: підручник / за ред. С. О. Карамана. КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2007. 188 с.; *Рускуліс Л., Баденкова В., Корніснко І.* Корпус типових навчальних програм. Частина І. / за ред. Л. Рускуліс. Миколаїв: Іліон, 2019, 183 с.; *Рускуліс Л.* Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 93-94. *Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф.* Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання: навч. посібник. К.: Вища шк., 1994. 670 с.; *Станатій Л. С.* Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія.

Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія: навч. посіб. Миколаїв: Іліон, 2015. 372 с.; *Сучасна українська літературна мова*: підруч. / за ред. А. П. Грищенка. 2-ге вид. перероб. і допов. К.: Вища шк., 1997. 493 с.; *Сучасна українська літературна мова*: підруч. / за ред. М. Я. Плющ. 2-ге вид., перероб. і допов. К.: Вища шк., 2000. 430 с.; *Сучасна українська мова*: підруч. / О. Д. Пономарев, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін. К.: Либідь, 2008. 448 с.].

Українську діалектну мову, місцеві різновиди української мови, місцеві, територіальні діалекти; закономірності живої народної мови в багатогранності її діалектів і говірок, географічне поширення діалектних явищ, окреслення певних діалектних одиниць у їхній системі, злиття діалектів із загальнонародною мовою вивчає «*Українська діалектологія*». Курс передбачає розгляд питань: історія української діалектології; наріччя й говори української мови; фонетика, граматики й лексика української мови; лінгвістична географія; українська діалектографія та гектографія; функціонування онімів у говірковому мовленні; українська мова поза межами України; методи вивчення діалектів. Завдання вивчення діалектології: розгляд теоретичних основ діалектології; студіювання відомостей з історії вивчення діалектів української мови; характеристика фонетики, лексики та фразеології, граматики української народної мови; ознайомлення з класифікацією українських діалектів; вивчення творчого спадку найвідоміших українських діалектологів і їхніх праць; ознайомлення з методикою збирання й дослідження діалектного матеріалу. Засвоєння дисципліни забезпечує вміння студента аналізувати українські наріччя і їхні особливості; визначати спільне й відмінне українських говірок і сучасної української літературної мови; аналізувати говірку свого населеного пункту; характеризувати соціальні діалекти; аналізувати говірковий текст, указуючи наріччя й діалект; збирати,

аналізувати діалектний матеріал певного регіону; оперувати специфічною термінологією [Бевзенко С. П. Українська діалектологія: навч. посіб. для студ. філол. факульт. університетів та педагогічних інститутів. К.: Вища школа, 1980. 246 с.; Рускуліс Л., Баденкова В., Корнієнко І. Корпус типових навчальних програм. Частина I. / за ред. Л. Рускуліс. Миколаїв: Іліон, 2019. 183 с.; Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 94; Сердега Р. Л., Сагаровський А. А. Українська діалектологія: навч. посіб. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 156 с.]

Курс «*Старослов'янська мова*» ознайомлює студентів із виникненням старослов'янщини, що припадає на II половину IX ст. Це перша з історико-лінгвістичних дисциплін, яку вивчають студенти. Її інформаційний обсяг охоплює: головні відомості про старослов'янську мову (історія наукового дослідження старослов'янської мови; питання про етногенез слов'ян; праслов'янська мова; історія створення письма в слов'ян; життя й діяльність Кирила та Мефодія; кирилиця й глаголиця; живомовна основа старослов'янської мови; дохристиянське письмо в слов'ян); особливості графіки слов'янського письма; звукова система старослов'янської мови; загальна характеристика морфологічної системи; особливості синтаксису. Студенти розв'язують такі завдання: дослідити передумови виникнення старослов'янської писемності; з'ясувати давній дописемний стан слов'янських мов і встановити паралелі з іншими індоєвропейськими мовами на основі порівняльно-історичного методу; проаналізувати особливості слов'янських азбук; дослідити фонетичну систему, граматичний устрій і лексичний склад старослов'янської мови. Результатом засвоєння інформаційного обсягу курсу є здатність майбутніх учителів української мови студіювати етапи виникнення й розвитку слов'янської

писемності; аналізувати шляхи розвитку й становлення старослов'янської літературної мови в контексті історії слов'янських мов й особливості спільнослов'янської мови як генетичного джерела всіх слов'янських мов; з'ясувати особливості старослов'янських азбук; засвоїти звукову, лексичну, морфологічну й синтаксичну системи старослов'янської мови; робити сучасні переклади текстів, написаних старослов'янською мовою; оперувати термінологічним апаратом дисципліни [Леута О. І. Старослов'янська мова: підруч. К.: Вища шк., 2001. 255 с.; Рускуліс Л., Баденкова В., Корнієнко І. Корпус навчально-методичних матеріалів: мовознавчий та історико-лінгвістичний цикли: навч.-метод. посіб. Миколаїв: Іліон, 2020. 458 с. Рускуліс Л., Баденкова В., Корнієнко І. Корпус типових навчальних програм. Частина І. / за ред. Л. Рускуліс. Миколаїв: Іліон, 2019, 183 с.; Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 95].

На основі вивчення вступу до мовознавства, української діалектології, старослов'янської мови, як спеціальний предмет у ЗВО, що дає змогу простежити хід історичних змін у мові в напрямі до сучасного стану її фонетики, лексики, граматики, стилів на основі аналізу джерел і пам'яток історії (літописні, літературно-художні, газетно-журнально-публіцистичні, документально-ділові, лексикографічні, граматичні), студенти засвоюють «Історію української мови». Курс охоплює дві частини (дві дисципліни): історичну граматику української мови (студіює конкретні фонетичні та граматичні зміни в українській мові упродовж її становлення і функціонування й визначення причин, що викликали ці зміни) й історію української мови (досліджує загальні процеси формування лексичного й стилістичного шарів мови, вироблення її граматичних і правописних норм, становлення стильової різноманітності в узаємозв'язках із розмовною мовою,

історією й культурою народу, з мовами й культурами народів-«співрозмовників»).

Дисципліна «*Історична граматики української мови*» вивчає становлення й розвій усіх мовних систем сучасної української літературної мови. Студент засвоює методологію й методику курсу; з'ясовує місце української мови серед інших слов'янських мов; усвідомлює процеси розвитку історичної фонетики, морфології й синтаксису. Вивчення курсу дає можливість зрозуміти передумови виникнення фонетичних і граматичних явищ і здійснити інтерпретацію їх; демонструє шляхи формування специфічних рис сучасної української літературної мови в порівнянні з іншими слов'янськими мовами, а коментування історичних законів розвитку мови на прикладі текстів-першоджерел сприяє осмисленню причин, що стали основою мовних змін [Жовтобрюх М. А., Волох О. Т., Самійленко С. П., Слинко І. І. *Історична граматики української мови*: підруч. К.: Вища школа, 1980. 320 с.; Нестеренко Т. А. *Наступність у навчанні мовознавчих дисциплін історичного циклу. Наукові записки ЦДПУ. Серія: Філологічні науки* / ред. кол.: О. А. Семенюк [та ін.]. Кропивницький: Авангард, 2017. Вип. 151. С. 251–258.; Плющ П. *Історія української літературної мови*: підруч. для студ. філолог. спец. ун-тів та пед. ін-тів. К.: Вища школа, 1971. 423 с.; Рускуліс Л., Баденкова В., Корнієнко І. *Корпус навчально-методичних матеріалів: мовознавчий та історико-лінгвістичний цикли*: навч.-метод. посіб. Миколаїв: Іліон, 2020. 458 с.; Рускуліс Л., Баденкова В., Корнієнко І. *Корпус типових навчальних програм. Частина І.* / за ред. Л. Рускуліс. Миколаїв: Іліон, 2019, 183 с.; Рускуліс Л. *Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін*: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 96-97].

Інформаційний обсяг дисципліни «*Історія української мови*» передбачає вивчення таких питань: походження української мови й основні історичні етапи становлення її; виникнення й розвиток слов'янської писемності; виникнення праслов'янської мови (кінець VII ст.); розвій східнослов'янського мовного періоду з протоукраїнськими

діалектами (VII – X ст.); формування давньоукраїнської мови (XI – XIII ст.); становлення й розвиток староукраїнської літературної мови (XIV – кінець XVII ст.); формування нової української літературної мови (початок XVII ст. – і до сьогодні); українська літературна мова 20-90-х рр. XX ст. Студенти встановлюють зв'язки української мови та її типологічні співвідношення з іншими мовами, історією, сучасним станом і тенденціями розвитку; добирають й аналізують мову текстів різних історичних періодів, що досліджують становлення фонетико-фонологічної системи української мови; роблять фонетико-графемний аналіз слів; аналізують джерела вивчення історичної граматики української мови (формування морфологічної системи української мови; історичного синтаксису); виконують морфологічний аналіз слів і синтаксичний аналіз речень; читають, розуміють і роблять сучасні переклади текстів різних історичних епох, відновлюючи історичні зміни звуків і словоформ; здійснюють історико-лінгвістичний коментар мовних явищ; оперують термінологічним апаратом дисципліни [Нестеренко Т. А. Наступність у навчанні мовознавчих дисциплін історичного циклу. *Наукові записки ЦДПУ*. Серія: Філологічні науки / ред. кол.: О. А. Семенюк [та ін.]. Кропивницький: Авангард, 2017. Вип. 151. С. 251–258.; Плющ П. Історія української літературної мови: підруч. для студ. філолог. спец. ун-тів та пед. ін-тів. К.: Вища школа, 1971. 423 с.; Русанівський В. Історія української літературної мови: підруч. К.: АртЕк, 2002. 424 с.; Рускуліс Л., Баденкова В., Корнієнко І. Корпус навчально-методичних матеріалів: мовознавчий та історико-лінгвістичний цикли: навч.-метод. посіб. Миколаїв: Іліон, 2020. 458 с.; Рускуліс Л., Баденкова В., Корнієнко І. Корпус типових навчальних програм. Частина I. / за ред. Л. Рускуліс. Миколаїв: Іліон, 2019, 183 с.; Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 97].

Курс «*Культура мови*» вирішує такі завдання: засвоїти поняття «мова», «мовлення», «культура мови», «культура мовлення», «статут гарної мови», «техніка мовлення»;

функції усного мовлення, критерії та сторони; розглянути основні комунікативні ознаки культури мовлення: правильність, чистоту, точність, логічність, багатство і різноманітність; ознайомитися з будовою мовного апарату й набути навичок правильного користування ним; навчитися знаходити варіант вимови й інтонації залежно від змісту висловлювання, умов комунікації, контексту; прищепити навички коригувати як своє мовлення, так і мовлення інших; розглянути й засвоїти специфіку мови професійного спілкування й засоби вираження спеціальних реалій, категорій, понять; розглянути основні вимоги до мови наукових робіт (реферат, наукова стаття, доповідь, виступ тощо). Студіювання дисципліни забезпечує оволодіння усним мовленням на всіх мовних щаблях; оптимальне використання мовного апарату; урахування ознак культури мовлення; інтонування текстів, читання їх відповідно до норм сучасної української літературної мови; засвоєння професійної й наукової лексики й правил використання її; оперування термінологічним апаратом ДИСЦИПЛІНИ [*Бабич Н. Д.* Основи культури мовлення: посіб. для вузів. Львів: Світ, 1990. 332 с.; *Мацько Л. І., Кравець Л. В.* Культура української фахової мови: навч. посіб. К.: ВЦ «Академія», 2007. 360 с. (Альма-матер); *Пентилюк М. І.* Культура мови і стилістика: пробний підруч. для гімназій гуманіт. профілю. К.: Вежа. 1994. 240 с.; *Пономарів О.* Культура слова: Мовностилістичні поради: навч. посіб. К.: Либідь, 2001. 240 с. *Рускуліс Л. В.* Культура та техніка усного мовлення: навч.-метод. реком. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2012. 64 с.; *Рускуліс Л., Баденкова В., Корнієнко І.* Корпус навчально-методичних матеріалів: мовознавчий та історико-лінгвістичний цикли: навч.-метод. посіб. Миколаїв: Іліон, 2020. 458 с.; *Рускуліс Л.* Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилюк. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 98; Семенов О. М. Культура наукової української мови: навч. посіб. К.: ВЦ «Академія», 2010. 216 с. (Серія «Альма-матер»)].

«Стилїстика української мови» – дисциплїна, що узагальнює й систематизує інформаційний обсяг усього

курсу сучасної української літературної мови, вивчає стилістичну диференціацію мови, її функційні стилі, можливості української мови в різних структурно-функційних стилях на усіх рівнях. Курс має на меті засвоєння питань: оволодіння теоретичними засадами стилістики як науки й навчальної дисципліни, осмислене студіювання стилістики ресурсів і функційної стилістики української мови; вивчення стилістичних ознак мовних одиниць різних рівнів й ознайомлення зі стилістичними прийомами й способами використання їх у мовленні; застосування стилістичних засобів для експресивного вираження мовлення; оцінювання стилістичних ефектів у тексті; закріплення стилістичних навичок студентів-філологів шляхом конструювання стилістично довершеного тексту й глибоке оволодіння стильово-жанровим текстотворенням; розкриття закономірностей функціонування української мови в різних сферах суспільного життя; формування мовного чуття й естетичних уподобань мовців; піднесення культури мовлення майбутніх учителів української мови. У результаті вивчення дисципліни студент засвоює вимоги: визначати мовний стиль і мовні засоби, характерні для нього (співвідношення функційних стилів та усної й писемної форм мови; питання суб'єктивного й об'єктивного в стилі; взаємодію стилів і підстилів; співвідношення стилю художньої літератури з іншими функційними стилями); аналізувати особливості текстів різних стилів (стильова й стилістична інтерпретація текстів; стильове текстотворення; співвідношення інтралінгвістичного й екстралінгвістичного в стилістиці; співвідношення національного й інтернаціонального);

визначати методи, принципи й прийоми стилістичного аналізу; засвоювати стилістичну норму; оперувати основними поняттями й термінами стилістики української

МОВИ [Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови: навч. посіб. Львів: Світ, 1993. 432 с.; Дудик П. С. Стилiстика української мови: навч. посiб. К.: Видавничий центр «Академiя», 2005. 368 с. (Альма-матер). Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилiстика української мови: пiдруч. / за заг. ред. Л. І. Мацько. 2-ге вид., випр. К.: Вища шк., 2005. 462 с.; Рускуліс Л., Баденкова В., Корнієнко І. Корпус навчально-методичних матеріалів: мовознавчий та історико-лінгвістичний цикли: навч.-метод. посіб. Миколаїв: Іліон, 2020. 458 с.; Рускуліс Л., Баденкова В., Корнієнко І. Корпус типових навчальних програм. Частина І. / за ред. Л. Рускуліс. Миколаїв: Іліон, 2019, 183 с.; Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентиллок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 98-99; Чердниченко І. Нариси з загальної стилістики сучасної української мови. К.: Радянська школа, 1962. 496 с.].

«Загальне мовознавство» узагальнює лінгвістичний матеріал із мовознавчих дисциплін і дає йому теоретичне обґрунтування, розширюючи загальнолінгвістичну підготовку майбутніх учителів української мови. Основні проблеми курсу: питання історії мовознавства, теорії мови й методології мовознавства. Студенти засвоюють такі питання: визначення значення лінгвістичної науки для розвитку суспільства взагалі й мови зокрема; розуміння ролі сучасних мовознавчих теорій та історії лінгвістики для суспільного розвитку; з'ясування місця порівняльно-історичного мовознавства, усвідомлення важливості праць представників цього напряму; дослідження в системі загального мовознавства сучасних мовознавчих напрямів і досліджень (гендерна лінгвістика, комп'ютерна лінгвістика, корпусна лінгвістика, семіотика та ін.), інтеграція яких в інформаційний обсяг мовознавчих дисциплін, передбачених планом спеціальності, є дуже важливою. Осягнувши теоретичний матеріал дисципліни, майбутні вчителі української мови критично оцінюють

набутий досвід із позицій останніх досягнень філологічної науки; аналізують віхи становлення й розвитку сучасного українського й світового мовознавства; аспекти й систему розвитку лінгвістичної науки; студіюють теорії виникнення мови (філогенез) і процес становлення й розвитку мовлення окремого індивіда; проводять порівняльні дослідження структурних і функційних властивостей мов незалежно від характеру генетичних відношень між ними; застосовують досягнення національної та світової культури в розв'язанні власних професійних і життєвих завдань; оперують лінгвістичною термінологією [Гайдаєнко І. В. Навчально-методичні рекомендації з курсу «Загальне мовознавство» (Структуральні школи). Херсон: ХДУ, 2003. 43 с.; Дорошенко С. І. Загальне мовознавство: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 288 с.; Кириченко Г. С., Кириченко С. В., Сунрун А. П. Нариси загального мовознавства: навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл.: у 2 ч. К.: Видавничий Дім «Ін-Юре», 2008. Ч II: Основні етапи науки про мову. 2008. 224 с.; Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підруч. К.: Видавничий центр «Академія». 2003. 464 с. (Серія Альма-матер); Пентилок М. І., Гайдаєнко І. В. Методичні рекомендації до курсу «Загальне мовознавство» (Лінгвістичні концепції Ф. де Соссюра). Херсон: ХДУ, 2003. 43 с.; Рускуліс Л., Баденкова В., Корнієнко І. Корпус навчально-методичних матеріалів: мовознавчий та історико-лінгвістичний цикли: навч.-метод. посіб. Миколаїв: Іліон, 2020. 458 с.; Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 100].

Завершальною навчальною дисципліною є «Лінгвістичний аналіз тексту», що має на меті віднаходити й описувати систему категорій тексту, визначати специфічні мовні складники змісту й форми, висвітлювати різновиди зв'язків між окремими частинами й усталеними правилами вираження й експлікації цих зв'язків. Він є загальнофілологічною наукою, що підсумовує знання з вивчених дисциплін, формує у свідомості майбутніх учителів особливе мовне чуття, виробляє навички тлумачення глибинних смислів у текстах

різних жанрів і стилів; дає змогу висвітлювати механізми кореляції гетерогенних рівнів мови в текстовій архітектоніці, демонструвати інноваційні підходи, технології й інструментарій структурної організації тексту, спираючись на сучасну теоретичну базу лінгвістики тексту. На сьогодні не досягнуто єдиної думки щодо моделі й змісту курсу, оскільки його репрезентовано як лінгвістичний аналіз художнього тексту, як лінгвістична інтерпретація художнього тексту, як філологічний аналіз художнього тексту, як лінгвістичний аналіз тексту, як лінгвістика тексту. Завдання курсу: ознайомлення з основними поняттями, принципами, правилами й методиками лінгвістичного аналізу тексту; вироблення професійних навичок аналізу мовної та смислової організації художнього й нехудожнього текстів; оволодіння методикою цілісного й часткового лінгвістичного аналізу тексту; формування навичок правильного визначення типів текстів із погляду лінгвістичних критеріїв розрізнення їх, застосування різнорідних мовознавчих методів аналізу тексту; вироблення вмінь інтегрувати текст одиницями різних рівнів; визначення основних наукових теорій, понять і термінів. Осмисливши інформаційний обсяг дисципліни, студент на належному рівні засвоює принципи аналізу текстів різних стилів; удосконалює навички застосування методів і прийомів практичного аналізу тексту різної стилістичної конфігурації, інтерпретації та трансформації різних видів і типів текстів; оволодіває термінологічним апаратом дисципліни [Загітко А. Лінгвістика тексту: теорія і практикум: наук.-навч. посіб. Донецьк: ДонНУ. 264 с.; Ковалик І. І., Мацько Л. І., Плющ М. Я. Методика лінгвістичного аналізу тексту. К.: Вища шк., 1984. 117 с.; Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2008. 423 с.; Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту: навч. посіб. Тернопіль:

Підручники і посібники, 2008. 432 с.; *Рускуліс Л.* Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилюк. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 101-102].

Курс «Педагогіка» покликаний поступово вводити студентів у педагогічний зміст обраного ними фаху. Дисципліна передбачає розгляд таких питань: загальні основи педагогіки, процес навчання (дидактика) та виховання, школознавство. Основне завдання її – допомогти майбутнім учителям оволодіти знаннями теоретичних основ сучасної педагогічної науки; закласти основи педагогічного мислення студентів, розвинути в них здатність приймати оптимальні рішення відповідно до педагогічних закономірностей, принципів навчання та виховання. У результаті засвоєння дисципліни студенти засвоюють особливості вибудовування логічно-структурованої педагогічної системи, що охоплює підходи, закономірності, принципи, методи та засоби навчання; осмислюють суть та значення методу навчання в структурі цілого та в взаємодії з іншими; ознайомлюються з типами уроків, характеризують їхні етапи та аналізують кожен із них у структурі цілого; формують педагогічні проблеми й знаходять оптимальні шляхи до вирішення їх; вчать планувати, організовувати й проводити позакласну та позашкільну роботу, а також методичну роботу, добираючи форми проведення її в школі [*Алексюк А. М.* Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: підруч. К.: Либідь, 1998. 560 с.; *Вітвицька С. С.* Основи педагогіки вищої школи: підручник за модульно-рейтинговою системою навчання. 2-ге вид. К.: Центр учбової літератури, 2011. 384 с.; *Волкова Н. П.* Педагогіка: навч. посіб. вид. 2-ге, перероб., доп. К.: Академвидав, 2007. 616 с. (Алма-матер).; *Лекції з педагогіки вищої школи:* навч. посіб. / за ред. В. І. Лозової. Харків: «ОВС», 2006. 96 с.; *Максименко С. Д., Євтух М. Б., Цехмістер Я. В., Лазуренко О. О.* Психологія та педагогіка: підруч. К.: Видавничий Дім «Слово», 2012. 584 с.; *Педагогіка:* учеб. пособ. для студентов пед. ин-тов / под ред. Ю. К. Бабанского. 2-е изд., доп. и перераб. М.:

Просвещение, 1988. 479 с.; *Туркот Т. І.* Педагогіка вищої школи: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. К.: Кондор, 2001. 628 с.].

У процесі вивчення «Психології» студенти ознайомлюються із закономірностями, механізмами та умовами розвитку й функціонування психіки; процесами активного відображення людиною навколишньої реальності у формі відчуттів, сприймання, мислення, почуттів та інших процесів і явищ психіки (загальна психологія) та психічний розвиток людини на різних етапах її життя (вікова психологія). Інформаційний обсяг дисципліни охоплює розгляд таких проблем: предмет психології, розвиток психіки та свідомості, методи дослідження в психології; особистість та соціальні групи; діяльність (мова й мовлення, спілкування, увага); пізнавальні психічні процеси (відчуття, сприймання, пам'ять, мислення, уява); емоційно-вольові процеси; індивідуально-психологічні особливості особистості; психологію дитинства, дорослішання, дорослості та старості. Завданнями психології, в т. ч. вікової, є: вивчення впливу суспільної дійсності на психіку людини; ознайомлення з законами психічного життя людини з метою використання їх у процесі організації різноманітних видів діяльності (навчальної, трудової, творчої та ін.); дослідження мотивів поведінки людини; виявлення умов вибору професії випускниками закладів вищої освіти відповідно до нагальних запитів та потреб суспільства, а також психологічна підготовка майбутнього фахівця, його адаптація на робочому місці [*Абрамова Г. С.* Возрастная психология: учеб. пособ. [для студ. вузов.]. [4-е изд. стереотип]. М.: Издательский центр «Академия», 1999. 672 с.; *Власова О. І., Марушкевич А. А.* Основи психології та педагогіки: підруч. 2-ге вид., переробл. К.: Знання, 2011. 333 с. (Вища освіта XXI століття); *Дубравська Д. М.* Основи психології: навч. посіб. Львів: Світ, 2001. 280 с.; *Зимняя И. А.* Педагогическая психология: учеб. для вузов. М.: Логос, 2004. 384 с.; *Кон И. С.* Психология юношеского возраста: (Проблемы формирования личности): учеб. пособ.

для студ. пед. ин-тов. М.: Просвещение, 1979. 175 с.; **Максименко С. Д., Євтух М. Б., Цехмістер Я. В., Лазуренко О. О.** Психологія та педагогіка: підруч. К.: Видавничий Дім «Слово», 2012. 584 с.; **Павелків Р. В.** Вікова психологія: підруч. К.: Кондор, 2001. 469 с.; **Психологія:** підруч. / за ред. Ю. Л. Трофімова. 3-тє вид., стереотип. К.: Либідь, 2001. 560 с.; **Савчин М. В.** Вікова психологія: навч. посіб. 2-ге вид., доповн. К.: Академвидав, 2011. 384 с. (Серія «Альма-матер»); **Якунин В. А.** Педагогическая психология: учеб. пособие / 2-е изд. СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2000. 349 с.]

Основним призначенням дисципліни *«Методика навчання української мови»* є з'ясування: місця методики мови як науки та навчальної дисципліни; ролі шкільного курсу української мови в системі підготовки учнів закладів загальної середньої освіти; теоретичні проблеми лінгводидактики (підходи, принципи, закономірності, методи, прийоми та засоби навчання української мови) та особливості часткових методик; шляхи організації позакласної роботи в школі та методичної роботи вчителя-словесника. Дисципліна передбачає розгляд таких питань: загальні питання методики навчання української мови в закладах загальної середньої освіти (методика мови як наука та навчальна дисципліна; українська мова як навчальна дисципліна в загальних закладах загальної середньої освіти; програми та підручники з української мови; психологічні й психолінгвістичні засади; дидактичні основи навчання української мови (підходи, закономірності, принципи, методи та прийоми навчання); типи уроків з української мови, їхня структура й методика проведення, особливості методики навчання часткових методик (фонетика й орфоєпія, лексикологія і фразеологія, будова слово й словотвір, граматики, орфографія, пунктуація); мовленнєвий розвиток учнів (методика роботи з текстом, методика формування комунікативних умінь та навичок); основні напрями роботи зі стилістики й культури мовлення; методика навчання риторики; методика вивчення загальних відомостей про мову;

методика удосконалення комунікативної компетентності учнів 10-11 класів; позакласна робота з української мови; спецкурси та факультативні заняття з української мови; методична робота вчителя-словесника. Магістральні завдання курсу: підготовка майбутніх учителів української мови до педагогічної діяльності; визначення цілей, змісту й обсягу курсу української мови в різних типах навчальних закладів і на різних етапах мовної освіти; вивчення й опис найбільш раціональних, оптимальних та ефективних методів і засобів навчання залежно від змісту матеріалу і мовленнєвої компетентності та забезпечення системи теоретичних знань і практичних умінь, що стануть у нагоді під час проходження педагогічної практики; забезпечення належного рівня культури мовлення учнів, розвитку їхньої комунікативної компетентності [Біляєв О. М. Лінгводидактика рідної мови: навчально-методичний посібник. К.: Генеза, 2005. 180 с.; Дороз В. Ф. Methodика навчання української мови в загальноосвітніх закладах: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2008. 386 с.; Захлюпана Н. М., Кочан І. М. Словник-довідник з методики викладання української мови. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2002. 250 с.; Караман С. О. Methodика навчання української мови в гімназії: навч. посіб. для студ. вищих закладів освіти. К.: Ленвіт, 2000. 272 с.; Methodика навчання української мови в ДВНЗ та середніх освітніх закладах. Кредитно-модульний курс: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. О. І. Потапенка. К.: Міленіум, 2006. 332 с.; Methodика навчання української мови в середніх освітніх закладах: підруч. для студ. філол. факультетів університетів / кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк. К.: Ленвіт, 2004. 400 с.; Пентилюк М. І., Окуневич Т. Г. Methodика навчання української мови у таблицях і схемах: навч. посіб. К.: «Ленвіт», 2006. 134 с.; Рускуліс Л. Бібліографічний гід: методичний каталог із лінгводидактики: метод. посіб. Миколаїв: Іліон, 2020. 147 с.; Рускуліс Л. Methodика навчання української мови у схемах, таблицях, коментарях: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. 112 с.; Рускуліс Л., Ситченко А., Мхитарян О. Корпус навчально-методичних матеріалів до дисциплін методичного циклу: навч.-метод. посіб. Миколаїв: Іліон, 2020. 188 с. Рускуліс Л., Ситченко А., Мхитарян О. Корпус типових навчальних програм: навч. посіб. Ч. III / за заг. ред. Л. Рускуліс. Миколаїв: Іліон, 2020. 44 с. Словник-довідник з української лінгводидакти: навч. посіб. / кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк. К.: Ленвіт, 2015. 320 с.]

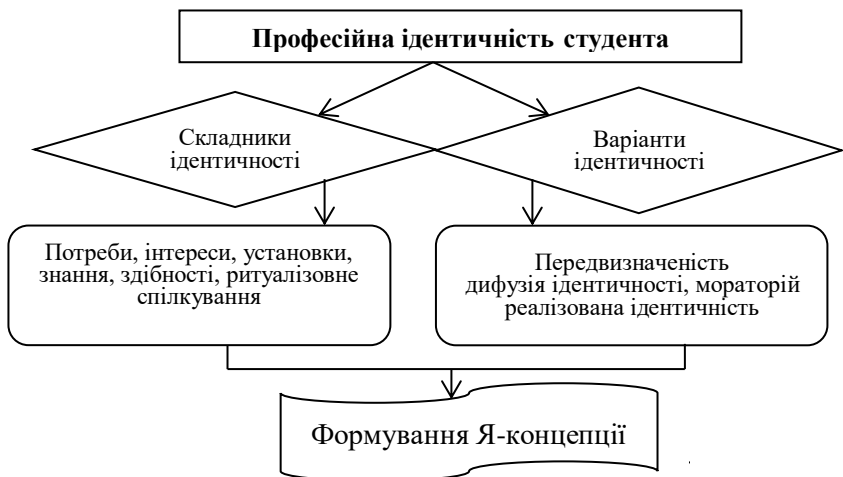
РОЗДІЛ 2

ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ

СТУДЕНТ – СУБ'ЄКТ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

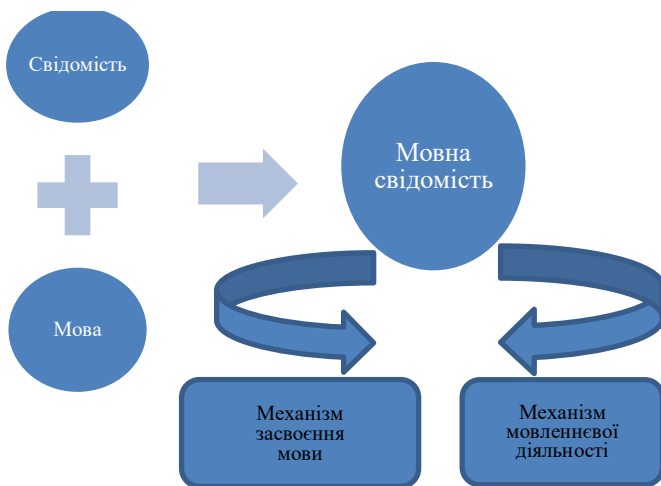
ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ СТУДЕНТА

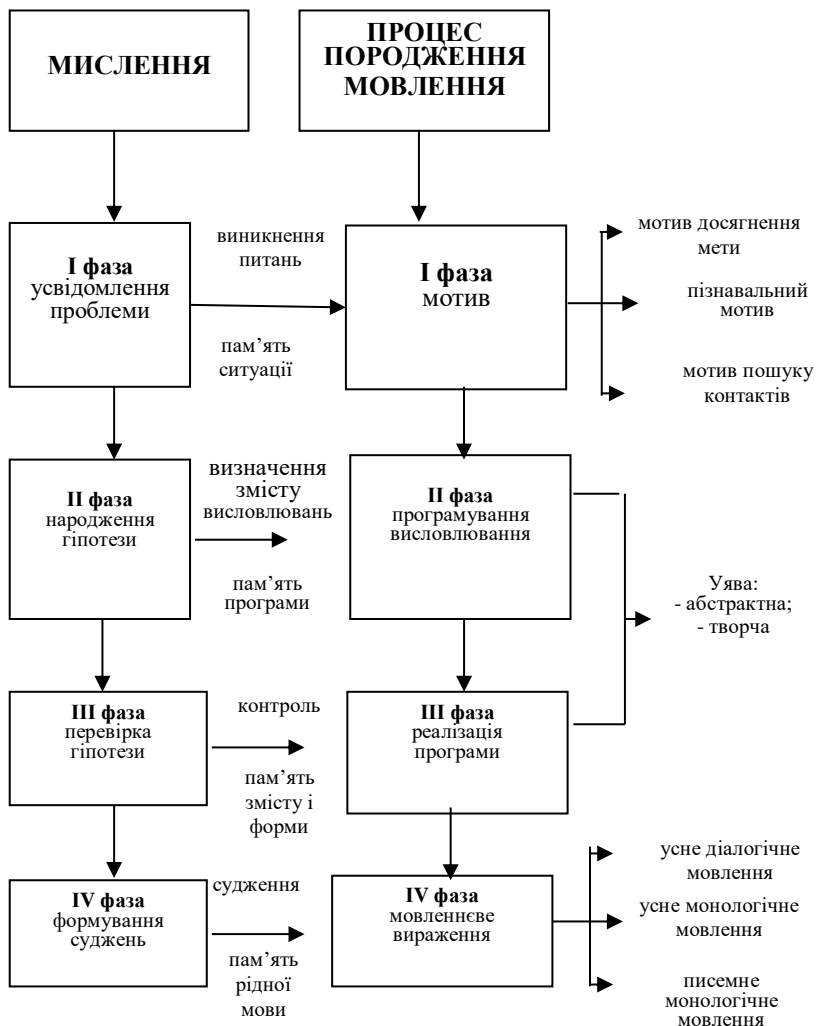
СТРУКТУРНА ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ СКЛАДНИКІВ ЗДІБНОСТЕЙ

МОВНА СВІДОМІСТЬ

УЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРОЦЕСІВ ПІЗНАННЯ В ХОДІ ПОРОДЖЕННЯ МОВЛЕННЯ

СТАДІЇ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ СТУДЕНТА

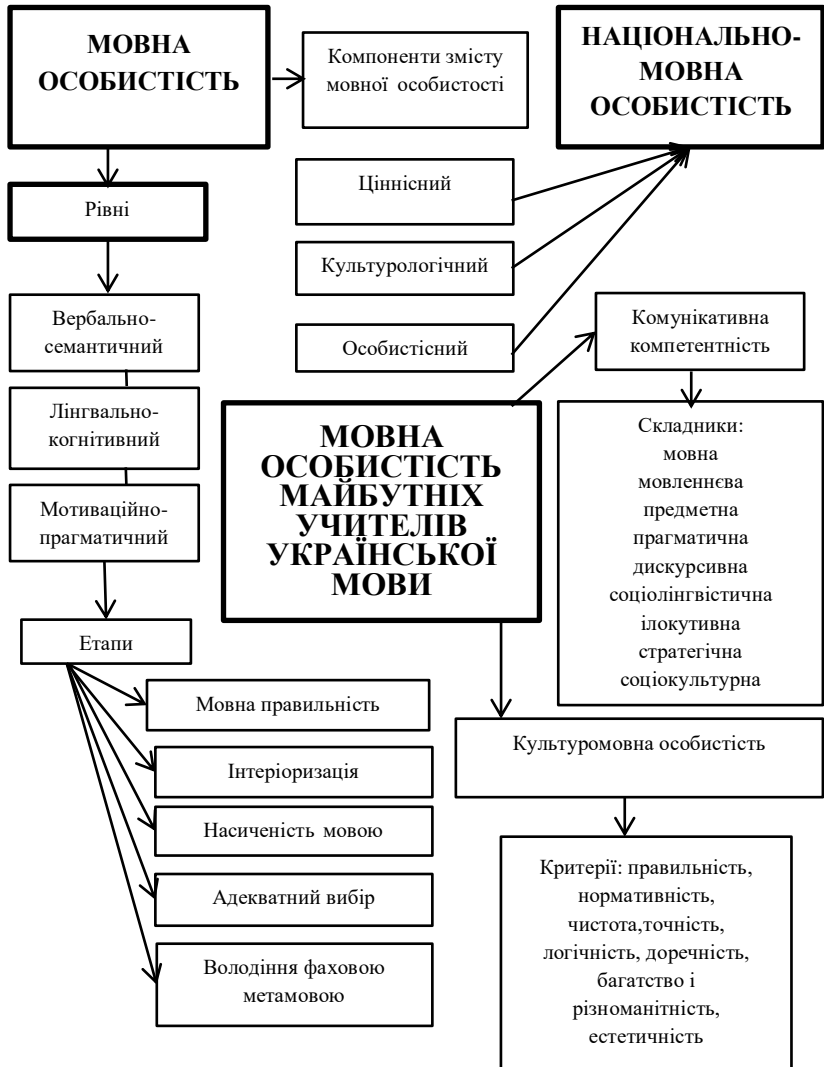

МЕХАНІЗМ ПОРОДЖЕННЯ МОВЛЕННЯ

ФАЗИ	Етапи процесу породження мовлення
1 фаза Початкова	Виникнення мотиву, що спонукає до створення власного висловлювання. Він уключає визначення ситуації спілкування, умови спілкування
2 фаза Програмування	Визначення змісту висловлювання; планування розмови
3 фаза Реалізація програми	Добір лексики; конструювання речень, реплік; внутрішнє проговорювання; редагування
4 фаза Мовленнєве вираження	Відтворення підготовленого тексту мовлення; аргументація висновків

СТРУКТУРА МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА

Студентський вік – етап пізньої юності або ранньої дорослості, коли молодь проходить стадію персоналізації на основі цілеспрямованого засвоєння навчальних, професійних і соціальних функцій, свідомо оволодіваючи професійними знаннями, вміннями й навичками, набуваючи професійних якостей під час навчання у закладах вищої освіти [Подольак Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи: підручник. 2-ге вид. К.: Каравела, 2008. 352 с.], старт самостійної професійної діяльності, коли юнаки й дівчата вступають у самостійне життя, а ціннісна орієнтація на ту чи ту сферу суспільного життя, ідеали й цілі, які в найбільш загальному вигляді визначають суспільну поведінку й становлення перед порогом самостійної діяльності, є окремими моментами, що характеризують початок самостійного життя в суспільстві [Ананьев Б. Г. Психологическая структура личности и ее становление в процессе индивидуального развития человека. Психология личности. Хрестоматия в 2 т. Самара: Издательский Дом «БАХРАХ-М», 2000. 544 с.]. Студент, подолавши перший (дитяча гра) та другий (підліткова фантазія) етапи процесу професійного самовизначення, актуалізується на третьому – попередньому виборі, на якому здійснено відбір й оцінку його інтересів, здібностей та цінностей, професійну консультацію, а важливими показниками стають рівні інформованості й захоплення фахом [Кон И. С. Психология юношеского возраста: (Проблемы формирования личности): учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов. М.: Просвещение, 1979. 175 с.]. Стадії професійного самовизначення: перша – позитивне емоційне ставлення до майбутньої професії, бажання оволодіти нею, однак досить слабо розвинуті уявлення про власні здібності й потреби суспільства в спеціалістах цього профілю; друга – розвиток внутрішньої позиції, яку характеризує усвідомлення власних можливостей; третя – адекватне уявлення про професійну діяльність і власне місце в ній [Лукина В. С. Исследование мотивации профессионального развития. Вопросы психологии. 2004. № 5. С. 25–32].

Адаптація – процес узаємодії особистості з оточенням (одногрупники, викладачі) і пристосування до умов навчання, коли студент входить у нове соціальне середовище, займає відповідну соціальну роль і переборює певні соціальні труднощі, піднімаючись на новий

інтелектуальний шабель власного розвитку. Проблеми в навчанні: відсутність багатьох спеціальних організаційно-навчальних навичок; негативні переживання, пов'язані з переходом до нових колективів; сумніви в мотивації вибору професії; відсутність повсякденного контролю викладачів; пошук оптимального режиму праці; невміння організувати самостійну роботу [Вітвицька С. С. Практикум з педагогіки вищої школи: навч. посіб. за модульно-рейтинговою системою навчання для студ. магістратури. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 396 с.; Савчин М. В. Вікова психологія: навч. посіб. 2-ге вид., доповн. К.: Академвидав, 2011. 384 с. (Серія «Альма-матер»)].

Дидактична адаптація – ознайомлення студентів із формами навчання у ЗВО, змістом освітньої діяльності, інформаційним обсягом матеріалу з дисциплін, студіюванням наукових текстів і тлумаченням наукової термінології [Подольак Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи: підруч. 2-ге вид. К.: Каравела, 2008. 352 с.; Яблонко В. Я. Психолого-педагогічні основи формування особистості: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2008. 220 с.].

Кульмінаційний етап (є раннім і пізнім) – досягнення у вибраній професії [Ананьев Б. Г. Психологическая структура личности и ее становление в процессе индивидуального развития человека. Психология личности. Хрестоматия в 2 т. Самара: Издательский Дом «БАХРАХ-М», 2000. 544 с.]. Для студентського віку характерним є ранній кульмінаційний етап (II–IV курси), коли збільшено кількість дисциплін, що мають професійне спрямування (українська діалектологія, історія української мови, стилістика української мови, загальне мовознавство, лінгвістичний аналіз тексту та ін.), активізовано навчально- й науково-дослідницьку діяльність; здобувачі вищої освіти практично ознайомлені з особливостями майбутньої спеціальності під час навчальної та виробничої практик, постає питання інтенсивного пошуку працевлаштування. У цей час відбувається усвідомлене формування професійних, світоглядних і громадянських якостей майбутнього фахівця; найвищого ступеня досягає розвиток професійних здібностей його й сходження до вершин творчості; високого рівня досягає інтелект молодой людини; активно проходить перетворення мотивації [Рускуліє Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилюк. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 106]

Ідентичність – поняття «Я» в різноманітних його виглядах: «Я-концепція», «Я-система», «Я-досвід» [Gardner H. Frames of mind: The theory of multiple intelligences. L.: Heinemann, 1983. 178 p.]. «Я-концепція» проходить формування за етапами соціалізації й організованого виховання, а її головною функцією – утвердити в самосвідомості людини своєрідне відчуття визначеності в соціальному просторі, ідентифікуватися з конкретним доквіллям, досягнути благодатного самоототожнення [Фурман А. В., Гуменюк О. Є. Психологія Я-концепції: навч. посіб. Львів: Новий Світ-2000, 2006. 360 с.]. До складу її входять: «образ-Я», в основі якого закріплено певні соціально-рольові позиції; емоційно-ціннісне ставлення до себе передбачає оцінку студентом власних професійних якостей, рівня самоприйняття й самоповаги; поведінковий складник має на меті самопрезентувати певні дії, породжені уявленнями про себе й самоствавленням [Подольак Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи: підруч. 2-ге вид. К.: Каравела, 2008. 352 с.]. Варіанти ідентичності: передвизначеність – студент минає кризу ідентичності, приміряючи на себе досвід інших людей; дифузія ідентичності – відмова пошуку ідентичності, що є продовженням дитячих років; мораторій – вибудовування власної ідентичності, пошук істини «Хто я?», «Який я?»; реалізована ідентичність – позитивне завершення кризи ідентичності (виникнення самототожності) [Полицук В. М. Вікова та педагогічна психологія (програмні основи, змістові модулі, інформаційне забезпечення): навч.-метод. посіб. Суми: ВТД «Університетська книга», 2007. 330 с.].

Професійна ідентичність для майбутніх учителів української мови – це вміння виступати перед аудиторією, красиво говорити й легко спілкуватися, активно слухати, реально й вагомим впливати мовленням словом у будь-яких життєвих і професійних ситуаціях, коли потрібно повідомити, поінформувати, проаналізувати, підбити результати, висловити власну точку зору, витлумачити, скритикувати, ефективно спілкуватися в різних форматах, або організувати й креативно скеровувати діяльність [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентлюк. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 112]. Її складники – потреби, інтереси, установки та інші сутнісні характеристики особистості, що реалізуються в процесі

професійного шляху. Засобами є відповідні знання й здібності, що забезпечують реалізацію активності, яка спрямована на досягнення професійної ідентичності, а для формування професійної ідентичності концептуальне місце відведено ритуалізованому спілкуванню [*Становлення ідентичності фахівця*: монографія / за ред. В. Л. Злиwkова. К.-Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 260 с.]

Здібності – нешаблонні властивості людини й рівня її інтелекту, що лежать в основі досягнення високого рівня професіоналізму. Кожна здібність людини є шляхом до успішної, продуктивної та творчої діяльності в певній галузі згідно з конкретними вимогами, а також відповідність їй (діяльності) психічних властивостей особистості, подолання перешкод і розв'язання завдань, висунутих перед нею. Найбільш ефективно здібності виявляються на етапі створення нових матеріальних і духовних цінностей, і чим більш наполегливо особистість працює над удосконаленням і розвитком їх, тим вони досягають більш високого рівня [*Костюк Г. С.* Здібності та їх розвиток у дітей. К.: Товариство «Знання» Української РСР, 1963. 80 с.]. Основу здібностей становлять задатки, будучи органічними, спадково закріпленими передумовами, які можуть усебічно розвиватися й стати підґрунтям для здатностей; включаючись у розвиток індивіда, вони самі розвиваються, тобто перетворюються й змінюються [*Рубинштейн С. Л.* Основы общей психологии. СПб.: Питер, 2005. 713 с. (Серия «Мастера психологии»)]. Від задатків до формування здібностей проходить низка специфічних етапів, яких умовно можна зобразити у вигляді такої залежності: задатки → потяги → інтереси → нахили → впевненість в успіхові → власне здібність до діяльності [*Яблоко В. Я.* Психолого-педагогічні основи формування особистості: навч. пос. К.: Центр учбової літератури, 2008. 220 с.]

Інтелектуальні здібності – розумова діяльність, цілеспрямований процес переробки інформації, до якого належить розумова переробка і класифікація досвіду, знань, навичок, умінь, нових установок, інших ціннісних орієнтацій, а також їх обґрунтування; глобальні психічні утворення, якими окреслено можливості людини адаптуватися, що визначають інтелектуальний напрям її

ДІЯЛЬНОСТІ [Доротюк В. І. Діагностика індивідуальних відмінностей учнів загальноосвітньої школи при комплектуванні профільних класів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2007. 24 с.]. До НИХ уналежено: виявлення, формулювання й нестандартне рішення нових проблем; продукування інноваційних ідей; здатність швидко реагувати на зміни; здібність удосконалювати об'єкт; вияв інтелектуальної ініціативи й створення чогось нового [Павелків Р. В. Вікова психологія: підруч. К.: Кондор, 2001. 469 с.; Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: Кондор, 2001. 628 с.]. Формування інтелектуальної зрілості має три особливості будови й функціонування: в умовах реальної професійної діяльності людини (феномен «компетентності»), у випадках надреальних неординарних інтелектуальних досягнень (феномен «талант») і в похилому віці (феномен «мудрості») [Холодная М. А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования. 2-е изд., перераб. и доп. СПб.: Питер, 2002. 272 с. (Серия «Мастера психологии)]. Феномен компетентності майбутніх учителів української мови – це ґрунтовні знання з мовознавчих дисциплін, володіння лінгвістичною термінологією, оперування додатковою науковою літературою, вміння застосовувати здобуті знання в практичному розрізі, розв'язання нестандартних професійних завдань [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 120].

Спеціальні здібності майбутніх учителів української мови: *академічні* – здатність засвоювати й характеризувати мовне явище (теоретичний і практичний аспекти); *мовленнєво-комунікативні* – здатність усвідомити фундаментальну роль мови в житті людини, розуміти, що мовленнєва майстерність є шляхом до професійного становлення й зростання майбутніх учителів української мови; *національноцентричні* – здатність до мовної самоідентифікації носія української мови; *чуттєво-словесні* – вміння відчувати, сприймати образ слова, уявляти об'єкт, який описано, стисло, чітко та ясно висловлювати власні думки; *естетичні* – здатність саморозвиватися засобами мови; майстерно володіти словом; *регулятивно-когнітивні* – здатність пізнавати навколишній світ, спираючись на отримані лінгвістичні

ЗНАННЯ [Рускуліс Л. В. Інтелектуальні здібності майбутнього вчителя української мови як результат успішної навчально-професійної діяльності. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»: зб. наук. праць / ред. кол. Товканець Г. В. (гол. ред.) та ін. Мукачево: МДУ, 2017. Вип. 2 (6). С. 189–193, С. 191].

Педагогічні здібності: дидактичні (вміння викладати навчальний матеріал); організаторські (вміння організувати й захопити учнів); комунікативні (налагодження оптимальних стосунків з учнями); експресивні (сприяють розвитку правильної артикуляції, дикції тощо); перцептивні (допомагають проникати у внутрішній світ дитини); сугестивні (вміння впливати на учня шляхом навіювання); науково-пізнавальні (оволодіння інформацією, знаннями); емоційної стійкості (здатність контролювати себе, володіти ситуацією); спостережливості (здатність передбачити ситуацію); педагогічного оптимізму (опора на позитивне в становленні особистості) [Мешко Г. М. Вступ до педагогічної професії: навч. посіб. К.: Академвидав, 2010. 200 с.].

Креативність – рівень творчої обдарованості, здібностей до творчості, які проявляються в мисленні, спілкуванні, окремих видах діяльності й становлять відносно стійку характеристику особистості [Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. К.: «Академвидав», 2006. 424 с. (Енциклопедія ерудита)]; базова здатність учителя-словесника, необхідна для розв’язання професійних завдань, здатність до творчості, створення нового, оригінального продукту, генерування цікавих ідей [Горошкіна О., Караман О. Формування креативності майбутніх учителів української мови як лінгводидактична проблема. Українська мова і література в школах України. 2014. № 12. С. 29-33].

Лінгвокреативність – феномен мовленнєвого спілкування, який провокує мовця на відкриття нових смислових зв’язків у відомому, передбачає яскраво виражену мовленнєву активність й ініціативність, здібність до імпровізації [Горіна Ж. Лінгвокреативність у мовленнєвій репрезентації елітарної мовної особистості. Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2011. № 15 (226). С. 94–102].

Інтелект – система пізнавальних здібностей індивіда, яка виявляється в здатності швидко й легко набувати нові знання та вміння, долати несподівані перешкоди, знаходити вихід із нестандартних ситуацій, глибоко

розуміти те, що відбувається навколо, в умінні адаптуватися до складного та мінливого середовища [Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов, К.: «Академвидав», 2006. 424 с. (Енциклопедія ерудита)]. Підструктурами загального інтелекту є «вербальний інтелект» і «невербальний інтелект», що становлять ядро структури інтелекту, в якому між функційними зв'язками перебуває практичне мислення [Ананьев Б. Г. Психологическая структура личности и ее становление в процессе индивидуального развития человека. Психология личности. Хрестоматия в 2 т. Самара: Издательский Дом «БАХРАХ-М», 2000. 544 с.]. Вербальний рівень інтелекту майбутніх учителів української мови – це здатність аналізувати, порівнювати й узгаальнювати вербальні завдання на основі знань мовних категорій, розвиток словесно-логічного мислення, тобто можливість використовувати мову для оформлення власних думок і логічного висловлювання їх. Постійне вдосконалення лінгвістичної теорії, культуромовних вимог до власного слова, праця над оволодінням мовними засобами дає змогу на належному рівні оцінити отриману мовну інформацію, проаналізувати й досягнути її. Основою невербального інтелекту є наочні образи, за допомогою яких студент може оцінювати подібні й відмінні особливості між мовними явищами. Розвиток цього виду інтелекту передбачає роботу зі схемами, таблицями, зображеннями й іншими видами наочності [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 123].

Мотив – причина, що спонукає до діяльності, спрямованої на задоволення певних потреб [Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов, К.: «Академвидав», 2006. 424 с. (Енциклопедія ерудита)]; змістові класи дій, що існують у формі стійких і відповідно постійних ціннісних диспозицій, не мають вирішальної ролі в підтримуванні функціонування організму, розвиваються лише в процесі онтогенезу, залежать від соціалізації й, відповідно, від соціальних норм того середовища, в якому виховують дитину [Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. В 2 т. пер. с нем. / под ред. Б. М. Величковского. М.: Педагогика, 1986. Т. 1. 408 с.], породжені метою діяльності, що усвідомлена людиною; залучені до процесу діяльності, зосереджують реакцію на обставини, в яких перебуває

особистість, регулюють певні дії, відображають рушійні сили її вчинків [Становських З. Л. Мотиваційно-сміслові детермінанти саморегуляції професійної діяльності педагогів: метод. посіб. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 168 с.]. Процес формування мотивації – це створення умов для появи внутрішніх спонукань до навчання, усвідомлення їх самими учнями й подальшим розвитком мотиваційної сфери [Шелехова Г. Проблема мотивації навчальної діяльності старшокласників на уроках української мови. *Українська мова і література в школі*. 2011. № 3. С. 2–5]. Внутрішні мотиви пов'язані зі змістом педагогічної діяльності, а в їх основі – потреба в спілкуванні. До них уналежнюють такі: суспільне значення здобуття освіти, професійні мотиви (показник оволодіння вибраним фахом), постійне прагнення до отримання нових знань (рівень здатності оволодіння компетентностями). Зовнішня ж мотивація зумовлена чинниками, які не мають безпосереднього зв'язку з професійною діяльністю (мотиви соціального престижу, потреба у владі тощо), однак так чи так спонукають індивіда до неї [Вербицкий А. А., Бакишева Н. А. Психология мотивации студентов: учеб. пособ. для вузов. 2-е изд., стер. М.: Издательство Юрайт, 2016. 178 с.; Мильман В. Э. Внутренняя и внешняя мотивация учебной деятельности. *Вопросы психологии*. 1987. № 5. С. 129–138.; Педагогічна майстерність: підруч. / за ред. І. А. Зязюна. К.: Вища шк., 1997. 349 с.; Сленкань З. І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: навч. посіб. К.: Вища школа, 2005. 239 с.; Шехавцова С. О. Структура педагогічної діяльності в професійній підготовці студентів університету. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2014_34_65]. У навчальній і навчально-професійній діяльності одночасно діють і зовнішні, й внутрішні мотиви, адже студент прагне досягнути інформаційний обсяг мовознавчих дисциплін, отримати навички практичної діяльності, зреалізуватися як науковець-початківець, самоствердитися у вибраній професії, стати компетентним і затребуваним фахівцем, з одного боку, довести значущість ролі вчителя, самореалізуватися й зайняти достойне місце в суспільстві – з іншого. Однак, коли зовнішня мотивація переважає над внутрішньою, на жаль, зміст усієї педагогічної діяльності може бути втрачено [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 128]. Залежно від впливу, який мають внутрішні й зовнішні мотиви, психологи об'єднують студентів у чотири групи: студенти з вираженою професійною й предметною мотивацією; студенти з

вираженою професійною, але слабкою предметною мотивацією; студенти лише з предметною мотивацією; студенти без предметної та професійної мотивації [Слєпкань З. І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: навч. посіб. К.: Вища школа, 2005. 239 с.]. Перша група на високому рівні засвоює фахові дисципліни, всі завдання виконує вчасно й у великих обсягах; розвинуті навички самостійної та навчально- й науково-дослідницької діяльності, отримані знання перенесено в площину шкільної лінгводидактики. Друга група прагне здобути освіту вчителя, однак засвоєння інформаційного обсягу мовознавчих дисциплін має невисокий рівень. Третя – це особи, які засвоюють лінгвістичні основи, але не виявляють інтересу до професії вчителя української мови. Студенти другої й третьої груп виконують завдання епізодично, ставлення до навчання, професійної діяльності формальне, немає бажання активно працювати, знання поверхові. Четверта група – пасивні спостерігачі за освітнім процесом. Як свідчить практика, результат навчання залежить не тільки від здібностей учорашнього школяра, а й від рівня мотивації. Часом першокурсники з високим рівнем лінгвістичної підготовки не виявляють бажання отримання знань, вони досить пасивні. Для залучення їх до активної та творчої діяльності, в підсумку якої отримуємо високоосвіченого фахівця, слід розвивати інтерес до майбутньої професії шляхом практичного ознайомлення з діяльністю вчителів, а до багатств українського слова – у процесі вивчення лінгвістичної теорії. Лише усвідомлення потреби самому вчитися й навчати інших дає змогу досягти високих успіхів [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилюк. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 129]. Ядром мотиваційної сфери є рівень навчальної мотивації – спонукання, що визначають особистість, яка навчається, спрямованість її, виховану протягом життя сім'єю і школою [Божович Л. И. Проблемы формирования личности: избранные психологические труды / под ред. Д. И. Фельдштейна. Москва; Воронеж: Ин-т практической психологии, 1995. 209 с.]. *Види мотивів:* «професійні», що формуються на першому курсі навчання, мотиви «особистого престижу», що є провідними на другому

курсів. Їх синтез відбувається на третьому й четвертому курсах. Не менш суттєвим є «прагматичний» мотив (отримання диплому), що характеризує студентів випускного, четвертого курсу [Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. СПб: Питер, 2000. 512 с. (Серия «Мастера психологии»)]. До професійних мотивів уналежнено: мотив самоствердження як прагнення заявити про себе в соціумі; мотив ідентифікації з іншою людиною полягає в прагненні бути схожим на вчителя, батьків-учителів, родичів тощо; процесуально-змістові мотиви – це спонукання до активності змістом і процесом діяльності, а не зовнішніми чинниками; мотив саморозвитку, що налаштовує на кропітку працю й прагнення постійно розвиватися; мотив досягнення – прагнення досягти високих результатів і майстерності в діяльності шляхом виконання складних завдань, що вимагають суттєвих розумових зусиль; просоціальні (суспільно значущі) мотиви пов'язані з усвідомленням суспільного значення діяльності, з почуттям обов'язку, відповідальності перед групою або суспільством загалом; мотив афіліації – прагнення до встановлення або підтримання стосунків з іншим людьми, до контакту й спілкування з ними [Занюк С. С. Психологія мотивації: навч. посіб. К.: Либідь, 2002. 304 с.]

Мотив спілкування – вміння налагоджувати взаємостосунки з людьми, співпереживати словом і ним же допомагати, підтримувати, постійно обмінюватися досвідом, установлювати ділові контакти, оцінювати все, що відбувається навкруги [Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. СПб: Питер, 2000. 512 с. (Серия «Мастера психологии»)].

Мотиватори – фактори, що спрямовують навчальну діяльність і викликають потребу здобувати освіту: мотиватори, що порушують ставлення до життя; мотиватори, що порушують ставлення до людей; мотиватори, що порушують ставлення до себе [Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. СПб: Питер, 2000. 512 с. (Серия «Мастера психологии»)].

Свідомість – найвищий рівень психічного відображення навколишньої дійсності, що розвинувся в людини як суспільної істоти внаслідок оволодіння мовою і спільною діяльністю з іншими людьми [Психологічна енциклопедія

/автор-упорядник О. М. Степанов. К.: «Академвидав», 2006. 424 с. (Енциклопедія ерудита)); суб'єктивний внутрішній світ людини, продукт пізнання, переживань, вольових намагань та соціального спілкування людей [Яблонко В. Я. Психолого-педагогічні основи формування особистості: навч. пос. К.: Центр учбової літератури, 2008. 220 с.]; модератор психіки, організатор й регулятор поведінки й діяльності, ініціатор створення людиною нових функційних органів (властивостей – способів діяльності) [Зинченко В. П. Вклад М. М. Бахтина в психологію свідомості. *Вопросы психологии*. 2013. № 3. С. 3–21].

Самосвідомість – феномен організації психічних змістів індивіда в результаті його соціалізації, є те, що названо Я-образом, а більш точно – Я-концепцією, оскільки образ тільки тоді стає Я-образом (усвідомленим), коли його проговорено, тобто виражено у вигляді певної знакової системи [Настин І. Психолінгвістика. М.: Московський психолого-педагогічний інститут, 2007. 180 с.]; здатність особистості усвідомити себе й власне «Я», осмислити потреби, інтереси, мотиви й роль (позитивну чи негативну) в суспільстві, накреслити шляхи до самовдосконалення й самовиховання [Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. К.: Кондор, 2001. 628 с.]. Самоусвідомлюючись й утверджуючись у світогляді, самовизначаючись, прагнучи індивідуальної винятковості, молоді люди демонструють високий рівень навчальної діяльності, комунікативності, починають узгоджувати близьку й віддалену перспективи власного майбутнього, переживаючи при цьому кризу ідентичності [Савчин М. В. Вікова психологія: навч. посіб. 2-ге вид., доповн. К.: Академвидав, 2011. 384 с. (Серія «Альма-матер»)], ядром якої є індивідуальна система ціннісних орієнтацій [Капустюк О. М., Пастушенко В. С. Дослідження структурних компонентів самодетермінації особистості. *Психологічні чинники самодетермінації особистості в освітньому просторі*: колективна монографія / за ред. С. Д. Максименка. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 400 с.].

Мовна свідомість – механізм засвоєння мови під час вивчення мовознавчих дисциплін на усіх мовних рівнях (висока культуромовна відповідність фахівця) й механізм мовленнєвої діяльності в соціокультурно-мовленнєвому контексті (чуття мови, любов і повага до неї), що забезпечує процеси сприйняття, розуміння й породження мовлення [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих

дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилюк. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 139]. **В. фон Гумбольдт:** мова є органом, який формує думку, розумова діяльність є духовною, глибоко внутрішньою, що протікає безслідно, матеріалізуючись у мовленні. А отже, інтелектуальна діяльність і мова – нерозривне ціле. Слова є реальними продуктами мовлення, а мовленнєва діяльність перебуває в органічному зв'язку з мисленнєвою. [*Гумбольдт В. фон*. Избранные труды по языкознанию: / общ. ред. Г. В. Рамишвили; послесл. А. В. Гульги и В. А. Звегинцева. М.: ОАО ИГ «Прогресс», 2000. 400 с. URL: <http://www.rulit.me/books/izbrannye-trudy-po-yazykoznaniiyu-read-213842-1.html>]. **О. Лурія:** слово є клітинкою свідомості [*Лурія А. Р.* Язык и сознание / под редакцией Е. Д. Хомской. М.: Издательство Московского университета, 1979. 320 с. URL: http://licman.narod.ru/books/psychology/01/luria_language.htm]. **С. Рубінштейн:** свідомість і мова єдині, саме завдяки мовленню індивідуальна свідомість кожної людини, не обмежуючись особистим досвідом, збагачена результатами суспільного досвіду; спостереження й знання всіх людей стають чи можуть стати, дякуючи мовленню, надбанням кожного [*Рубинштейн С. Л.* Основы общей психологии. СПб.: Питер, 2005. 713 с. (Серия «Мастера психологии»)]. **П. Селігей:** мовна свідомість – форма свідомості, що обіймає знання, почуття, оцінки й настанови щодо мови та мовної дійсності [*Селігей П. О.* Мовна свідомість: структура, типологія, виховання. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2012. 118 с.]. **О. Трифонова:** розкриваючи зміст мовної свідомості особистості, обов'язково слід урахувати особливості мовленнєвої поведінки індивідуума, що визначається комунікативною ситуацією, його мовним і культурним статусом, соціальною приналежністю, статтю, віком, психологічним типом, світоглядом, особливостями біографії та іншими константними й мінливими параметрами особистості [*Трифопова О. С.* Формування мовленнєвої особистості дітей старшого дошкільного віку: монографія. Одеса: Видавництво ТОВ «Лерадрук», 2012. 467 с.].

Сприймання – цілісне відображення у свідомості людини предметів і явищ об'єктивної дійсності за їх безпосереднього впливу на рецепторні поверхні органів ЧУТТЯ» [*Психологічна енциклопедія* / автор-упорядник О. М. Степанов. К.: «Академвидав», 2006. 424 с. (Енциклопедія ерудита)]. **Стрижневі ознаки сприймання** – його вибірковий характер (з усього потоку інформації лише певна частина її становить об'єкт сприймання, який відбивається осмислено, а решта – фон,

який є нечітким і розмитим) й апперцепція (в її основі – досвід, отримані знання, настрої та установки) [*Яблоко В. Я.* Психолого-педагогічні основи формування особистості: навч. пос. К.: Центр учбової літератури, 2008. 220 с.].

Мислення – психічний процес відображення об'єктивної реальності, що складає найвищий ступінь людського пізнання, переходячи межі безпосередньо-чуттєвого пізнання й даючи змогу людині отримувати знання про такі якості, процеси, зв'язки та відношення дійсності, що не можуть бути сприйнятими її органами ЧУТТЯ [*Леонтьев А. Н.* Избранные психологические произведения: в 2-х т. М.: Педагогика, 1983. Т. II. 320 с.]. Основне його завдання – виявлення суттєвих, необхідних зв'язків, ґрунтом яких є реальні залежності, відокремлення їх від випадкових збігів за суміжністю у тій чи тій конкретній ситуації [*Рубинштейн С. Л.* Основы общей психологии. СПб.: Питер, 2005. 713 с. (Серия «Мастера психологии»)]. Індивідуальні риси мислення, властиві студентам: самостійність (визначати завдання й вирішувати їх без допомоги інших); критичність (висловлювати власну точку зору, доводити чи спростовувати твердження, знаходити позитивні й негативні площини); гнучкість (змінювати власну діяльність відповідно до ситуації, що склалася, враховуючи власний досвід); глибину (бачити й проникати в суть проблеми, всебічний аналіз її); широту (охопити широке коло питань у теоретичному й практичному аспектах); послідовність (дотримання логіки виконання поставлених завдань, обґрунтування й доведення їх); швидкість (мобільність в обмірковуванні й розв'язанні). У студентському віці ці риси формуються й розвиваються, в основному, в процесі навчальної діяльності, яка й сприяє всебічному розвитку цінних якостей мислення особистості [*Дубравська Д. М.* Основы психологии: навч. посіб. Львів: Світ, 2001. 280 с.; *Костюк Г. С.* Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / за ред. Л. М. Проколенко; упор. В. В. Андрієвська, Г. О. Балл, О. Т. Губко, О. В. Проскура. К.: Рад. шк., 1989. 608 с.; *Максименко С. Д., Євтух М. Б., Цехмістер Я. В., Лазуренко О. О.* Психологія та педагогіка: підруч. К.: Видавничий Дім «Слово», 2012. 584 с.].

Теоретичне мислення вирізняється тим, що суб'єкт, який мислить, за допомогою особливих процедур (самостійне перенесення раніше засвоєних знань і вмій у нову ситуацію; бачення нової проблеми у відомій ситуації

й нової функції об'єкта, усвідомлення структури об'єкта, пошук альтернативи рішення чи способу рішення, комбінування раніше відомих способів розв'язання проблемних завдань) самостійно досягає нових для себе результатів у процесі пошуку [Лернер И. Я. Развитие мышления школьников в процессе обучения истории: пособ. для учителей. М.: Просвещение, 1982. 191 с.]. В основі теоретичного мислення лежить використання мови, яка є його основним знаряддям, складаючись із теоретичного аналізу, змістової рефлексії й планування [Психологія: підруч. / за ред. Ю. Л. Трофімова. 3-тє вид., стереотип. К.: Либідь, 2001. 560 с.]. На етапі теоретичного аналізу проходить процес визначення внутрішньої основи істотних мовних одиниць, властивостей предметів і явищ, абстрагування від зовнішніх неістотних мовних особливостей; під час змістової рефлексії здійснюється пошук і студіювання фундаментальних завдань, що сприяє аналізу професійної підготовки майбутніх учителів української мови; за допомогою планування відбувається мислене експериментування дій, що виявляється в здатності студента проводити пошук, вибудовувати послідовність операцій і визначати оптимальні дії, що відповідають умовам завдань. Здатність до теоретичного мислення демонструє можливість майбутніх учителів засвоювати наукові основи лінгвістичних наук, здійснювати аналіз і синтез мовознавчих теорій, узагальнювати отримані результати, тим самим самостійно вирішуючи проблемні завдання; будувати гіпотези, доводячи та спростовуючи їх; проводити власні наукові розвідки [Рускуліс Л. В. Психологічні особливості мислення майбутнього вчителя української мови. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: зб. наук. праць. / редкол.: В. І. Шахов (голова) та ін. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2017. Вип. 52. С. 221–225, С. 222].

Практичне мислення (практичний інтелект) здійснюється за допомогою використання результатів теоретичного мислення й реалізується під час практичної діяльності й безпосередньо спрямоване на розв'язання практичних завдань [Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб.: Питер, 2005. 713 с. (Серія «Мастера психологии»)]. Його мета – планування специфічної практичної діяльності майбутніх учителів української мови, визначення її мети й шляхів

упровадження; виконання різноманітних вправ на основі отриманих теоретичних знань, розігрування рольових ігор і ситуативних завдань, складання схем, таблиць тощо [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 142]. Наочно-дійове мислення спирається на безпосереднє сприйняття предметів у процесі дій із ними та є найбільш генетично раннім етапом мислення в онтогенезі. Воно зберігається й розвивається на всіх вікових етапах і властиве тим професіям, що потребують конструювання й комбінування [Психологічна енциклопедія / автор-упор. О. М. Степанов. К.: «Академвидав», 2006. 424 с. (Енциклопедія ерудита)].

Наочно-образне мислення ґрунтується на моделюванні й розв'язуванні мисленнєвих завдань у формі уявлень. Наочні елементи входять у мисленнєвий процес: а) у вигляді образних уявлень про речі та їхні властивості; б) у вигляді схем; в) у вигляді слів, якими оперує понятійне мислення, оскільки воно завжди є мисленням словесним. Кожен образ, що ми сприймаємо чи уявляємо, зазвичай фігурує у зв'язку з певними значеннями, що виражені в СЛОВІ [Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб.: Питер, 2005. 713 с. (Серия «Мастера психологии»)]. Наочно-образне мислення розширює пізнавальні можливості особистості, з великою точністю й узагальненістю дає змогу сприйняти й відтворити навколишній світ за допомогою слова, креативно підійти до розв'язання поставлених завдань. За допомогою мовних знаків індивід науково може зрозуміти світ, проаналізувати й передбачити хід подій, досягнути закони об'єктивної дійсності. Саме за посередництва мови людство висловлює й закріплює продукт мислення. Для майбутніх учителів української мови – це вміння самовиразитися, шукаючи нестандартні підходи до розв'язання мовних проблем, пропонуючи й запроваджуючи різноманітні ідеї, мобільно реагуючи на розвиток лінгвістичної науки й урахувуючи інновації в процесі професійної діяльності [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 143].

Словесно-логічне (абстрактне) мислення здійснюється за допомогою понять, що не мають

безпосередньо-чуттєвого підґрунтя, властивого сприйманню й уявленню. Основним носієм змісту інформації студента є наукові поняття, оскільки властивість мислення – подолати кордони безпосередньо-чуттєвого пізнання [Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения: в 2-х т. М.: Педагогика, 1983. Т. II. 320 с.].

Творче (продуктивне) мислення – це принципово чи суб'єктивно новий або вдосконалений образ певного аспекту дійсності [Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. К.: «Академвидав», 2006. 424 с. (Енциклопедія ерудита)]. Етапи творчого мислення студента: перший – ознайомлювальний – заглиблення в суть проблеми, спроба розв'язати її шляхом аналізу раніше отриманої інформації; відтворення здобутих навичок у школі й/або на попередніх курсах навчання у ЗВО; бачення перспективи застосування всього обсягу знань і можливості його передавання; другий – дослідницький – глибоке студювання наукової, науково-пізнавальної, науково-методичної літератури з проблемного питання, критичний аналіз і перспективи використання її у власній навчальній і професійній діяльності; третій – прогнозувальний – окреслення шляхів висунення гіпотези, перевіряння її, доведення чи спростування отриманих результатів; планування завдань для проведення дослідження й розроблення критеріїв оцінювання; четвертий – фактологічно-фіксаційний – підбиття підсумків проведеної розвідки, формулювання висновків, у яких гіпотезу або доведено, або спростовано [Рускуліс Л. В. Психологічні особливості мислення майбутнього вчителя української мови. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: зб. наук. праць. / редкол.: В. І. Шахов (голова) та ін. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2017. Вип. 52. С. 221–225., С. 224].

Професійне мислення – здатність мислити професією, отримання необхідних фахових знань, підвищення власного рівня теоретико-практичної підготовки, критичного мислення, бачення проблеми в професійній діяльності й віднаходження інноваційних шляхів розв'язання їх, швидке орієнтування в потоці інформації, переборювання екстремальних ситуацій [Психологія: підруч. / за ред. Ю. Л. Трофімова. 3-тє вид., стереотип. К.: Либідь, 2001. 560 с.].

Наукове мислення – творче оволодіння фаховими дисциплінами [Роменець В. А. Психологія творчості: навч. посіб. 2-ге вид., доп. К.: Либідь, 2001. 228 с.], що становить стрижневу основу педагогічних властивостей людини [Самоненко Ю. А. Полисубъектная модель учебной деятельности как основа формирования педагогического мышления школьников. *Вопросы психологии*. 2013. № 5. С. 81–93]. Студент-філолог постійно користується досягненнями не тільки лінгвістики, а й здобутками філософії, логіки, історії, прикладної математики тощо, що, безумовно, розвиває його світогляд, формуючи наукове мислення. Проникаючи у свідомість, воно змальовує наукову картину світу мовознавчих дисциплін, дає поштовх до осмислення й критичного аналізу наукових теорій. Розвиток його – це майбутній статус випускника ЗВО, який на високому рівні засвоїв інформаційний обсяг мовознавчих дисциплін, оперує фаховою термінологією, веде постійні пошуки, а як результат – займає достойний щабель у професійному зростанні [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пенцилюк. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 146].

Філологічний тип мислення, унікальність якого характеризують такі якості мовленнєво-розумової діяльності студента-філолога: здатність до ймовірного прогнозування в оцінці комунікативної ситуації й виборі способу дії під час репетицій і осмислюванні повідомлюваного; значний обсяг оперативної пам'яті й висока продуктивність смислового запам'ятовування; навички концентрувати й дозовано розподіляти увагу; усвідомлення способу смислоутворення й визначення контекстуального значення з ситуацією й фоновими знаннями; здатність до згортання у внутрішньому мовленні й розгортання в зовнішньому змісті висловлювання; вміння аналізувати факти й типові комунікативні ситуації; усвідомлюване прагнення до вдосконалення комунікативних навичок і набуття фахових знань [Копусь О. А. Роль професійної орієнтації в підготовці магістрів філологічних спеціальностей. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки*. Херсон, 2005. Випуск LVIII. С. 355–360].

Пам'ять. У студентському віці загальна система пам'яті формується й досягає найвищого рівня, а на її ґрунті починає розвиватися спеціалізована система закріплення й відтворення досвіду й знань, що необхідні для практичної діяльності особистості [*Ананьев Б. Г.* О проблемах современного человекознания. М.: Наука, 1977. 380 с.]. Індивідуальні особливості пам'яті: швидкість (кількість повторень, необхідних для запам'ятовування нового матеріалу); точність (відповідність відтворення тому, що запам'ятовувалося, й кількість зроблених помилок); готовність до відтворення (швидкість і легкість у потрібний момент пригадати необхідні відомості); обсяг (кількість фактів, предметів і явищ, що людина здатна запам'ятати за певний час); упевненість під час відтворення (залежить від рівня знань, ерудиції й розвитку мислення, особистих домагань, диспозиції, навіювання, особливостей характеру і якостей волі особистості) [*Дубравська Д. М.* Основи психології: навч. посіб. Львів: Світ, 2001. 280 с.; *Максименко С. Д., Євтух М. Б., Цехмістер Я. В., Лазуренко О. О.* Психологія та педагогіка: підруч. К.: Видавничий Дім «Слово», 2012. 584 с.]. Способи запам'ятовування: механічний – багаторазове повторення навчального матеріалу (уважаємо найменш ефективним); логічний – усвідомлення смислового зв'язку між елементами матеріалу, що перебудований відповідно до смислових відношень й має на меті: усвідомлення того, для чого потрібно запам'ятати матеріал; розуміння смислу того, що треба запам'ятати; мнемотехнічний – матеріал переведено в іншу знакову систему, в інші образи, які людині легше зберегти в пам'яті. Основними мнемотехнічними прийоми є устанавлення смислових, асоціативних, структурних зв'язків (алфавітний порядок; ритмізація; римування між собою окремих слів, або навіть складання вірша) [*Абрамович С. Д., Чікарьова М. Ю.* Риторика: навч. посіб. Львів: Світ, 2001. 240 с.; *Власова О. І., Марушикевич А. А.* Основи психології та педагогіки: підруч. 2-ге вид., переробл. К.: Знання, 2011. 333 с. (Вища освіта ХХІ століття); *Рускуліс Л. В., Зайцева Т. А.* Українська мова (за професійним спрямуванням): навч. посіб. Миколаїв: Іліон, 2014. 306 с.]. Змістом словесно-логічної (вербальної) пам'яті є думки, поняття, судження, умовиводи, що відображають предмети і явища в їхніх загальних властивостях, істотних зв'язках і відношеннях [*Психологічна енциклопедія* / автор-упорядник О. М. Степанов. К.: «Академвидав», 2006. 424 с. (Енциклопедія ерудита)]. Цей вид пам'яті формується на

основі образної та є необхідною умовою узагальненого, систематизованого опанування знаннями в процесі навчання, а також будь-якої діяльності, що вимагає теоретичного аналізу, синтезу й абстрагування [Бочарова С. П. Психология и память. Теория и практика для обучения и работы. Х.: Изд-во Гуманитарный центр, 2007. 384 с.]. Емоційна пам'ять – процес запам'ятовування предметів, які викликають певні емоції [Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. К.: «Академвидав», 2006. 424 с. (Енциклопедія ерудита)], що сприяє формуванню мовно-естетичної компетентності як здатності сприймати прекрасне засобами мови, добираючи дидактичний матеріал, будуючи власні висловлювання, насичені різноманітними мовними засобами; виховуючи культуромовну особистість [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилюк. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 149].

Увага є процесом, виділеним з кола наших первинних сприйняттяв, які виникли на основі установок, стимульованих умовами актуальних ситуацій поведінки [Мясищев В. Н. Понятие личности в аспектах нормы и патологии: в 2 т. Психология личности. Хрестоматия. Самара: Издательский Дом «БАХРАХ-М», 2000. Т. 2. 544 с.]. Якості уваги – концентрація, стійкість, обсяг, розподіл, переключення. Зокрема, викладачеві слід урахувати період часу, що забезпечує найбільший рівень концентрації уваги, а навчальний матеріал буде сприйнято плідно й усвідомлено, а за потреби змінити вид діяльності – запропонувати перегляд відеосюжетів, розв'язання алгоритмів, проблемної ситуації тощо. Переключення уваги з одного виду діяльності на інший уможливить збереження осмисленого сприймання інформації. Дозування навчального матеріалу на невеликі взаємопов'язані частини дає змогу врахувати обсяг уваги. Продумування етапів заняття – сприймання теоретичного матеріалу, вибір основоположних ідей, конспектування їх – забезпечить ефективний розподіл уваги студента й переключення її з одного виду на інший [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилюк. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 150]. Види уваги: мимовільна,

ДОВІЛЬНА Й ПІСЛЯДОВІЛЬНА. [Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. К.: «Академвидав», 2006. 424 с. (Енциклопедія ерудита)].

Мовна особистість – ідея, яка демонструє досвід її аналізу й опису, пронизуючи всі аспекти вивчення мови, ламаючи межі між науками, що вивчають людину, яку поза мовою не можна осягнути [Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. М.: Наука, 1987. 264 с.]; високорозвинена особистість, носій як національно-мовленнєвої, так і загальнолюдської культури, який володіє соціокультурним і мовним запасом, вільно спілкується рідною, державною та іншими мовами в полікультурному просторі, адекватно застосовує набуті полікультурні знання, мовленнєві вміння і навички [Пентилюк М. Мовна особистість майбутнього вчителя-словесника в контексті професійної підготовки. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2014. Ч. 2. С. 290–297]; індивід, який володіє сукупністю здатностей і характеристик, що зумовлюють створення й сприймання ним текстів, що вирізняються рівнем структурномовної складності та глибиною й точністю відображення дійсності [Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підруч. К.: Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.]; освічена особистість, яка має ґрунтовні знання з мовознавчих дисциплін, досконало володіє нормативним мовленням, виявляючи лінгвокреативність, глибоко поважає українську мову й має переконливо сформовану українськомовну стійкість, національну мовну свідомість і Гідність [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилюк. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 153-154].

Компоненти мовної особистості: 1) ціннісний – компонент змісту виховання, тобто система цінностей, чи життєвого змісту. Мова забезпечує першопочатковий і глибинний погляд на світ, створює той мовний образ світу й ієрархію духовних уявлень, які лежать в основі формування національного характеру й реалізуються в процесі спілкування; 2) культурологічний, тобто рівень засвоєння культури як ефективного засобу підвищення інтересу до мови. Залучення фактів культури мови, що вивчається, пов'язаних із правилами мовленнєвої й немовленнєвої поведінки, що сприяє формуванню навичок адекватного використання й ефективного впливу на

партнера з комунікації; 3) особистісний – індивідуальне, глибоке, що є в кожній людині [Маслова В. А. Лингвокультурология: учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2001. 208 с.]. *Об'єктивні та суб'єктивні чинники, що впливають на розвиток мовної особистості: об'єктивні чинники: стан самої мови, унормованість, кодифікація, рівень розвитку, досконалість підсистем, стилістична диференціація, мова – картина світу кожного окремого її носія; сприятлива для розвитку суспільно-політична ситуація; звичаї та традиції розвитку мови; традиції використання мови; функціонування мови у всіх сферах життя суспільства; суб'єктивні чинники: здатність мовця здобувати якісну освіту; внутрішня готовність мовця до вивчення мови та вдосконалення культури мовлення; моральна потреба мовця до вдосконалення мови; усвідомлення мовних обов'язків громадянина, належне виконання їх; високий рівень культури мовлення* [Дроздова І. П. Наукові основи формування українського професійного мовлення студентів нефілологічних факультетів ВНЗ: монографія. Х.: ХНАМГ, 2010. 320 с.].

Рівні володіння мовою в теоретико-гносеологічній моделі структури мовної особистості: *нульовий* – вербально-семантичний, або внутрішній лексикон особистості, що визначає рівень володіння природною мовою на основі знань системи мови й представлений у мовній свідомості у вигляді мікросистем; *перший, або лінгвально-когнітивний*, репрезентований лексиконом особистості, одиницями якого є поняття, слова-символи, образи, уривки фраз, що вибудовують мовну картину світу мовця; *мотиваційно-прагматичний, або рівень діяльносто-комунікативних потреб*, що визначено словниковим запасом особистості, її пізнавальною діяльністю й інтелектуальною сферою, інтересами, мотивами [Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. М.: Наука, 1987. 264 с.]. Для студента-філолога особливо важливим є третій рівень, вершина якого – створення власного ідіостилію, розвиток креативної або творчої функції мовної особистості [Семенов О. М. Українська культуромовна особистість учителя (шляхи її формування в системі професійної підготовки): монографія / за ред. Л. І. Мацько. К.: «Педагогічна думка», 2007. 272 с.]. *Етапи становлення й розвитку мовної особистості: 1) етап мовної правильності – здобуття основ мовної освіти, усвідомлене вивчення всіх рівнів*

мови в шкільному віці; 2) етап інтеріоризації, що припадає на старший шкільний вік і передбачає реалізацію отриманих знань висловлюватися відповідно до власного внутрішнього стану, виявляти й творити себе за допомогою мови, володіти усним і писемним мовленням; 3) етап насиченості мовою, що характеризує становлення ідеалу культуромовної особистості, однак, на жаль, цього рівня в школі досягає лише невелика кількість учнів; 4) етап адекватного вибору передбачає демонстрування вмінь точно й досконало володіти словом, функційними типами мовлення, стилями сучасної української літературної мови в кожній мовній ситуації з точною мовною реакцією. Це етап комунікативної досконалості, що досягається в мовній освіті вищої школи; 5) етап володіння фаховою метамовою (терміносистемами, фразеологією, композиційно-жанровими формами текстотворення, мовними формулами) й рівень мовного іміджу соціальних ролей [Мацько Л. І. Українська мова в освітньому просторі: навч. посіб. для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр». К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 607 с.]. У результаті розвитку й удосконалення п'ятого, завершального етапу, у ЗВО отримуємо особистість, яка здатна реалізувати себе в комунікації, володіє ґрунтовними лінгвістичними знаннями й мобільно оперує ними, усвідомлює себе носієм української мови й культури, непохитно виявляє українськомовну стійкість у всіх ситуаціях, має мовне чуття й готова створювати власну думку засобами мови. Майбутній учитель-філолог зобов'язаний стати споживачем української мови, еталоном її носія, для чого повсякденно повинен говорити, читати й слухати українською, контролювати власне мовлення й мовлення співрозмовника [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилюк. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 158]. *Етапи становлення й розвитку культуромовної особистості*: етап допрофесійної підготовки (старша школа) й етап професійної підготовки на освітньо-кваліфікаційному рівні «бакалавр», коли забезпечено високопрофесійне володіння сучасною українською літературною мовою, усвідомлено закономірності

розвитку мовознавства, студенти оволодівають функціями педагогічного спілкування в процесі засвоєння мовознавчих дисциплін на основі інноваційних методів наукового дослідження з урахуванням інформаційно-комунікаційних технологій [Пентилюк М. Мовна особистість майбутнього вчителя-словесника в контексті професійної підготовки. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2014. Ч. 2. С. 290–297].

Національно-мовна особистість – носій національного способу мислення, національної свідомості та самосвідомості, національного характеру й менталітету, національно-культурної мотивації, оскільки мовна особистість існує в культурі, відображеній у мові, формах суспільної свідомості, поведінкових стереотипах і нормах, предметах матеріальної культури [Загороднова В. Ф. Навчання і виховання національно свідомої особистості з аксіологічних позицій. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Педагогічні науки. 2014. Вип. 1. С. 128–135.]; базовий національно-культурний прототип носія конкретної мови, етносемантична особистість, яка має певну специфіку світогляду, мовленнєву поведінку [Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы. *Филологические науки*. 2001. № 1. С. 64-72.]; її становлення й формування ґрунтується на оволодінні лінгвістичними знаннями, завдяки осягненню засобів рідної мови й високим рівнем комунікативних умінь і навичок [Пентилюк М. Мовна особистість майбутнього вчителя-словесника в контексті професійної підготовки. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2014. Ч. 2. С. 290–297]. Визначення національно-мовної особистості базується на трьох її параметрах: мотиваційний (визначається комунікативним наміром, потребами до спілкування та обміну думками), когнітивний (формування національно мовної та наукової картини світу, що дозволяє моделювання уроку, заняття в закладі вищої освіти) та функційний (укладає поняття лінгвокреативності майбутнього фахівця, здатність оволодіти як вербальними, так і невербальними засобами мови, якісне професійне спілкування та дотримання норм мовленнєвого етикету) [Нікітіна А. Характеристика національно-мовної особистості вчителя-словесника. *Наукові праці Вищого навчального закладу «Донецький національний технічний університет»*. Серія: «Педагогіка, психологія і соціологія». Вип. 2 (17). Красноармійськ: ДВНЗ «ДонНТУ», 2015. С. 91–97]. Забезпечити розвиток національно-мовної особистості можна шляхом

поєднання лінгвістичного й національно-культурного аспектів. А для заохочення молоді користуватися українською мовою, слід враховувати мотивацію, потреби, які спонукають до використання мови; рівень національної свідомості; формування національних інтересів та світоглядних орієнтацій [Біляєв О.М. Лінгводидактика рідної мови: навч.-метод. посіб. / К.: Генеза, 2005. 180 с.]. *Напрями формування національно-мовної особистості: посилення мотивації власного національно-мовного вдосконалення; занурення в дискурс української культурної спадщини; вдосконалення навичок лінгводидактичного аналізу тестів – прецедентних феноменів* [Нікітіна А. Характеристика національно-мовної особистості вчителя-словесника. *Наукові праці Вищого навчального закладу «Донецький національний технічний університет». Серія: «Педагогіка, психологія і соціологія»*. Вип. 2 (17). Красноармійськ: ДВНЗ «ДонНТУ», 2015. С. 91–97].

Комунікативна компетентність – здатність користуватися мовою залежно від ситуації, особлива якість мовленнєвої особистості, набута в процесі спілкування або спеціально організованого навчання [Словник-довідник з української лінгводидакти: навч. посіб. / кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк. К.: Ленвіт, 2015. 320 с.]; ефективне отримання й передавання інформації; досягнення поставленої мети, переконаючи й спонукаючи співрозмовника до дії, отримуючи додаткову інформацію; здійснення позитивної самопрезентації; орієнтованість особистості в різних ситуаціях спілкування, що ґрунтується на знаннях і чуттєвому досвіді; здатність ефективно взаємодіяти з оточуючими людьми завдяки розумінню себе та інших в умовах постійної зміни психічних станів, міжособистісних стосунків, соціальної й виробничої ситуації [Обозов М. М. Психологія міжособистісних відносин. К.: Либідь, 1990. 191 с.]; здатність до ефективного спілкування, рівень навичок взаємодії з людьми, що дозволяє індивіду в межах своїх здібностей та соціального статусу успішно функціонувати в певному суспільстві [Барановська Л. В. Комунікативна компетентність викладача вузу. *Творча особистість учителя: проблеми теорії практики: зб. наук. пр.* / ред. кол. Н. В. Гузі та ін. К.: НПУ, 1999. С. 146–149]; здатність глибокого оволодіння комплексом лінгвістичних знань, вироблення відповідних умінь і навичок та використання їх протягом усього життя в професійній діяльності; виявлення лінгвокреативності, яка

демонструватиме мовленнєву активність і вміння налагоджувати стосунки [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С.159]. **Складники комунікативної компетентності:** мовна – глибоке знання одиниць мови (відомості про мову, її граматичну структуру й словниковий склад, історію й закони розвитку її; уявлення про роль мови в ментальності українського народу, розвитку інтелекту людини) й уміле поєднання їх; мовленнєва, що спирається на мовну й має на меті застосування знань мови на практиці (уміння вести діалог, сприймати й будувати усні й писемні монологічні та діалогічні висловлювання різних типів, стилів і жанрів), уміле користування мовними одиницями в усному й писемному мовленні в різноманітних життєвих ситуаціях залежно від мети висловлювань і сфери суспільного життя; предметна – вміння відтворювати мовну картину світу, ґрунтуючись на активному володінні тезаурусом української мови; прагматична – здатність здійснювати мовленнєву діяльність, що зумовлена комунікативною метою, вимоги до вибору необхідних форм, типів мовлення, урахування функційно-стилістичних різновидів мовлення [Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах: підруч. для студ. філол. факультетів України / кол. авт.. за ред. М. І. Пентилок. К.: Ленвіт, 2004. 400 с.]; дискурсивна – поєднання повідомлень у зв'язні дискурси; соціолінгвістична – розуміння й продукування мовлення в конкретному соціолінгвістичному контексті спілкування; ілюктивна – реалізація комунікативних намірів; стратегічна – ефективна участь у спілкуванні з аналізом стратегії й тактики спілкування; соціокультурна – використання соціокультурного контексту [Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підруч. К.: Видавничий центр «Академія», 2004. 334 с.]

Мовні вміння синтезують сукупність мовленнєво-комунікативних дій, які спрямовані на сприймання, відтворення й створення висловлювань в усному й писемному мовленні відповідно до вимог ситуації спілкування [Михайловская Г. Лингводидактические основы формирования речевых умений в процессе обучения русскому языку: монография. К.: Изд. Центр

ОАОУКРНИИПСК, 1999. 208 с.]. До них уналеженено: вести діалог, дотримуючись вимог мовного етикету в різних життєвих ситуаціях (у дружньому колі, в аудиторії, класі, на перерві, в розмові з батьками, в ситуації безпосереднього спілкування на зборах, виробничих засіданнях, ділових зустрічах, розмовах телефоном тощо); створювати усні монологічні висловлювання (вести урок), реалізувати різні форми позааудиторної роботи, висловлювати своє ставлення до обговорюваного питання, давати певні роз'яснення з фаху тощо; адекватно сприймати на слух діалог і монолог, що передбачає зосередження уваги на осмисленні висловлювання (теми, факти, докази головного й другорядного, логіка викладу), використання різних прийомів фіксації почутого (запис ключових слів, плану висловлювання, статистичних даних) залежно від комунікативного завдання (участь у дискусії, передавання інформації іншому, використання її у своїй роботі); створювати письмові тексти різних стилів, типів і жанрів; користуватися різними видами читання [Пентилюк М. І. Наукові засади формування професійного мовлення студентів-філологів. *Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики*: зб. статей. К.: Ленвіт, 2011. С. 167–174]. Спеціальні професійно-комунікативні вміння покликані ознайомити студента з такими сферами як освітня, особистісна, суспільна (публічна) й професійна й передбачають участь мовця в освітньому процесі, з одного боку, й виконання власних професійних обов'язків – з іншого, тим самим формуючи належний рівень професійно-комунікативної компетентності [Пентилюк М. Компетентнісний підхід до формування мовної особистості в євроінтеграційному контексті. *Українська мова і література в школі*. 2010. № 2. С. 3–5], майбутній фахівець повинен розв'язувати за допомогою мовних засобів комунікативні завдання в конкретних формах та ситуаціях професійного спілкування, у загальнолінгвістичному значенні – формування здатності породжувати та сприймати цілісні мовленнєві твори – тексти фахової орієнтації [Симоненко Т. Ефективні форми та засоби контролю в роботі над формуванням професійної комунікативної компетенції студентів-філологів. *Українська мова і література в школі*. 2004. № 5. С. 51–54]. *Компонентами професійно-комунікативних умінь є: лінгвістичний – оволодіння мовою, засвоєння її структури й особливостей функціонування, термінологічним*

тезаурусом; когнітивний – знання з когнітивної й комунікативної лінгвістики, риторики й психолінгвістики; предметний – розвиток умінь опрацювати навчальну інформацію; прагматичний – розвиток власного мовлення, сприйняття й продукування його, аналіз власного й чужого мовлення; технічний, або поведінковий, – граматне оволодіння техніками комунікації; емоційно-оцінний – урахування мотивів вибору професії [Симоненко Т. В. Теорія і практика формування професійної мовно-комунікативної компетенції студентів філологічних факультетів: монографія. Черкаси, 2006. 371 с.]; ПІЗНАВАЛЬНО-ДІЯЛЬНІСНИЙ, що пов'язаний із мисленневою діяльністю студентів і уможливорює отримання, збереження, опрацювання й застосування мовного матеріалу; соціально-діяльнiсний, що ґрунтується на утвердженні літературної мови; фахово-діяльнiсний, який передбачає володіння комунікативними, мовними й методичними ВМІННЯМИ [Василенко М. Специфіка професійно-комунікативних умінь майбутніх фахівців з мови. *Українська мова і література в школі*. 2011. № 2. С. 42–45]; гностичний, який охоплює комунікативно-перцептивні (врахування індивідуально-психологічних особливостей суб'єкта навчання) й комунікативно-організаторські (мотивація до отримання глибоких знань із мови) СКЛАДНИКИ [Руденко В. Професійно-комунікативні вміння як складники професійно-комунікативної компетентності майбутнього вчителя-словесника. *Мова і література в закладах нового типу та ВНЗ*, 2012. № 8. С. 53–59]. *Специфічними компонентами професійно-комунікативних умінь студентів-філологів є:* лінгвокогнітивний компонент – вивчення, аналіз і використання мовних елементів усіх рівнів на основі сприйняття й відтворення текстів різних стилів і жанрів мовлення; лінгвокомунікативний – розвиток мовлення, вміння адекватно оцінити ситуацію мовлення, розробити стратегію й спланувати тактику ведення розмови; лінгвоінтеграційний – розвиток умінь поєднувати й зіставляти інформаційний обсяг мовознавчих дисциплін; лінгвофаховий – оволодіння термінами мовознавчої дисципліни й об'єднання їх у цілісну терміносистему фаху [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилюк. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 168].

РОЗДІЛ 3

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ІЄРАРХІЯ ЛІНГВОДИДАКТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ

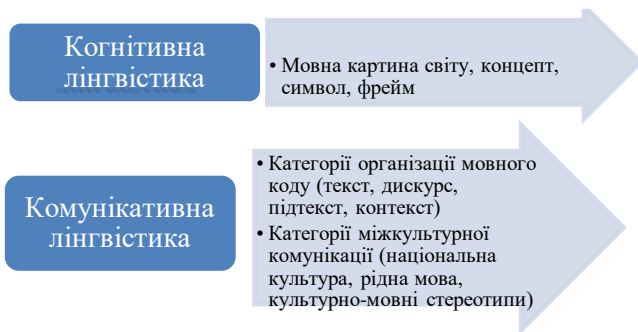
КЛАСИФІКАЦІЇ ПІДХОДІВ ДО НАВЧАННЯ МОВИ

Джерело	Підходи до навчання мови
Гончаренко С. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с.	Індивідуальний, особистісний, системний
Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. К.: Либідь, 2003. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади: навч.-метод. посіб. 344 с.; Лекції з педагогіки вищої школи: навчальний посібник / за ред. В. І. Лозової. Харків: «ОВС», 2006. 96 с.; Пехота О. М., Старева А. М. Особистісно орієнтоване навчання: підготовка вчителя: монографія. 2-ге вид. доп. та перероб. Миколаїв: «Гліон», 2006. 272 с.; Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий: в 2 т. М.: НИИ школьных технологий, 2006. Т. 1. 816 с.;	Особистісний, діяльнісний, системний, гуманістичний, ресурсний, синергетичний, психологічний, аксіологічний, компетентнісний
Львов М. Р. Словарь-справочник по методике русского языка: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2101 «Рус. яз. и лит.». М.: Просвещение, 1988. 240 с.	Диференційований підхід до навчання російської мови й індивідуальний підхід в умовах колективної роботи класу
Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах: підр. для студ. філол. факул. університетів / кол. авт. за ред. М. І. Пентилюк. К.: Ленвіт, 2004. 400 с.	Традиційні (лінгвістичний, педагогічний, психологічний, моральний, естетичний) й інноваційні (народознавчий, етнопедагогічний, культурологічний, діяльнісно-орієнтований)
Словник-довідник з української лінгводидакти: навч. посіб. / кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк. К.: Ленвіт, 2015. 320 с.	Діяльнісний, когнітивно-комунікативний, компетентнісний, комунікативно-діяльнісний, особистісно орієнтований, функційний, функційно-стилістичний

**КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД:
ВІД ЗАВДАННЯ ДО РЕЗУЛЬТАТУ**

Завдання	Компетентності
Оволодіння процесом навчання	Студент уміє працювати з довідковою літературою, різнотипними словниками, електронними базами даних, системами інформаційного пошуку; розвиває навички самостійного опанування нових знань; володіє знаннями з основних напрямів, закономірностей, змісту і форм наукової діяльності, методів планування, організації й керування науковою творчістю, роботою наукових колективів, навичками наукової організації праці; має розвинену культуру мислення, уміння ясно й логічно висловлювати свої думки; впроваджує інформаційно-комунікаційні технології
Оволодіння мовознавчими дисциплінами	Студент орієнтується в наукових парадигмах мовознавства; застосовує знання мови на практиці, користується мовними одиницями; критично оцінює набутий досвід із позицій останніх досягнень філологічної науки; володіє сучасною мовознавчою термінологією; знає теорії виникнення мови (філогенез) і процесу становлення й розвитку мовлення окремого індивіда; уміє застосовувати сучасні наукові методи лінгвістичних, зокрема соціолінгвістичних, психолінгвістичних, лексикографічних, семантичних, когнітивних досліджень; володіє навичками планування й проведення лінгвістичного експерименту; має сформовані уміння аналізувати мовні явища як об'єктивацію багатофакторної діяльності людини
Тісний взаємозв'язок із сучасним розвитком суспільства	Студент висловлює власну оцінку, позиції й переконання щодо історичних процесів в Україні та місця української мови як рідної й державної; має розвинуте уявлення про мову як фактор об'єднання етносу, народу, нації; застосовує досягнення національної та світової культури у вирішенні власних професійних і життєвих завдань
Розвиток комунікативних якостей майбутніх учителів української мови	Студент засвоїв теоретичні основи лінгвістичної науки й має розвинуте усне мовлення; володіє всіма видами мовленнєвої діяльності (говоріння, читання, письмо, аудіювання) на базі достатнього обсягу знань із фонетики, орфографії, лексики, граматики, пунктуації; має сформовані уміння й навички здійснювати мовленнєву діяльність, зумовлену комунікативною метою; активно бере участь у свідомо практичній мовленнєвій діяльності

БАЗОВІ ПОНЯТТЯ КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ

Підхід – сукупність, способів, прийомів розгляду чого-небудь, впливу на кого-, що-небудь, ставлення до кого-, чого-небудь [Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусол. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728]; методологічна орієнтація вчителя, яка спонукає до використання певної характерної сукупності взаємопов'язаних ідей, понять і способів педагогічної діяльності; воно є комплексним і до його складу входять три компоненти: основні поняття, що використовуються в процесі навчання; принципи як вихідні положення чи головні правила здійснення педагогічної діяльності; методи й прийоми структурування освітнього процесу [Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий: в 2 т. М.: НИИ школьных технологий, 2006. Т. 1. 816 с.]; світоглядна категорія, що відображає соціальні настанови суб'єктів навчання як носіїв суспільної свідомості; як глобальна й системна організація й самоорганізація освітнього процесу; як стратегія навчання, що поєднує в собі методи, форми, прийоми навчання [Голуб Н. Підходи до навчання української мови в основній школі. Українська мова і література в школі. 2015. № 3. С. 2–10]; філософська категорія й загальнодидактичний термін, методологічна категорія лінгводидактики, що позначає складне

багатовимірне явище, структурними компонентами якого є принципи, технології, методи, прийоми, засоби та форми навчання і якому властиві концептуальність, процесуальність, системність, керованість і дієвість [Омельчук С. Навчання морфології української мови на засадах дослідницького підходу: теорія і практика: монографія. К.: Генеза, 2014. 368 с.]; інтегративно-системна архітектоніка лінгвістичної теорії, лінгводидактики, здобуття практичних навичок й основ наукової діяльності, базисом якого є принципи, методи, прийоми, засоби й форми навчання відповідно до конкретних освітніх цілей формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови в процесі вивчення мовознавчих дисциплін [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилюк. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 184]; конкретна стратегічна система, теоретико-методичні способи, шляхи і технології реалізації навчального процесу з метою вивчення рідної мови [Кучеренко І. Теоретичні і методичні засади сучасного уроку української мови в середній школі: монографія. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2014. 410 с.].

Компетентнісний підхід – своєрідний орієнтир, який спрямовує професійну діяльність учителя на виконання головної мети мовної освіти – виховання мовної особистості, яка володіє системою знань, умінь і навичок, що забезпечать її високий рівень спілкування в різних життєвих ситуаціях [Пентилюк М. Компетентнісний підхід до формування мовної особистості в євроінтеграційному контексті. *Українська мова і література в школі*. 2010. № 2. С. 3–5.]; інноваційний крок від передачі знань і вмінь предметного змісту до виховання (формування) майбутнього вчителя зі сформованими життєвими і професійними компетентностями [Овсієнко Л. Проблеми впровадження компетентнісного підходу в процес підготовки майбутніх педагогічних кадрів. *Українська мова і література в школі*. 2011. № 6. С. 46–48]; він доповнює традиційну систему освіти, репрезентовану знаннями, вміннями й навичками, необхідним практичним досвідом [Кучеренко І. Теоретичні і методичні засади сучасного уроку української мови в середній школі: монографія. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2014. 410 с.]; потребує трансформації змісту освіти, перетворення його з моделі, яка існує «об’єктивно» для «всіх», на суб’єктивні надбання одного, конкретного учня, надбання, що їх можна виміряти [Пометун О. І. Теорія і практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та*

українські перспективи: *Бібліотека з освітньої політики* / під заг. ред. О. В. Овчарук. К.: К.І.С., 2004. 112 с.]; **готує конкурентоспроможного вчителя української мови, який за час навчання у ЗВО глибоко засвоїв мовознавчі дисципліни, вмів реалізувати отримані знання на практиці, а стандартизація параметрів оцінювання уможливила врахування їх у різних ЗВО як в Україні, так і за кордоном** [*Рускуліс Л.* Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилюк. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 187]; **враховує когнітивні, емоційні, вольові здібності, без яких неможливе формування компетенцій, необхідних кожному мовцеві** [*Пентилюк М.* Мовна особистість майбутнього вчителя-словесника в контексті професійної підготовки. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/zbirnik_nayk_praz/2014/2/39.pdf].

Компетентнісний підхід окреслює перед ЗВО дві основні проблеми: по-перше, формування таких професійних якостей, що затребувані роботодавцем і дають можливість підготувати фахівця, який швидко адаптується в межах отриманої професії; по-друге, уніфікація критеріїв оцінювання результатів освітньої діяльності й вибудовування ієрархії вимог до освітніх результатів, які б стали об'єктивною оцінкою й були зрозумілими як викладачам, так і студентам [*Компетентнісний підхід у вищій освіті: світовий досвід* / укладачі: Л. Л. Антонюк, Н. В. Василькова, Д. О. Ільницький, І. В. Кулага, В. Є. Турчанінова. К.: КНАУ, 2016. URL: <http://lecture.in.ua/institut-vishoyi-osviti-kompetentnisnij-pidhid-u-vishij-osviti.html>]; *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи*; Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. К.: «К.І.С.», 2004. 112 с.]. **Компетентнісний підхід уможливило: узгодити мету навчання з особистими цілями того, хто навчається, з врахуванням психологічних чинників; підготувати здобувача освіти до свідомого й відповідального навчання й здобуття освіти; використовувати мову в подальшій практичній діяльності; підняти на новий щабель рівень мотивації навчання, зокрема засвоєння мови; виробити навички спілкуватися з людьми, враховуючи мету, завдання й ситуацію спілкування; сформуватися як комунікативно компетентна особистість** [*Мамчур Л. І.* Перспективність і наступність у формуванні комунікативної компетентності учнів основної школи: монографія. Умань: «Сочінський», 2012. 449 с.].

Лінгвістичний підхід – вивчення мовознавчої теорії та практичне застосування набутих навичок. Його реалізація

передбачає: розуміння магістральних функцій української мови та її суспільної ролі; вивчення мови в цілісній системі; вивчення мовних одиниць в перспекції їхнього практичного застосування; збагачення активного тезаурусу мовця; формування комунікативних умінь здобувачів освіти шляхом використання комунікативних одиниць відповідно до ситуації мовлення та оточення; формування вмінь працювати з тестом [Мамчур Л. І. Перспективність і наступність у формуванні комунікативної компетентності учнів основної школи: монографія. Умань: «Сочінський», 2012. 449 с.; *Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах*: підруч. для студ. філол. факультетів України / кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк. К.: Ленвіт, 2004. 400 с.]

Когнітивно-комунікативний підхід — організація навчального процесу, базисом якого є комунікативна діяльність студентів, що забезпечує їх участь в пізнавальній діяльності [Глухов Б. А., Шукин А. Н. Термины методики преподавания русского языка как иностранного. М.: Рус. яз., 1993. 371 с.]; звернення до когнітивних структур мовної особистості в процесі оволодіння граматичним матеріалом, мовними нормами, теоретичними знаннями та вміннями застосовувати набуті знання в мовній практиці [Дика Н., Огарь Ю. Реалізація когнітивно-комунікативного підходу до навчання синтаксису в профільній школі: від думки до тексту. Молодий вчений. № 11 (38), 2016 р. С. 426-431]. Актуальність когнітивної методики навчання української мови зумовлена все ще недостатнім рівнем комунікативної підготовки учнів та сформованості в них умінь застосовувати мовні знання в конкретних життєвих ситуаціях, а її своєрідність полягає в тлумаченні навчальних мовних одиниць як концептів — носіїв етнокультурної інформації, особливих сигналів конкретного світу [Пентилюк М. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики: зб. статей К.: Ленвіт, 2011. 256 с.]. Когнітивна та комунікативна методики спрямовані на виконання головного завдання мовної освіти в сучасних умовах — формування комунікативної компетентності того, хто вивчає мову, й цілком відповідає загальноєвропейським орієнтирам із питань мовної освіти. Кожна з цих методик має свої завдання, але, інтегруючись, вони виконують головну функцію — формування й подальший розвиток мовної особистості на засадах неперервної мовної освіти [Пентилюк М. Термінологічне упорядкування компетентнісного навчання української

мови. *Концептуальні засади компетентнісного навчання української мови*: зб. матер. круглого столу, присвяченого пам'яті члена-кореспондента НАПН України, доктора педагогічних наук, професора Біляєва Олександра Михайловича (15 березня 2019 р., м. Київ). Київ: Педагогічна думка, 2019. 76 с.]. **Основою когнітивно-комунікативного підходу є положення Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти, де визначено підходи до навчання мови; рівні володіння мовою; розвиток комунікативних мовленнєвих компетенцій (комунікативні складники) на основі різних контекстів, для яких характерна когнітивна організація й спосіб зберігання (когнітивні складники)** [*Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання* / наук. ред. укр. вид. С. Ю. Ніколаєва. К.: Ленвіт, 2003. 273 с.]; **Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, в якому наголошено, що зростає роль умінь здобувати інформацію з різних джерел, засвоювати, поновлювати та оцінювати її, застосовувати способи пізнавальної та творчої діяльності** [*Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>]; **Концепція мовної освіти, в якій заявлено, що в Україні функціонує система неперервної мовної освіти, підкріплена виваженою мовною політикою держави, спрямованою на досконале володіння рідною мовою кожним її носієм, обов'язкове оволодіння державною українською мовою всіма громадянами** [*Концепція мовної освіти (12-річна школа)*. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/2712/]; **Концепція когнітивної методики навчання української мови, метою якої є опанування учнями мовних одиниць як концептів – глибинних значень розгорнутих змістових структур тексту, що є втіленням мотивів та інтенцій автора, з метою формування умінь адекватного сприйняття текстової інформації та створення власних (усних і писемних) висловлювань відповідно до комунікативної мети й наміру, розвитку пізнавальної активності учнів, підвищення їхнього інтересу до вивчення української мови, виховання національної самосвідомості, поваги до мовних традицій українського народу й бажання наслідувати естетичні та етичні норми спілкування** [*Пенцилюк М., Горошкіна О., Нікітіна А.* Концепція когнітивної методики навчання української мови. *Дивослово*. 2004. № 8. С. 5–9]; **концептуальні засади комунікативної методики, де визначено, що мова існує в свідомості людей і реалізується в мовленні, доля мови**

залежить від її носіїв [Пентилюк М., Горошкіна О., Нікітіна А. Концептуальні засади комунікативної методики навчання української мови. *Українська мова і література в школі*. 2006. № 1. С. 15–20]. Актуальність когнітивно-комунікативного підходу полягає в посиленні практичної спрямованості навчання мови; у формуванні вмінь застосовувати мову в конкретних (у т. ч. й навчальних) ситуаціях, в основі яких – різні види мовленнєвої діяльності; в насиченості текстами, які тлумачать події, явища, вчинки людей і способи їхнього словесного опису з метою переакцентації мети мовної освіти з формування лінгвістичної компетентності на комунікативну, що є головною метою мовної освіти в Україні [Пентилюк М., Горошкіна О., Нікітіна А. Концептуальні засади комунікативної методики навчання української мови. *Українська мова і література в школі*. 2006. № 1. С. 15–20; Пентилюк М., Горошкіна О., Нікітіна А. Концепція когнітивної методики навчання української мови. *Дивослово*. 2004. № 8. С. 5–9]. В основі когнітивно-комунікативного підходу лежать вихідні положення когнітивної (мовна картина світу, концепт, символ, фрейм) та комунікативної (категорії організації мовного коду, категорії міжкультурної комунікації) лінгвістики, які становлять теоретичне підґрунтя аналізованого методичного явища [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилюк. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 191]. Навчання мови з опорою на когнітивно-комунікативний підхід неможливе без використання тексту, який у його перспекції є завершеною мовною структурою, що покликана зберігати й передавати інформацію про національно-культурну специфіку народу, висвітлювати особливості використання національно маркованих мовних одиниць, слів-символів, концептів [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилюк. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 194]. У процесі впровадження когнітивно-комунікативного підходу слід урахувати такі його концептуальні засади: *інтегрування навчального матеріалу* (тісний узаємозв'язок усіх дисциплін, що засвоюють студенти протягом навчання в закладі вищої освіти (за першим (бакалаврським) рівнем)); *структурування навчального матеріалу* (добір матеріалу народознавчого спрямування, охоплюючи прецедентні феномени та регіональні тексти);

міжпредметні зв'язки (психолого-педагогічного та літературознавчого циклів); *індивідуалізація навчального процесу* (спрямування вектора навчання на студента як суб'єкта навчальної діяльності); *діяльнісний підхід* (формування професійних навичок у сучасному соціокультурному середовищі) [Пустовіт Г. П. Концептуальні засади модернізації змісту сучасної позашкільної освіти і виховання учнів. *Рідна мова*. 2010. № 10. С. 21-22].

Функційно-стилістичний підхід до навчання мови, є одним із засобів удосконалення викладання української мови й ґрунтується на здійсненні взаємозв'язку стилістики з усіма іншими розділами [Мельничайко В. Я., Пенцилюк М. І., Рожило Л. П. Удосконалення змісту і методів навчання української мови. К.: Рад. школа. 1982. 216 с.]. Завдання підходу – поглиблення знань студентів про стилістичну диференціацію мови, її функційні стилі, можливості української мови в різних структурно-функційних стилях, використання стилістичних засобів для експресивного вираження мовлення; розкриття закономірностей функціонування української мови в різних сферах суспільного життя; формування мовного чуття й естетичних уподобань мовців; піднесення культури мовлення майбутніх учителів української мови [Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови: підручник / за заг. ред. Л. І. Мацько. 2-ге вид., випр. К.: Вища шк., 2005. 462 с.]. Досягнення їх має на меті з'ясувати особливості функціонування одиниць мовної системи на всіх мовних рівнях з урахуванням типу, жанру, стилю мовлення; визначати мовний стиль і мовні засоби, характерні для нього; аналізувати особливості текстів різних стилів (стильова й стилістична інтерпретація текстів; стильове текстотворення; співвідношення інтралінгвістичного й екстралінгвістичного в стилістиці; співвідношення національного й інтернаціонального); добирати принципи, методи й прийоми стилістичного аналізу; оперувати основними поняттями й термінами стилістики української мови; продукувати власне висловлювання [Рускуліс Л. Роль функціонально-стилістичного аспекту навчання мови в лінгводидактичній підготовці майбутнього вчителя-словесника. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (Педагогічні науки)*: зб. наук. праць. Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. № 22 (209), листопад. Ч. 1. С. 66–71; Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у

процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 199].

Текстоцентричний підхід – засвоєння мовних норм, збагачення словника студента, формування умінь і навичок сприймати, відтворювати й будувати висловлювання на текстовій основі. В його основі – осмислення тексту як мовленнєвого виразу, формування вмій і навичок точно, доречно, виразно формулювати власні думки відповідно до встановлених правил побудови висловлювань; удосконалення моделей висловлювань; розвиток культури власного мовлення, що, безперечно, формує комунікативну компетентність [Рускуліс Л. Роль текстоцентричного підходу у процесі підготовки вчителя української мови. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки*. Херсон: ХДУ, 2013. Вип. 63. С. 317–323]. Завдання текстоцентричного підходу до навчання мови: формувати складники культуромовної особистості; вдосконалювати вміння практично використовувати моделі висловлювань; розвивати культуру ведення розмови; формувати мовленнєву компетентність мовця [Пентилок М. І. Текстоцентричний аспект формування риторичних умінь і навичок учнів. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики: зб. статей. К.: Ленвіт, 2011. С. 96–108]. Основною категорією текстоцентричного підходу є текст.

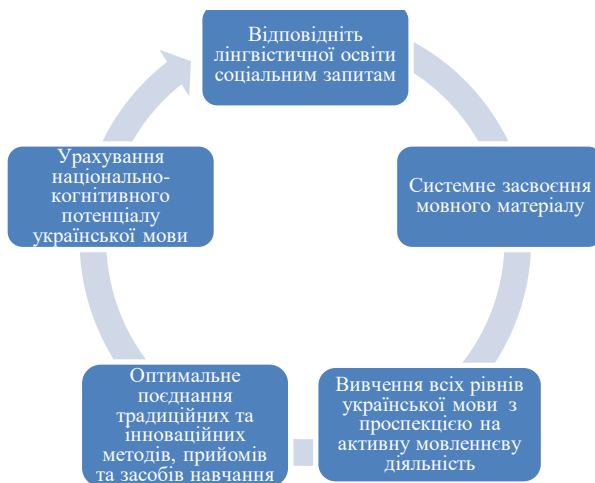
Системно-інтеграційний підхід – цілісна, логічно вибудована послідовність й узаємозв'язок мовознавчих дисциплін; його впровадження дає змогу об'єднати лінгвістичні курси навколо однієї теми, що дозволить із різних боків розглянути й проаналізувати мовне явище з перспективою на його вивчення в школі; безперервний перехід від одного мовного рівня до іншого, забезпечення логічного зв'язку між ними, визначення нового матеріалу в структурі інформаційного обсягу дисципліни [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 201-202]. Урахування інтеграційних можливостей дисциплін дає змогу нівелювати деякі недоліки предметної системи навчання, якими є розрізнення і фрагментарність викладу, та залучити потрібні відомості із суміжних предметів, що сприяє різнобічному й цілісному засвоєнню знань [Біляев О. М. Лінгводидактика рідної мови: навч.-метод. посіб. К.: Генеза, 2005. 180 с.]

ЗАКОНОМІРНОСТІ НАВЧАННЯ МОВИ

ЗАГАЛЬНОДИДАКТИЧНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ НАВЧАННЯ

АВТОР	ВИЗНАЧЕННЯ
І. Подласий [Подласый И. П. Педагогика. Новый курс: учебник для студ. пед. вузов: в 2 кн. М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. Кн. 1: Общие основы. Процесс обучения. 576 с.]	Відображення об'єктивних, суттєвих, необхідних, загальних, стійких і повторюваних за певних умов взаємозв'язків
А. Хуторської [Хуторской А. В. Современная дидактика: учебник для вузов. СПб.: Питер, 2001. 544 с. (Серия «Учебник нового века»)]	Стійкі зв'язки між типовими педагогічними фактами, явищами й подіями, що повторюються
О. Савченко [Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: підруч. для студ. пед. ф-тів. К.: Генеза, 1999. 368 с.]	Об'єктивний і суб'єктивний зв'язок між педагогічними явищами, коли зміна одних явищ зумовлює відповідні зміни інших
С. Гончаренко [Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с.]	Об'єктивні, стійкі й суттєві зв'язки в навчальному процесі, що зумовлюють його ефективність

СИСТЕМА СПЕЦИФІЧНИХ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ

Закономірності навчання мови – об’єктивно існуючий, постійно діючий та необхідний узаємозв’язок між предметами, явищами або процесами, що впливає з їхньої внутрішньої природи, сутності [Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах: підруч. для студ. філол. факультетів університетів / кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк. К.: Ленвіт, 2004. 400 с.]; фундаментальні закони, що лежать в основі підготовки студентів ЗВО загалом і студентів-філологів зокрема; відбивають міцні взаємозв’язки між усіма компонентами навчання (викладач ↔ студент ↔ об’єкт засвоєння); перебувають у тісній узаємозалежності, забезпечуючи цілісність процесу навчання; зреалізовані за допомогою принципів, методів, прийомів і засобів навчання [Рускуліс Л. Закономірності навчання мови в методичній системі формування предметних компетентностей майбутніх учителів української мови. П’яті Волошинські читання «Творча майстерність Ніли Волошиної у перспективі філологічного простору Нової української школи»: тези допов. Усеукраїнської науково-практ. конфер. Миколаїв: МОШПО, 2017. С. 121–124]. Групи закономірностей: 1) загальні закономірності – закономірності цілей навчання, закономірності змісту навчання, закономірності якості навчання, закономірності методів навчання, закономірності управління навчанням (вихідні положення процесу навчання: потреби суспільства в отриманні висококваліфікованого креативного фахівця, рівень наукового й інформаційного розвитку суспільства й студента в ньому; тісний зв’язок теорії з практикою, відповідне забезпечення матеріально-технічної бази практик; наявність засобів навчання (підручники, методичні й навчально-методичні посібники (рекомендації) та ін.); добір ефективних методів навчання й упровадження інноваційних тощо); 2) часткові (конкретні) закономірності (дидактичні, гносеологічні, психологічні, кібернетичні, соціологічні, організаційні) – окремі компоненти освітнього процесу [Подласий І. П. Педагогіка. Новий курс: учеб. для студ. пед. вузів: в 2 кн. М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. Кн. 1: Общие основы. Процесс обучения. 576 с.]. Загальнодидактична закономірність зумовленість навчання суспільними потребами відображає стан розвитку держави, економіки й культури, матеріалізується в тій частині національного доходу, який спрямовує держава на розвиток освіти. Виокремлення її спрямоване на всебічне розкриття

творчого потенціалу майбутнього фахівця, розвиток креативності його, здатність інвестувати отримані знання, вміння й навички в майбутнє української освіти, що забезпечить належне місце йому в суспільстві [Волкова Н. П. Педагогіка: навч. посіб. вид. 2-ге, перероб., доп. К.: Академвидав, 2007. 616 с. (Алма-матер); Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. для студ. вищих навч. закла. К.: Кондор, 2001. 628 с.]. **Закономірність виховання – залежність результатів виховання від глибини й повноти врахування національного менталітету студента** [Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. К.: «Академвидав», 2006. 352 с. (Альма-матер).]. **Доцільним є переорієнтування її в площину освіти.** Оскільки національна мова є стрижневою й вихідною основою культури будь-якого народу, то підготовки майбутніх учителів української мови, безумовно, повинно ґрунтуватися на вивченні зразків культурних надбань нації [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 207-209, С. 205].

Лінгводидактичні закономірності: а) *закономірності навчання мови* як узаємозв'язок між лінгвістичною теорією та мовленнєвою практикою, залежність результатів навчання й засвоєння мови від потенціалу мовленнєвого середовища, створюваного в процесі навчання й повсякденному житті. До них уналежнено: постійну увагу до матерії мови, її звукової системи; розуміння семантики мовних одиниць; здатність засвоювати норму літературної мови; оцінку виражальних можливостей рідної мови; розвиток мовного чуття, дару слова; випереджальний розвиток усного мовлення; залежність мовленнєвих умінь і навичок від знань граматики й словникового складу мови; б) *закономірності засвоєння мовлення* як об'єктивно існуючі зв'язки результатів засвоєння мовлення від ступеня розвитку мовотворчої системи людини, її окремих органів, серед яких найголовнішими є постійна увага до матерії мови, її звукової системи; розуміння семантики мовних одиниць; здатність засвоювати норми літературної мови [Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах: підруч. для студ. філол. факультетів університетів / кол. авторів за ред. М. І. Пентилок. К.: Ленвіт, 2004. 400 с.; *Словник-довідник з української лінгводидакти*: навч. посіб. / кол. авторів за ред. М. І. Пентилок. К.: Ленвіт, 2015. 320 с.]; **зумовленість мети навчання мови її соціальною значимістю, освітніми**

особливостями, зумовленість змісту навчання мови науково-лінгвістичною специфікою мови як навчального предмета; зумовленість процесу навчання мови єдністю викладання й учіння, метою та змістом навчання; зумовленість результативності навчання єдністю мети, змісту, методів та форм навчання [Плиско К. М. Принципи, методи і форми навчання української мови: навч. посіб. Х.: Основа, 1995. 240 с.]; відповідність змісту навчання чинним соціально-освітнім вимогам і сучасним науковим досягненням; узаємозалежність лінгводидактичних компонентів; діалектичний зв'язок мислення, мови, мислення й комунікації; осмислення семантичних значень і відтінків значень мовних одиниць; реалізація мовних знань у практичній діяльності; засвоєння літературних мовних норм; узаємозв'язок усного й писемного мовлення; розвиток мовного чуття й природного дару спілкування [Кучеренко І. Інтегровані уроки як вид нестандартної організації форми навчання української мови. *Українська мова і література в школі*. 2011. № 3. С. 10–14].

Специфічні закономірності навчання мови з огляду на підготовку майбутнього вчителя української мови: відповідність лінгвістичної освіти соціальним запитам; системне засвоєння мовного матеріалу; вивчення всіх рівнів української мови та мовознавчих дисциплін із перспективою на активну мовленнєву діяльність; оптимальне поєднання традиційних та інноваційних методів, прийомів, засобів і форм навчання; урахування національно-когнітивного потенціалу української мови. *Відповідність лінгвістичної освіти соціальним запитам.* Сучасна вища освіта переживає етап докорінних змін, спричинених стрімким розвитком інформаційного середовища й інформатизацією суспільства. Суттєвий вплив на неї справили й світові глобалізаційні процеси. На перший план слід вивести проблему підготовки висококваліфікованого й конкурентоспроможного фахівця – вчителя української мови, рівень освіти якого відповідає соціальному замовленню суспільства. *Системне засвоєння мовного матеріалу.* Мовний матеріал, що повинні опанувати випускники ЗВО, передбачено інформаційним обсягом дисципліни відповідно до навчального плану

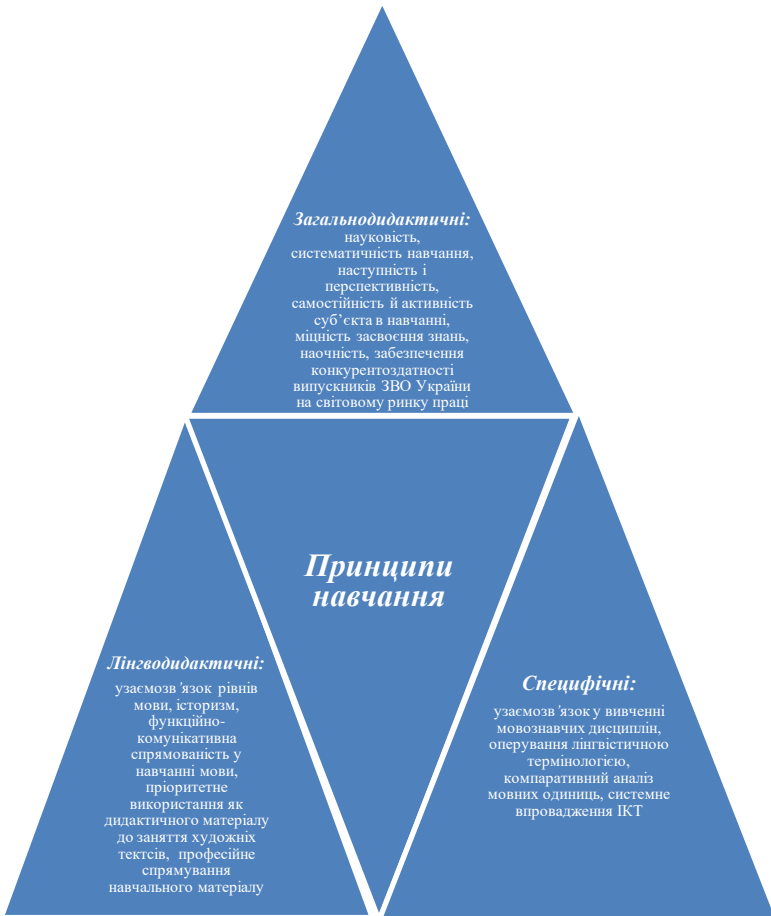
спеціальності. Основні положення теорії поняття майбутні вчителі української мови опановують, закріплюють і повторюють відповідно до кожної окремо взятої мовознавчої дисципліни й у цілісній системі. *Вивчення всіх рівнів української мови та мовознавчих дисциплін із перспективою на активну мовленнєву діяльність.* Досконале знання мови – це володіння різноманітним мовним засобом й умінням грамотно використовувати їх залежно від мети й ситуації спілкування, відповідно до стилю й жанру, вправне послуговування професійною лексикою, що забезпечує високий рівень комунікативної компетентності фахівця. *Оптимальне поєднання традиційних та інноваційних методів, прийомів, засобів і форм навчання.* Ефективність сучасної освіти залежить від переосмислення й переформатування лінгводидактичних основ підготовки фахівця, оскільки традиційні методи, прийоми, засоби і форми навчання доповнено інноваційними, що відповідає науково-технічному поступу суспільства, інтеграції вищої школи до європейського освітньо-інформаційного простору. Нині в практиці ЗВО пріоритетну позицію займають інтерактивний і проєктний методи, форми роботи, що супроводжені відео-, медіатекстами, а навчальну літературу репрезентовано у форматі електронних словників, довідників, підручників тощо. *Урахування національно-когнітивного потенціалу української мови.* Майбутні вчителі української мови зобов'язані усвідомити, що одним із завдань вивчення мови, яка стала невід'ємною частиною їхньої сутності, має бути глибинне пізнання культури, звичаїв, традицій народу, який її створив. Саме мова накопичує і фіксує в словах історичний шлях і мудрість її носіїв. А отже, слід постійно піклуватися про формування національного характеру студента на прикладах творів української літератури, використовуючи прецедентні й регіональні **ТЕКСТИ** [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилюк. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 207-209].

ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ

ПОНЯТТЯ «ПРИНЦИП НАВЧАННЯ»

АВТОР	ВИЗНАЧЕННЯ
<p>А. Алексюк [Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: підруч. К.: Либідь, 1998. 560 с.]</p>	<p>Логічна категорія, узагальнення й поширення певного педагогічного положення на ту галузь навчання й освіти, з якої цей принцип абстрагований</p>
<p>Ю. Бабанський [Педагогіка: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / под ред. Ю. К. Бабанского. 2-е изд., доп. и перераб. М.: Просвещение, 1988. 479 с.]</p>	<p>Певна сума вихідних магістральних дидактичних вимог до процесу навчання, виконання яких забезпечує його ефективність</p>
<p>В. Загвязинський [Загвязинский В. И. Методология и методика дидактического исследования. М.: Педагогика, 1982. 160 с.]</p>	<p>Інструментальне, подане в категоріях діяльності вираження педагогічної концепції; методологічне відображення пізнаних законів і закономірностей</p>
<p>А. Кузьмінський, В. Омеляненко [Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка: підруч. К.: Знання, 2007. 447 с.]</p>	<p>Основоположні ідеї, вихідні положення, що визначають зміст, форми й методи навчальної роботи відповідно до мети навчання</p>
<p>Федоренко Л. [Федоренко Л. П. Принципы обучения русскому языку. М.: Просвещение, 1973. 160 с.]</p>	<p>основоположні поняття певної галузі, що становить підґрунтя системи, яка є узагальненням і поширенням певного положення на всі види тієї галузі, з якої цей принцип абстраговано</p>
<p>Словник-довідник з української лінгводидактики [Словник-довідник з української лінгводидактики: навч. посіб. / кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк. К.: Ленвіт, 2015. 320 с.]</p>	<p>Основні вихідні положення теорії і практики навчання</p>
<p>Н. Захлопана, І. Кочан [Захлопана Н. М., Кочан І. М. Словник-довідник з методики викладання української мови. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2002. 250 с.]</p>	<p>Вихідні положення, на яких ґрунтується зміст навчання, застосування методів і прийомів, побудова системи вправ, підготовка й проведення уроків української мови</p>

СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ НАВЧАННЯ

Принципи навчання є своєрідними вихідними постулатами діяльності викладача (вибір методів, прийомів, засобів і форм навчання); визначені змістом вищої освіти, втілені в навчальні плани (відповідно в навчальні й робочі програми, навчально-методичні комплекси дисциплін); у своїй сукупності вони становлять систему, складники якої постійно взаємодоповнюються, а реалізація одного принципу тісно пов'язана з іншими [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 210]. Загальнодидактичні принципи визначають змістові основи навчання й впливають із закономірностей ефективного навчання [Плиско К. М. Принципи, методи і форми навчання української мови: навч. посіб. Х.: Основа, 1995. 240 с.]. Принцип науковості (науковості й доступності; доступності й посиленої трудності; науковості змісту виховання й навчання; науковості та врахування вікових й індивідуальних можливостей особистості) забезпечує ознайомлення студентів із науково обґрунтованою інформацією, в основі якої – достовірність лінгвістичних фактів та їх відповідність. Згідно з ним майбутні вчителі української мови ознайомлюються з історичними основами мовознавчої теорії та інноваціями; засвоюють специфічну термінологію і тлумачать її; вчать аналізувати й об'єктивно оцінювати наукові факти в перспекції розвитку їх; корегують самостійно здобуті знання в ході проведення навчально- й науково-дослідницької діяльності та шляхом упровадження різноманітних методів навчання. В основі принципу систематичності навчання (систематичності в засвоєнні знань; систематичності й послідовності навчання) лежить безперервний перехід від одного мовного рівня до іншого, забезпечення логічних зв'язків між ними (внутрісистемних, міжсистемних і міжпредметних) та взаємозалежність і послідовність етапів засвоєння знань; дотримання чіткого розподілу навчального матеріалу на логічно завершені частини (теми); системний аналіз і синтез теоретичного матеріалу з окресленням найбільш важливих понять і визначення нового матеріалу в структурі інформаційного обсягу дисципліни. Принцип

наступності й перспективності враховується під час засвоєння нового матеріалу з опорою на раніше здобуті знання з поступовим ускладненням мовознавчої теорії і взаємозв'язком між її складниками на основі внутрісистемних, міжсистемних і міжпредметних зв'язків, що забезпечує процес повторення, узагальнення й систематизацію матеріалу. Принцип зв'язку теорії з практикою (зв'язку навчання з життям, із продуктивною працею; зв'язку теорії з практикою, навчання з життям; зв'язку навчання й виховання із суспільно корисною продуктивною працею; зв'язку навчання з життям, із розв'язанням завдань прискорення розвитку країни) вимагає закріплення теоретичних основ мовознавчих дисциплін, передбачених інформаційним обсягом, шляхом виконання творчих, евристичних, проблемно-пошукових, дослідницьких та інших вправ. Принцип самостійності й активності суб'єкта в навчанні (самостійності або обмежування залежності того, хто навчається, від педагога; переходу від навчання до самоосвіти) в практиці підготовки студента ЗВО з'ясовує потреби й прагнення майбутніх учителів (викладачів) української мови (тобто їх активність) самостійно засвоювати лінгвістичну теорію. Вихідною позицією принципу міцності засвоєння знань (міцності засвоєння та їх зв'язку з усебічним розвитком пізнавальних сил людини; міцності знань, умінь і навичок; міцності знань; ґрунтовності знань) є усвідомлене й усебічне засвоєння мовознавчої теорії, з'ясування логічних відношень між засвоєним і невідомим; виділення стрижневих понять та трактування їх із позиції конкретної дисципліни, встановлення внутрірівневих, міжрівневих й інтеграційних зв'язків, взаємопроникнення й взаємозалежність їх, що досягається глибиною викладу, який репрезентує викладач і сприймає студент, а також самостійне студювання навчального матеріалу. Принцип наочності в навчанні (наочності навчання й розвитку теоретичного мислення; наочності, або заповнення простору між конкретним та абстрактним) розкриває широкі можливості: це і як традиційні засоби – схеми, таблиці, алгоритми, так й інноваційні – аудіозаписи,

медіатексти, відеофільми тощо. Принцип забезпечення конкурентоздатності випускників ЗВО України на світовому ринку праці, визначає здатність студентів стати конкурентоспроможними й затребуваними в системі освіти, вступаючи в суперництво з іншими суб'єктами [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 212-215].

Лінгводидактичні (специфічні) принципи – основні положення функційно-технологічної організації навчання мови, які спираються на загальнодидактичні принципи та власне методичні, що випливають зі специфіки навчального предмета [Словник-довідник з української лінгводидакти: навч. посіб. / кол. авторів за ред. М. І. Пентилок. К.: Ленвіт, 2015. 320 с.]. До лінгводидактичних принципів уналежено: принцип узаємозв'язку рівнів мови (мовні одиниці строго упорядковані між собою стійкими відношеннями й утворюють внутрішню єдність на усіх мовних рівнях); принцип історизму у вивченні мови (сприяє розширенню знань про минуле українського народу на тлі розвою його національної мови); принцип функційно-комунікативного спрямування в навчанні мови (розкриття функцій мовних одиниць, правильність і доречність використання їх відповідно до завдань і умов комунікації, закономірності функціонування їх у різних стилях мовлення; вимагає послідовного й систематичного розкриття комунікативних функцій лінгвістичних явищ; створення необхідних сприятливих умов для спілкування; залучення студентів до продуктивної мовленнєвої діяльності в усному й писемному мовленні; упровадження інноваційних методів і прийомів навчання, які б наближали процес мовлення до реального життя); принцип узаємозв'язку у вивченні всіх стилів української мови (усвідомлення й розуміння ролі й призначення мовних одиниць, специфіки використання їх, контекстуальну зумовленість на основі опрацювання текстів різних стилів і жанрів); принцип пріоритетного використання як дидактичного матеріалу до заняття художніх текстів (встановлення логічних зв'язків між змістом тексту й лексемою, граматичною формою чи конструкцією); принцип професійного спрямування

навчального матеріалу (визначає тісний зв'язок навчання мови й мовлення з майбутньою професійною діяльністю вчителя української мови) [*Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах*: підруч. для студ. філол. факультетів університетів / кол. авт. за ред. М. І. Пентилюк. К.: Ленвіт, 2004. 400 с.; *Дроздова І. П.* Наукові основи формування українського професійного мовлення студентів нефілологічних факультетів ВНЗ: монографія. Х.: ХНАМГ, 2010. 320 с.; *Рускуліс Л.* Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилюк. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 216-219]; принцип узасомв'язку у вивченні мовознавчих дисциплін реалізується шляхом засвоєння курсів з урахуванням інтеграційних зв'язків; принцип оперування лінгвістичною термінологією є елементом успішного підготовки студента, оскільки професійно компетентний учитель повинен знати мову фаху, який він отримує, глибоко й усвідомлено оперувати термінами, що є свідченням розуміння вивченого навчального матеріалу; принцип компаративного аналізу мовних одиниць (початкова школа – основна школа – старша школа – ЗВО) реалізується на заняттях із сучасної української літературної мови з метою підготовки майбутніх учителів (викладачів) української мови до практичної роботи в школі (ЗВО); принцип системного впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчальну й наукову діяльність, урахування якого забезпечить швидке передавання інформації за допомогою електронних носіїв; організацію освітнього простору, в основі якого – ефективний обмін інформацією між викладачем і студентом та між студентами; створення новітньої інформаційної продукції (презентації, комп'ютерні програми, електронні книги, словники тощо); запровадження системи перевірки й контролю досягнень студентів [*Рускуліс Л.* Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилюк. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 219-221].

МЕТОДИ І ПРИЙОМИ НАВЧАННЯ

МЕТОД НАВЧАННЯ В ПЕДАГОГІЦІ

АВТОР	ВИЗНАЧЕННЯ
І. Харламов [Харламов І. Ф. Педагогіка: учеб. пособие. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Высш. шк., 1990. 676 с.]	Спосіб навчальної роботи вчителя й організація навчально-пізнавальної діяльності учнів із розв'язання різних дидактичних завдань, спрямованих на оволодіння новим матеріалом
М. Махмутов [Махмутов М. И. Современный урок. М.: Педагогика, 1985. 184 с.]	Обумовлена принципами навчання система правил педагогічної взаємодії, керуючись якою вчитель й учні вибирають прийоми й способи конкретних дій, що ведуть до досягнення поставленої мети
Ю. Бабанський [Педагогіка: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / под ред. Ю. К. Бабанского. 2-е изд., доп. и перераб. М.: Просвещение, 1988. 479 с.]	Спосіб діяльності, що спрямований на досягнення певної мети

КЛАСИФІКАЦІЯ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ В ПЕДАГОГІЦІ

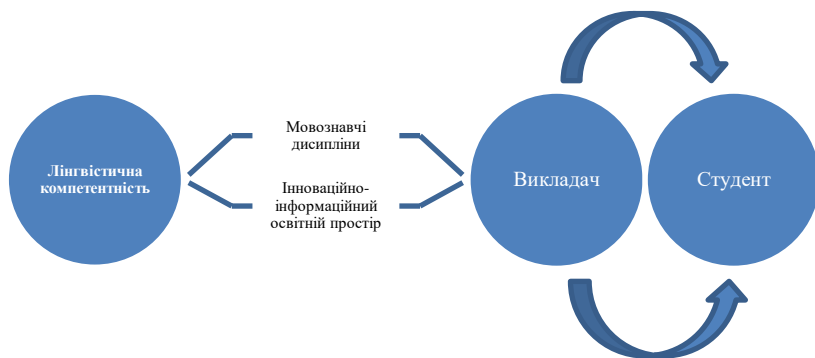
АВТОР	КЛАСИФІКАЦІЯ ГРУПИ МЕТОДІВ
Ю. Бабанський [Педагогіка: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / под ред. Ю. К. Бабанского. 2-е изд., доп. и перераб. М.: Просвещение, 1988. 479 с.]	<i>За джерелом знань</i> (словесні, наочні й практичні методи); <i>за відповідним етапом навчання</i> (на кожному з яких розв'язують своєрідні завдання); <i>за способом керівництва навчальною діяльністю</i> (пояснення педагога й різноманітні шляхи організації СРС); <i>за логікою навчального процесу</i> (індуктивні й дедуктивні, аналітичні й синтетичні методи); <i>за дидактичними цілями</i> (методи організації діяльності тих, кого навчають, методи стимулювання діяльності: конкурси, змагання, ігри, заохочення тощо)
І. Харламов [Харламов І. Ф. Педагогіка: учеб. пособие. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Высш. шк., 1990. 676 с.]	Метод усного викладення знань (розповідь, пояснення, лекція, бесіда; ілюстрація та демонстрація під час усного викладу знань); методи закріплення матеріалу, що вивчається (бесіда, робота з підручником); методи самостійної роботи з осмислення та засвоєння нового матеріалу (робота з підручником, лабораторні роботи); методи навчальної роботи з вироблення вмінь та навичок застосування знань на практиці (вправи, лабораторні заняття); методи перевірки та оцінювання знань і навичок

<p>А. Алексюк [Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: підручник. К.: Либідь, 1998. 560 с.]</p>	<p><i>Загальні методи:</i> словесні (розповідь, лекційний метод, бесіда, робота з підручником, книжкою); наочні; практичні (метод вправ, лабораторний метод); <i>часткові методи</i></p>
<p>А. Хуторський [Хуторской А. В. Современная дидактика: учебник для вузов. СПб.: Питер, 2001. 544 с. (Серия «Учебник нового века»)]</p>	<p><i>I. Когнітивні методи навчання</i> (емпатії, змістового бачення, образного бачення, символічного бачення, порівняння, евристичного спостереження, фактів, дослідження, конструювання поняття, конструювання правила, гіпотез, прогнозування, помилок, конструювання теорій).</p> <p><i>II. Креативні методи</i> (придумування, образної картинки, гіперболізації, аглютинації, синектики, морфологічного ящика, інверсії).</p> <p><i>III. Методи організації навчання</i> (учнівського цілепокладання, учнівського планування, створення освітніх програм учнів, нормотворення, самоорганізації навчання, взаємонавчання, рецензій, контролю, рефлексії, самоцінки).</p>
<p>С. Максименко, М. Євтух, Я. Цехмістер, О. Лазуренко [Максименко С. Д., Євтух М. Б., Цехмістер Я. В., Лазуренко О. О. Психологія та педагогіка: підручник. К.: Видавничий Дім «Слово», 2012. 584 с.]</p>	<p><i>I. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності учнів</i> (за джерелом передачі й сприймання навчального матеріалу: словесні, наочні методи, практичні; за логікою передачі та сприймання навчальної інформації (індуктивні, дедуктивні); за ступенем самостійності мислення учнів у процесі оволодіння знаннями, формуванням умінь та навичок (репродуктивні, творчі та проблемно-пошукові); за ступенем керівництва навчальною роботою (навчальна робота під керівництвом викладача, самостійна робота учнів).</p> <p><i>II. Методи стимулювання й мотивації навчально-пізнавальної діяльності</i> (методи стимулювання інтересу до навчання: створення ситуації інтересу, пізнавальні ігри, навчальні дискусії).</p> <p><i>III. Методи стимулювання обов'язку та відповідальності</i> (вимоги до вивчення предмета, заохочення й покарання в навчанні; методи контролю й самоконтролю в навчанні).</p> <p><i>IV. Бінарні методи</i> (на інформаційному, проблемному, евристичному та дослідницькому рівнях).</p>

КЛАСИФІКАЦІЇ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ В ЛІНГВОДИДАКТИЦІ

І. Лернер, О. Текучов, Л. Федоренко (за рівнем пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання)	Пояснювально-ілюстративний, репродуктивний; проблемного викладу матеріалу; частково-пошуковий (евристичний); дослідницький
С. Чавдаров, О. Текучов, Л. Федоренко, Є. Дмитровський (за джерелами знань)	Слово (розповідь) вчителя; бесіда; аналіз мови (спостереження над мовою, граматичний розбір); вправи; використання наочних посібників (схем, таблиць); робота над навчальною книгою; екскурсія
О. Беляєв, В. Мельничайко, М. Пентилок, С. Караман (за способом взаємодії вчителя і учнів на уроці мови)	Метод усного викладу вчителем матеріалу; проблемний виклад; бесіда; спостереження над мовою; робота з підручником; вправи

МЕТОД НАВЧАННЯ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

КЛАСИФІКАЦІЇ ВПРАВ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВОДИДАКТИЦІ

Критерії	Види вправ
Рівень засвоєння знань	Репродуктивні, конструктивні, аналітичні, творчі
Дидактична мета, ступінь самостійності й творчості	Підготовчі, вступні, тренувальні, завершальні
Характер мовленнєвих операцій	Членування мовленнєвого потоку на структурні компоненти, завершення побудови мовних одиниць, розширення та згортання висловлювань, заміна окремих елементів, перебудова і побудова мовних одиниць усіх рівнів, редагування, переклад
Характер розумових дій	Аналітичні, синтетичні, на порівняння, доведення
Вид навчальної роботи	Підготовчі, комунікативні
Етап становлення мовленнєвих навичок	Мовно-аналітичні, конструктивно-мовленнєві, комунікативні; підготовчі до мовлення, власне мовленнєві
Спосіб формування вмінь та навичок	Імітаційні, репродуктивні, продуктивні, творчі
Зміст програмового матеріалу	Мовні, мовленнєві й комунікативні
Тематика	Фонетичні, лексичні, граматичні, стилістичні

МОДЕЛЬ КЕЙСУ

«Ідеальна модель мовлення вчителя української мови»

I етап	<p>Вступний складник кейсу. Підготуйте повідомлення на такі теми (за групами):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Культура мовлення вчителя як показник рівня його інтелігентності, освіченості, загальної культури. 2. Володіння терміносистемою сучасної української літературної мови – показник професійної досконалості вчителя. 3. Культура мовлення студента-практиканта (з досвіду проходження навчальної практики).
II етап	<p>Моделювання навчальної діяльності (вибір ролей, розподіл обов'язків). Виконання завдань.</p> <p>Питання для обговорення:</p> <p>У чому ви вбачаєте ефективність професійного мовлення вчителя?</p> <p>Як ви розумієте поняття «самоконтроль мовлення вчителя»?</p> <p>Охарактеризуйте шляхи вдосконалення мовлення майбутнього вчителя української мови.</p> <p>Після обговорення питань вислуховується думка членів групи.</p>
III етап	<p>Підведення підсумків. Заключне слово викладача</p>

СТРУКТУРА РОЛЬОВОЇ ГРИ

Етапи	Дії викладача	Дії студента
<i>I етап організаційний</i>	Ознайомлення студентів із темою, метою гри; визначення змісту рольової гри; пояснення умов проведення гри	Формування мікрогруп; визначення ролей, вибір реквізитів
<i>II етап підготовчий</i>	Спостереження та допомога мікрогрупам у вирішенні спірних питань	Самостійне вивчення ситуації; розробка інструкцій щодо проведення рольової гри; розподіл ролей
<i>III етап ігровий</i>	Спостереження за діяльністю студентів	Імітування підготовлених завдань; вирішення проблемних завдань
<i>IV етап підведення підсумків</i>	Повторний аналіз процесу гри, підведення підсумків	Самостійний аналіз виконаного завдання; виявлення позитивних і негативних моментів у ході імітування рольової гри

ДІЛОВА ГРА

«Національно-мовна картина світу сучасного мовця»

<p>Мета гри: закріпити теоретичні відомості про мовну картину світу, національно-мовну картину світу сучасного мовця, роль символів та слів-концептів у формуванні мовної картини світу мовця; удосконалювати навички виступу перед аудиторією, робити аналіз власних дій під час гри</p>		
<p><i>Перебіг гри:</i></p>	<p>1. Аналіз психологічних особливостей аудиторії (відповідно до групи). 2. Формування груп (тематика виступів, експерти, опоненти). 3. Виступи доповідачів</p>	<p><i>Теми для обговорення:</i> А. Мовна та національно-мовна картина світу сучасного мовця. Б. Слова-символи в українській культурі (державні символи України, біоніми, топоніми, традиційні свята українців та ін.). В. Слова-концепти та їх репрезентація (Україна, війна, чоловік/жінка та ін.) на прикладі творів художньої літератури (твір на вибір)</p>
<p><i>Методика проведення гри:</i></p>	<p>Керівництво грою здійснює викладач (методист). Члени кожної з груп (відповідно до тем повідомлень) розігрують однаковий набір ролей (доповідач, опонент, експерт).</p>	<p>Доповідач кожної групи аналізує зібраний матеріал, узагальнює, висловлює за потреби різні погляди (регламент виступу – до 5 хв.). Аудиторія (опоненти, експерти, методист) має право перервати виступ або збільшити час для повідомлення</p>
<p>Дискусія</p>		
<p>Передбачає обговорення виступу, обмін нерозкритими теоретичними питаннями й практичними навичками, вироблення єдиної позиції</p>		
<p>Підведення підсумків</p>		
<p>Роботу груп оцінюють експерти, оголошуючи імена активних учасників гри, найбільш глибокі й обґрунтовані доповіді, цінні зауваження та пропозиції</p>		

СИНАНОН-МЕТОД

до теми «Лінгвістичні погляди Вільгельма фон Гумбольдта»

Питання для обговорення	Додаткове питання
Сутність і природа мови в концепції В. фон Гумбольдта. Поняття «мова» і «дух народу»	Чому, за визначенням О. Радченка, інтерпретація ідей барона Фрідріха Вільгельма Крістіана Карла Фердіنانда фон Гумбольдта (1767-1835), тлумачиться в мовознавстві у якості <i>sredo</i> як окремих дослідників, так і цілих напрямів, що мають на сьогодні давні традиції?
Сутність поняття «мовне світобачення» за В. фон Гумбольдтом	Використовуючи поняття «абсолютна ідея», В. фон Гумбольдт наслідує вчення яких філософів? Думку обґрунтуйте
Співвідношення понять «мова» й «мислення»	Охарактеризуйте вплив на лінгвофілософську концепцію В. фон Гумбольдта вчення І. Канта про протиріччя чистого розуму
Творчий характер мови. Що позначають терміни «ергон» й «енергейя»?	Поясніть думку В. фон Гумбольдта: «Живе мовлення є першим та істинним станом мови; цього ніяк не можна забувати, досліджуючи мову, якщо ми хочемо увійти в живу сутність мови»
Найважливіші рушійні сили розвитку мови, визначені німецьким лінгвофілософом	Доведіть, що мова й мислення можуть «існувати» одне без одного (використайте відомості з психолінгвістики)
Внутрішня та зовнішня форми мови за концепцією мови В. фон Гумбольдта	Чому, за В. фон Гумбольдтом, внутрішня форма різних мов у різних народів неоднакова й одвічно первісно неоднаково досконала, від чого залежить місце тієї чи тієї мови серед інших мов. Думку доведіть

КЛАСИФІКАЦІЯ ПРОЄКТІВ

<i>За діяльністю, що домінує</i>	Дослідницькі, творчі, рольові, інформаційні, прикладні, практично-організаційні.
<i>За часом виконання</i>	Короткочасні, довгострокові
<i>За кількістю предметів, залучених до створення проєкту</i>	Монопредметні й міжпредметні

ПРОЄКТ
«Лінгвістична компетентність
сучасного вчителя української мови»

Етапи проведення	Зміст етапу	Завдання етапу
<i>Теоретико-синтетичний</i>	Збір й аналіз теоретичних основ мовознавчих дисциплін, з'ясування інтегративних зв'язків між ними, започаткування роботи з укладання словника лінгвістичних термінів	Викладачі, які читають мовознавчі курси, оглядово ознайомили студентів з інформаційним обсягом дисциплін, встановлюючи інтегративні зв'язки між ними; з'ясували вимоги до укладання термінологічного словника, його рубрик, правил оформлення покликань і списку використаних джерел
<i>Креативно-дослідницький</i>	Завдання: а) запис відеосожетів «СловОпис»; б) виготовлення листівок «СловоНорма»; б) написання творів-мініатюр, у яких би кожне слово починалося з однієї букви; в) складання лінгвістичних казок; г) накопичування медіа-, відеоматеріалів, тегів хмар, виготовлених презентацій	Запис власного «бачення» слова (відеотексти до 2-х хвилин): лексикографічний аналіз слова, розгляд його історичних коренів і діалектологічних особливостей. Правила наголошування слів, вимоги до їх написання, складоподілу, використання граматичних форм демонструють листівки «СловоНорма». Написання творів, які починаються на одну букву, й лінгвістичних казок в подальшому можуть використовуватися в процесі практичної підготовки
<i>Узагальнювально-презентаційний</i>	Демонстрацію напрацьованих матеріалів	Реалізація й захист проекту організовується в групах

СПЕЦИФІЧНІ ПРИЙОМИ НАВЧАННЯ

Фонетика. Фонологія. Графіка. Орфоєпія	Фонетичний (фонематичний, орфоєпічний) розбір; спостереження й аналіз звукового складу мови; диференціювання звуків мови; спостереження й аналіз за артикуляцією звуків; виявлення структури складу, ритмики слова; спостереження над інтонаційним оформленням тексту
Лексикологія	Лексико-семантичний, лексико-стилістичний, етимологічний аналіз; лексичний розбір слова; тлумачення значень слів; урахування термінологічної лексики; словникова робота
Грамматика	Спостереження над структурою, семантикою значущих частин слова; з'ясування способу творення слів; виділення морфем у структурі слова; паралельне використання словотвірного і морфемного аналізу Грамматичний розбір; порівняння граматичних категорій; порівняння за схожістю і відмінністю; заміни; зіставлення граматичних форм; граматичного питання. Морфологічний розбір слова; розмежування аналогічних слів, що належать до різних частин мови; спостереження над функціонуванням паралельних морфологічних форм. Синтаксичний розбір; складання, поширення, реконструювання й редагування речень; уведення та вилучення окремих компонентів речень
Орфографія. Пунктуація	Орфографічний і пунктуаційний розбір; розрізнення буквених і небуквених орфограм, пунктограм; робота з деформованим текстом; членування тексту
Стилістика	Визначення стилістичних особливостей тих чи тих мовних категорій; стилістичний експеримент; стилістичне редагування; конструювання тексту в певному стилі; стилістичний аналіз

Метод навчання в лінгводидактиці: упорядковані способи взаємопов'язаної взаємодії вчителя й учнів, спрямовані на розв'язання навчально-виховних завдань, реалізацію вимог чинних навчальних програм [*Словник-довідник з української лінгводидакти:* навч. посіб. / кол. авторів за ред. М. І. Пентилок. К.: Ленвіт, 2015. 320 с.]; система способів діяльності суб'єктів освітнього процесу, сукупність прийомів, спрямованих на досягнення певної мети засвоєння мовного матеріалу [*Вацуленко М.* Українська мова і мовлення в початковій школі: метод. посіб. К.: Освіта, 2006. 268 с.]; складна педагогічна категорія, завдяки якій реалізуються всі функції навчання; багатоаспектне явище, що забезпечує розвиток методологій, нових освітніх технологій будь-якої галузі та напрямів одержання знань [*Колує О. А.* Теоретичні засади формування фахової лінгводидактичної компетентності майбутніх магістрів-філологів у вищому навчальному закладі: монографія. Одеса: Видавництво ТОВ Лерадрук, 2012. 429 с.]; основна категорія методики навчання в будь-якій галузі освіти, спосіб досягнення навчальної мети, який передбачає єдність навчальної діяльності вчителя й учнів [*Кучерук О.* Методи навчання в системі понять сучасної лінгводидактики. *Українська мова і література в школі.* 2013. № 3. С. 10–14.]; спосіб узаємоузгодженої співпраці викладача й студента з вивчення мовознавчих дисциплін у сучасному інноваційно-інформаційному освітньому просторі, спрямований на формування лінгвістичної компетентності [*Рускуліс Л.* Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 224].

Бесіда – діалогічний метод, суть якого полягає у відповідях на поставленні питання, що спонукають відтворювати раніше здобуті знання [*Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах:* підруч. для студ. філол. факультетів університетів / кол. авторів за ред. М. І. Пентилок. К.: Ленвіт, 2004. 400 с.]; активний метод навчання, що реалізується за допомогою чотирьох типів дидактичного діалогу: «викладач – студент», «студент – студент», «студент – підручник» і «студент – комп'ютер» [*Волкова Н. П.* Педагогіка: навч. посіб. вид. 2-ге, перероб., доп. К.: Академвидав, 2007. 616 с. (Алма-матер)]. На кожному етапі навчання бесіда має різноманітне призначення: є основою для засвоєння нового матеріалу, сприяє повторенню й узагальненню здобутих знань, перевіряє рівня сформованих умінь. Основне в будь-якій бесіді – методика

вибудовування системи питань, яка є логічно структурованою послідовністю, що дає змогу встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, виділяти головні ознаки в мовному явищі, а це, відповідно, сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу й учить орієнтуватися в ньому, спонукає до віднаходження відповіді й демонстрації її власними прикладами, наочним супроводом [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 227]. Види бесід: *евристична* (розвиває творчу активність студента, спрямовує його діяльність на пошук нового, створює передумови для реалізації проблемного навчання, сприяє організації самостійної роботи); *репродуктивна* (має на меті відтворення, повторення, запам'ятовування); *узагальнювальна* (формує вміння аналізувати вивчене й робити висновки з отриманих фактів); *контрольно-корекційна* (перевірка, корекція й контроль знань, встановлення логіки мислення студентів, розуміння змісту вивченого матеріалу, рівень усвідомлення його); *аналітико-синтетична* (спрямована на встановлення причинно-наслідкових зв'язків, осмислення знань на основі власних спостережень і життєвого досвіду) [Лукач С. П. Бесіди на уроках мови: посіб. для вчителя. К.: Рад. шк., 1990. 112 с.]. На вибір виду бесіди впливає декілька факторів: форма навчального заняття, його мета й завдання, рівень підготовленості групи. Зокрема, впровадження евристичної бесіди ефективним є під час лекції, що висвітлює новий для студента матеріал, актуалізуючи опорні знання з української мови, отримані в школі й під час вивчення практикуму з української мови, розвиває дослідницькі вміння й вносить елементи пошуку в засвоєння нової інформації. Репродуктивна бесіда характерна для лекційних і практичних занять, питання яких уже попередньо розглянуто. Основою семінарських і практичних занять у ЗВО, підготовки до контрольних робіт, захисту індивідуальних завдань є узагальнювальна бесіда, оскільки забезпечує перевірку сформованих умінь і навичок за допомогою питань, що охоплюють фундаментальні проблеми теми, впорядковують

навчальний матеріал, концентрують увагу студентів і підводять їх до висновків. Аналітико-синтетична бесіда – логічне розчленування навчального матеріалу на окремі тематично завершені частини (порції); розкриття питань завершується підбиттям підсумків. Підготовка до неї – це робота зі збору, узагальнення й аналізу матеріалу, наведення власних доказів і прикладів на підтвердження теоретичних положень [Ruskulis L. Conversation in theoretical and methodical training system for future teachers: a case of the Ukrainian language. Journal of Advocacy, Research and Education. Effiduase-Koforidua, Eastern Region, Ghana, 2017. 4(2). P. 81-85. URL: http://www.kadint.net/journals_n/1509821343.pdf].

Дискусія – широке публічне обговорення певного спірного питання, що сприяє розвитку критичного мислення, дає можливість заявити про власні думки, переконання, погляди на ті чи ті проблеми, добирати та наводити переконливі аргументи, відстоювати власну позицію та прийняти сторону співрозмовників [Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. / за ред. О. І. Пометун. К.: Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.]. Предметом дискусії є обґрунтування наукових мовознавчих і педагогічних проблем, а сама вона покликана розв'язати суперечливі питання аудиторії, сформулювати певні думки й ідеї з залученням достовірних фактів та аргументів, навчити вислуховувати й зважувати оцінки й судження учасників дискусії. Види дискусій: «круглий стіл» – бесіда, за якої відбувається обмін думками між її учасниками; засідання експертної групи («панельна дискусія»), де голова й члени групи аналізують певну проблему, пропонуючи власний шлях (позицію) її розв'язання; форум – обмірковування думок групи з аудиторією; симпозум – представлення власної позиції в процесі обговорення певної теми з подальшими відповідями на питання аудиторії; дебати – обговорення, побудоване на задалегідь запланованих виступах учасників-суперників [Ruskulis L. Шляхи та умови використання диспуту та дискусії в процесі підготовки вчителя-словесника. «Pedagogika.Współczesna nauka. Nowy wygląd»: zbiór raportów naukowych. Wrocław. Warszawa: Wydawca: Sp.z o.o. «Diamond tradion tour», 2015. P. 37–42].

Метод спостереження й аналіз мовних явищ і фактів покликаний організувати самостійну роботу й індивідуальну діяльність студента, допомагає йому глибоко пізнати мовні факти, проводити зіставлення й

порівняння їх (форми слова, типи словосполучень, будова речень тощо), встановлювати практичні зв'язки між ними й теоретичними висновками, що витікають із них. Спостереження й аналіз мовних фактів і явищ виключає одноманітність у процесі навчання і є складною дослідницькою діяльністю, в якій виникають проблемні ситуації, що спонукають напружено думати, свідомо виявляти суперечності в мовному матеріалі, обґрунтовувати власну думку. Дібрані завдання для реалізації схарактеризованого методу, безумовно, мають велике навчальне значення, оскільки сприяють повторенню відомостей про текст, стилі мовлення (їхні специфічні фонетичні, лексичні й граматичні ознаки), отримані на заняттях із практикуму з української мови, сучасної української літературної мови, української діалектології, історії української мови; узагальненню понять про чистоту, правильність, точність і логічність мовлення, що є основою культуромовної підготовки фахівця; розвивають сприймання, уяву, увагу, пам'ять й мовлення. Беззаперечно, вони виконують і виховну функцію, бо ознайомлюють із культурою і традиціями українського народу, розвивають естетичність, багатство й толерантність мовлення студента [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 230-231].

Лінгвістичний експеримент, пов'язаний зі спостереженням, проте він є значно дієвою формою навчального дослідження мови [Омельчук С. Навчання морфології української мови на засадах дослідницького підходу: теорія і практика: монографія. К.: Генеза, 2014. 368 с.] й виправдовує себе в роботі з синтаксисом та стилістикою [Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах: підруч. для студ. філол. факультетів університетів / кол. авторів за ред. М. І. Пентилок. К.: Ленвіт, 2004. 400 с.]. Основне в лінгвістичному експерименті – висунення гіпотези, яку в ході практичної діяльності слід довести або спростувати. Завдання студента – перевірити умови функціонування мовного явища з метою встановлення його характерних особливостей, межі можливого вживання й способів використання. Завдання такого типу активізують розумову й пошукову

діяльність студента, навчають бачити й самостійно добирати специфічні мовні засоби всіх стилів української мови, адекватні стилю, жанру тексту [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилюк. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 231].

Метод вправ – певні дії з метою удосконалення практичних умінь і навичок [Біляєв О. М. Вправи в навчанні мови. Українська мова і література в школі 2004. № 6. С. 2–5.], без яких вивчення мови звелося б до голої теорії, що відірвана від життя, від практики, від конкретного мовленнєвого матеріалу [Текучев А. В. Методика русского языка в средней школе: учеб. для студ. пед. ин-тов по спец. № 2101 «Рус. яз. и литература». М.: Просвещение, 1980. 44 с.]. На добір вправ впливає низка критеріїв: навчальна мета заняття, отримані базові знання з мови в шкільному курсі, рівень лінгвістичної підготовки студента та його індивідуальні особливості, спрямованість на практичну підготовку майбутніх учителів української мови. Однією з важливих вимог є текстова основа, де текст – першочергове джерело нових знань, фундаментальний місток між учасниками спілкування. Актуальний, доступний, інформаційно насичений, він відкриває широкі можливості спостерігати за функціонуванням мовного явища, аналізувати його, розкрити лексичне розмаїття української мови, її граматичну структуру, стилістичне різнобарв'я [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилюк. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 233].

Метод роботи з навчально- й науково-інформаційними джерелами є одним зі способів реалізації розвивальної освіти, вчить розуміти й аналізувати прочитане, віднаходити найбільш суттєве в матеріалі, визначати й систематизувати нове, відшукувувати відповіді на поставлені питання й наводити переконливі аргументи [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилюк. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 233–234]; розвиває такі важливі якості особистості, як здатність до самостійного набуття знань, вміння працювати з навчальною літературою, планувати свою навчальну діяльність, виконувати різного роду

записи, сприймати й відтворювати навчально-науковий текст [Донченко Т. Організація навчальної діяльності учнів на уроках рідної мови. К.: Фондація ім. О. Ольжича. 1995. 251 с.].

Метод проблемного навчання є початковим етапом мислення, що викликає пізнавальну потребу й створює внутрішні умови для активного засвоєння нових знань і способів діяльності [Махмутов М. И. Проблемное обучение. Основные вопросы теории. М.: «Педагогика», 1975. 368 с.], ознайомлює не тільки зі знайденим розв'язанням тих чи тих науково-пізнавальних чи практичних проблем, галуззю й способами їх використання, але й із логікою, й із протиріччями пошуку цих розв'язань [Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения. М.: Педагогика, 1981. 186 с.]; він покликаний керувати пізнавальною активністю студента; навчає майбутнього освітянина бачити проблему й знаходити ефективні й раціональні шляхи розв'язання її; спонукає висувати гіпотези, досліджувати їх, проводити експерименти, а в подальшому підтверджувати або спростовувати твердження; здобувати досвід творчої діяльності, а в його основі – суперечність між відомим і невідомим, прагнення досліджувати й установлювати істинність мовних фактів за допомогою проблемних запитань і завдань [Рускуліс Л. В. Урахування проблемності навчання у процесі підготовки майбутнього вчителя української. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. Будапешт, 2014. II (9), Issue 19. С. 115–119; Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилюк. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 234-235].

Проблемно-пошукове навчання – організація навчальної діяльності, у процесі якої створюється проблемна ситуація, а самостійна діяльність учнів спрямована на усвідомлення, сприйняття й розв'язання її, у результаті чого здобуваються нові знання, формуються практичні уміння та навички [Омельчук С. Навчання морфології української мови на засадах дослідницького підходу: теорія і практика: монографія. К.: Генеза, 2014. 368 с.].

Проблемне запитання містить елементи відомого й шуканого в такій мірі, щоб відоме не нівелювало самостійності учнів, було надійним трампліном для пошуків, а невідоме стимулювало до подолання труднощів, що виникають у ході розв'язання проблемного завдання [Шкільник М. М. Проблемний підхід до вивчення частин мови: посіб. для

вчителів. К.: «Радянська школа», 1986. 136 с.]; воно спрямоване на пошук невідомих фактів про мовні явища, інформацію про початкову проблему (Як Ви думаєте?). *Проблемне завдання* – це шляхи розв’язання порушеної проблеми (Як Ви розв’яжете це питання? Яким способом?), коли студенти самостійно здобувають нові знання. Такі завдання поділяються на два види: а) теоретичні проблемні (невідомі мета, тобто невідомі закон, правило, закономірність) і б) практичні проблемні (невідомий спосіб дій, умови виконання, тобто спосіб використання відомого закону, правила, закономірності [Федоренко И. Т. Подготовка учащихся к усвоению знаний. К.: Рад. школа, 1980. 94 с.]. *Проблемна ситуація* виникає в процесі виконання практичного чи теоретичного знання способу або дієвості, в результаті цього з’являється пошукова домінанта, що забезпечує активність мисленнєвої діяльності [Матюшкин А. М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении. М.: Педагогика, 1972. 168 с.].

Контент-методи: контент-термін; контент-лінгвотеорія, контент-комунікація, що підпорядковані вимогам системно-інтеграційного підходу. *Контент-термін* – різноаспектне тлумачення змісту лінгвістичного явища в компаративному аспекті (початкова школа – основна школа – старша школа – ЗВО), чітке упорядкування терміносистеми майбутніх учителів української мови, якою вони оперують на заняттях із мовознавчих дисциплін. Метод сприяє засвоєнню, повторенню й узагальненню теоретичного матеріалу з перспекцією на практичну підготовку; *контент-лінгвотеорія* – організація навчальної діяльності, в процесі якої відбувається оволодіння інформаційним обсягом мовознавчих дисциплін у внутрісистемних, міжсистемних і міжпредметних зв’язках, що лежить в основі інтегративного засвоєння курсів «Практикум з української мови», «Вступ до мовознавства», «Сучасна українська літературна мова», «Українська діалектологія», «Старослов’янська мова», «Історія української мови», «Історична граматики української мови», «Стилістика української мови», «Лінгвістичний аналіз тексту», «Загальне мовознавство»; *контент-комунікація* –

взаємодія викладача й студента, спрямована на обмін інформацією, в основі якої – чітка система комунікативних намірів і план співпраці студента з аудиторією (викладач, однокласники, товариші, учнівський колектив, колеги, батьки). Реалізація контент-методів репрезентована кількома етапами: аналіз наукової, науково-методичної літератури, в якій тлумачиться певне лінгвістичне явище; характеристика опрацьованих джерел (укладання списку використаної літератури); аналіз шкільних підручників на предмет функціонування терміна; укладання порівняльного глосарію досліджуваних понять як у текстовій, так і в графічній формах (початкова школа – основна школа – старша школа – ЗВО); добирання наявного в усережжі медіа-, відеосупроводу й виготовлення власного; створення архіву графічного матеріалу, що «зображує» термін; усна репрезентація проведеного дослідження [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 237-238].

Інтерактивне навчання – співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), коли учасники (студент і викладач) є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, розуміють, що вони роблять, рефлексують щодо того, що вони знають, вміють і здійснюють. Інтерактивна взаємодія охоплює як домінування одного учасника навчального процесу, так і однієї думки над іншою [Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. / за ред. О. І. Пометун. К.: Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.]; дидактичні технології, що характеризуються досягненням запланованих педагогічних результатів шляхом організації та здійснення активної навчальної взаємодії суб'єкта навчально-виховного процесу з навчальним середовищем [Сердюк Т. В. Інтерактивні технології навчання суспільних дисциплін як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів вищих навчальних закладів I – II рівнів акредитації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.09. Кривий Ріг, 2010. 20 с.], характеризуючи набуття професійного досвіду в процесі здобуття освіти, вирізняючись високим рівнем активності, тривалістю, мотивації й емоційності, самостійною креативною роботою студентського колективу, взаємодією групи й викладача [Шевчук С. П., Скороходов В. А., Шевчук О. С.

Інтерактивні технології підготовки менеджерів: навч. К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2009. 232 с.]; має на меті організувати навчальну діяльність кожного студента максимально продуктивно, підвищуючи пізнавальну активність відповідно до мети навчання й ситуацій спілкування за допомогою відповідного мовного й мовленнєвого матеріалу [Редько В. Г. Засоби формування комунікативної компетентності у змісті шкільних підручників з іноземних мов. Теорія і практика: монографія. К.: Генеза, 2012. 224 с.].

Переваги впровадження інтерактивного навчання: полегшення процесу засвоєння нового матеріалу, розвиток вміння його аналізувати; пробудження інтересу до нестандартної організації освітньої діяльності; активізація мислительної і творчої праці, підвищення рівня запам'ятовування інформації; формування вмінь спілкуватися в колективі; налагодження комунікативної готовності до роботи в студентській групі й розвиток мовленнєво-комунікативних умінь; закріплення навичок формулювати власну думку й правильно висловлювати її, а також поважати думку іншого; погодження та прийняття етикетних вимог до спільної діяльності; пробудження високої відповідальності за результат роботи в групі; окреслення конструктивних шляхів розв'язання проблем, формування навичок здійснення проєктної діяльності, самостійної роботи тощо [Дженджеро О. Дещо про переваги інтерактивного навчання в шкільній практиці. *Українська мова і література в школі*. 2006. № 2. С. 8–10.; *Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах*: підруч. для студ. філол. факультетів університетів / кол. автор. за ред. М. І. Пентилюк. К.: Ленвіт, 2004. 400 с.].

Групи інтерактивного навчання (за О. Пометун, Л. Пироженко): кооперативне навчання (робота в парах, трійках, робота в малих групах, коло ідей, два – чотири – всі разом, карусель тощо); колективно-групове навчання (мікрофон, незакінчені речення, навчаючись – учусь, мозковий штурм, дерево рішень, ажурна пилка та ін.); ситуативне моделювання (імітаційні ігри, рольові ігри, драматизація, судове слухання, громадське слухання та ін.); опрацювання дискусійних завдань (дискусія, метод ПРЕС), «займи позицію», шкала думок, оцінювальна дискусія та інші) [Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. / за ред. О. І. Пометун. К.: Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.]; технології розвитку здатності до аналітичної діяльності, кейс-метод, технології проблемного навчання, діалогові технології,

метод проєктів, методи стимулювання творчої активності, творчі ситуації, навчально-творчі задачі); навчання в співробітництві, навчання в малих групах, навчальний тренінг, метод мозкової атаки, метод дельфі, ігровий метод [Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навч.-метод. посіб. К.: ВД «ЕКМО», 2011. 324 с.].

Інноваційні методи навчання: неімітаційні методи навчання (дискусії, екскурсії), імітаційні неігрові (аналіз конкретних ситуацій, розв'язання виробничих завдань, розбір документації, дії за інструкцією), імітаційні ігрові – інноваційні (ділові ігри, рольові ігри, ігрове проєктування) [Практикум з методики навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі: навч. посібник / за ред. О. Горошкіної та С. Карамана. 2015. 250 с.].

Ігрові методи – форми вільного самовияву людини, яка передбачає реальну відкритість світові можливого й розгортається або у вигляді змагання, або у вигляді зображення (виконання, репрезентації) певних ситуацій, смислів, станів [Кулик О. Пріоритетність текстоцентричного підходу до навчання української мови в загальноосвітній школі. *Теоретична і дидактична філологія*. Переяслав-Хмельницький: ФОП О. М. Лукашевич, 2013. Вип. 15. С. 38–48.], де виробляються стосунки між людьми [Ельконін Д. Б. Избранные психологические сочинения / под ред. В. В. Давыдова, В. П. Зинченко. М.: Педагогика, 1989, 560 с.]; складне утворення, багатогранне й багатофункційне у своїй суті й будові, що спрямоване на актуалізацію знань із мовознавчих дисциплін, передавання набутого досвіду, розвиток творчого мислення й специфічних лінгвістичних задатків, тісну співпрацю з однокурсниками й викладачами [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилюк. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 242].

Ділова гра (ділова навчальна гра) – цілеспрямована організація навчально-ігрової взаємодії викладача й студентів у процесі моделювання реальної дійсності в спеціально створеній проблемній ситуації, під час якої відбувається аналіз різноманітних думок, переконань, доведення гіпотез або спростування їх, що призводить до появи нових знань, формування вмій і навичок; вона сприяє насиченню структури заняття елементами моделювання мовленнєвих ситуацій, допомагає швидкій і ефективній перевірці якості засвоєння інформаційного

обсягу мовознавчих дисциплін та виконанню самостійної роботи, повною мірою розвиває креативність студента і його внутрішній потенціал завдяки виконанню певної ролі [Рускуліс Л. Застосування інтерактивних технологій у теоретико-методичній підготовці майбутнього вчителя української мови. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*: зб. наук. праць / за ред. проф. А. Л. Ситченка. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2015. Вип. 4 (51). С. 154–60], у процесі якої на професійному рівні відбувається діалог, зіткнення різних думок та позицій, взаємна критика гіпотез і пропозицій, обґрунтування та зміцнення їх, що сприяє набуттю нових знань, уявлень, досвіду розв'язання педагогічних завдань і психолого-педагогічних ситуацій [Шербань П. М. Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах: навч. посіб. К.: Вища шк., 2004. 207 с.].

Імітаційні ігри – процедури з виконанням певних простих відомих дій, що відтворюють, імітують будь-які явища навколишньої дійсності. Мета імітаційних ігор – закріплення здобутих теоретичних знань на практиці, акцентуація уваги на терміні чи понятті, яке засвоює студент. Учасники імітації повинні відреагувати на запропоновану викладачем ситуацію й діяти чітко за інструкцією, а в подальшому обговорити отриманий результат [Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. / за ред. О. І. Пометун. К.: Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.].

Симуляції – створені викладачем ситуації, під час яких студенти копіюють у спрощеному вигляді процедури, пов'язані з діяльністю суспільних інститутів, що існують у справжньому житті. Це своєрідні рольові ігри з використанням чітко визначених (за законом або за традиціями) відомих ролей та кроків, що повинні здійснити виконавці: судові, парламентські, громадські слухання, збори, асамблеї, засідання комісій, дебати тощо [Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. / за ред. О. І. Пометун. К.: Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.].

Синанон-метод упроваджується з використанням «гарячого стільця». Учасника, який знаходиться на «гарячому стільці», опитують одногрупники за конкретною навчальною темою (тобто розв'язується завдання поглиблення й систематизації теоретичних знань), прагнучи поставити якомога більше питань із теми, зокрема додаткових, що не передбачені в розгляді

лекційного заняття, тобто «вдарити» по найбільючіших місцях. Під час гри одночасно розвивається емоційне врівноваження, толерантність, відбувається вдосконалення рис характеру, вольових якостей [Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. К.: Коңдор, 2001. 628 с.]

Метод кейсу – ефективний імітаційний неігровий метод інтерактивного навчання, колективний розгляд реальної ситуації, коли існує потреба розв'язання однієї або декількох проблем і при цьому може існувати багато рішень [Шевчук С. П., Скороходов В. А., Шевчук О. С. Інтерактивні технології підготовки менеджерів: навч. посіб. К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2009. 232 с.], що сприяє реалізації низки завдань: аналіз нової інформації, вміння працювати з додатковою літературою, вдосконалення навичок спілкування, виховання відповідальності за виконану роботу, налагодження тісних дружніх зв'язків у колективі [Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах: підруч. для студ. філол. факультетів університетів / кол. авт. за ред. М. І. Пентилок. К.: Ленвіт, 2004. 400 с.]

Метод проєктів здатний спрямувати навчальний процес на особистісно зорієнтоване навчання, під час якого студент матиме можливість усебічно розкрити власний творчий потенціал, розвинути вміння вести пошук, робити висновки, виявляти самостійність і креативність у розв'язанні порушених проблем, координувати й корегувати свою діяльність [Зимняя И. А. Сахарова Т. Е. Проектная методика обучения английскому языку. *Иностранные языки в школе*. 1991. № 3. С. 9–15.; Fried-Booth D. Project Work. Oxford: Oxford University Press, 1990. 89 p.; Hutchinson T. Introduction to Project Work. Oxford: Oxford University Press, 1990. 105 p.], сприяє розвитку учнів і спрямований на здобуття тих знань, що будуть необхідні їм у житті [Горошкіна О. М. Лінгводидактичні засади навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю: монографія. Луганськ: Альма-матер, 2004. 362 с.]; підсилює пошукову, дослідницьку й креативну діяльність студентів [Дроздова І. П. Наукові основи формування українського професійного мовлення студентів нефілологічних факультетів ВНЗ: монографія. Х.: ХНАМГ, 2010. 320 с.]. Проєктування забезпечує створення професійно зорієнтованого середовища, максимально наближеного до природного, сприяє виробленню навички впевненості в обраному шляху; активно розвиває дослідницькі вміння й стимулює навчальну діяльність студентів, дає можливість накопичити теоретичний і практичний матеріал для

подальшого фахового становлення й зростання [Рускуліс Л. Проектні технології в методичній системі формування професійних компетентностей у процесі підготовки майбутнього вчителя української мови. «Загальні аспекти інноваційного розвитку освітньої галузі в контексті міжнародного співробітництва України. General aspects of innovation development of education in the context of international cooperation of Ukraine»: матер. міжн. наук.-практ. конф. Миколаїв: МНАУ, 2017. С. 156–159].

Участь у різноманітних проєктах має як для самого ЗВО, так і для майбутніх фахівців безліч переваг, оскільки для розв'язання поставлених завдань для студента створено максимально наближені до дійсності умови; відбувається інтегрування навчальної діяльності до вимог міжнародних стандартів і відповідно зростає престиж ЗВО, його конкурентоспроможність на ринку освітніх послуг; здійснено тісний взаємозв'язок теоретичних умінь і практичних навичок завдяки безперервному отриманню нових знань, підвищенню кваліфікації й обміну знаннями з іншими студентами, які беруть участь у проєктах; запропоновано вільний доступ до інформаційних ресурсів; відкрито можливості отримати перший досвід на базі школи й розпочати власний кар'єрний зріст, відповідно налагоджено тісну співпрацю між ЗВО й роботодавцями; отримано кваліфіковані поради від наукової еліти ЗВО [Бакум З. Проектні технології в підготовці вчителів-словесників. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Філологічні студії. Кривий Ріг, 2015. Вип. 13. С. 412–419].

Види проєктів: за діяльністю, що домінує: дослідницькі, творчі, рольові, інформаційні, прикладні, практично-організаційні. В основі дослідницьких лежить наукова діяльність студента, починаючи від вибору теми, визначення завдань і плану й до висунення гіпотези, доведення чи спростування її; творчі – це презентація нетрадиційних інноваційних підходів до розв'язання проблеми; рольові втілюються шляхом виконання певних ролей; інформаційні – активний збір інформації з подальшим аналізом її й адаптацією до аудиторії; прикладні передбачають укладання словників, методичних рекомендацій із графічним супроводом; практично-організаційні спрямовані на вироблення ефективних програм дій, укладання пам'ятки тощо. Уважаємо, що між окресленими видами немає чіткої межі, а тому вони можуть узаємодоповнюватися, ставати частиною один одного. За часом виконання:

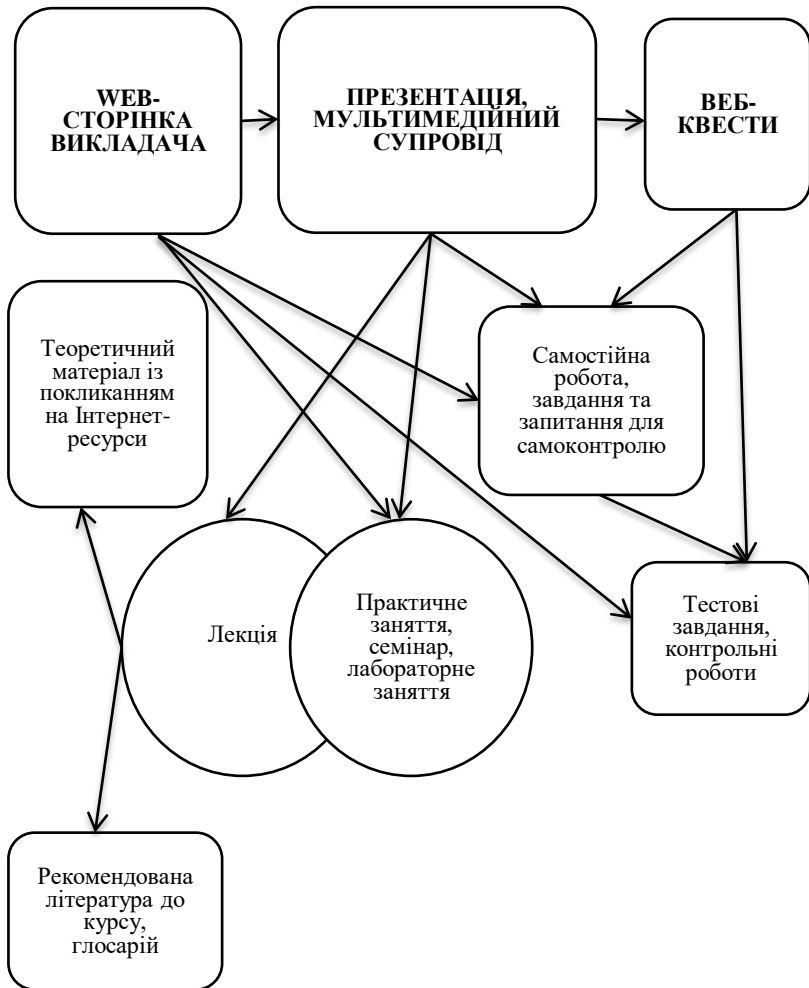
а) короткочасні (підготовка невеликої презентації за темою заняття); б) довгострокові (студенти планують вивчення певної мовної теми для учнів відповідного класу: аналіз чинної програми й підручника, розроблення календарно-тематичного планування, складання циклу планів-конспектів уроків із застосуванням інтерактивних технологій; добирання засобів навчання й тестових завдань із метою перевірки засвоєного матеріалу). *За кількістю предметів*, залучених до створення проєкту, він може бути монопредметним і міжпредметним, що становить інтеграцію мовознавчих дисциплін [Горошкіна О. Оптимізація самостійної роботи студентів-філологів у процесі вивчення мовознавчих та лінгводидактичних дисциплін. *Українська мова і література в школах України*. 2016. № 10. С. 5; Солодюк Н. Формування проєктної діяльності студентів. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2013. № 13 (272). Ч. І. С. 210–215; *Новые педагогические и информационные технологии в системе образования*: учеб. пособие для студ. пед. вузов и системы повыш. квалиф. пед. кадров / под ред. Е. С. Полат. М.: Издательский центр «Академия», 1999. 224 с.]. *Складові проєкти*: 1) проблема; 2) планування; 3) пошук; 4) продукт; 5) презентація, б) портфоліо [Голуб Н. Метод проєктів у навчанні української мови. *Українська мова і література в школі*. 2013. № 8. С. 15–19]. *Оцінювання рівня виконання проєкту* охоплює: а) актуальність і практичну значимість розробок; б) аналіз ефективності добору методів дослідження; в) рівень колективної співпраці й сумісного розв'язання проблем; г) культуромовний показник майбутнього фахівця; д) вміння аргументувати власну думку, доводити висунуті гіпотези й позицію [Нищета В. А. Технологія життєтворчих проєктів на уроках української мови та літератури: навч. посіб. Х.: Основа, 2009. 153 с.]. *Вимоги до організації та проведення проєкту*: проєкт є творчою ініціативою студента, а тему може запропонувати й викладач; проєкт є вагомим як для самих студентів, так і для їхнього оточення (однокурсники, студенти різних факультетів, викладачі мовознавчих дисциплін, учителі, працівники бібліотеки та ін.); проєкт має дослідницький характер, тому необхідно чітко визначити апарат дослідження, обґрунтувавши його; проєкт проникнутий навчальною метою глибокого засвоєння мовознавчих дисциплін; проєкт чітко спланований і вибудований у тісній співпраці викладача й студента; проєкт реально враховує можливості студента [Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / автор-укладач Н. П.

Наволокова. Х.: Вид. група «Основа», 2009. 176 с. (Серія «Золота педагогічна скарбниця»)].

Портфоліо – метод, спрямований на систематизацію результатів самостійної роботи, узагальнення, поглиблення й розширення знань, отриманих на заняттях в аудиторії. Портфоліо – тека, в якій у систематизованому вигляді студент накопичує матеріали, що є підсумком його самостійної діяльності з конкретної навчальної дисципліни, зокрема конспекти додаткових джерел інформації; реферати, тези доповідей на семінарах, есе й інші творчі роботи; копії нормативних документів, законодавчих актів, що стосуються професійної діяльності; результати індивідуальної роботи з викладачем, науковим керівником: плани, програми, проєкти наукової статті та ін.; анкети, результати опитування, інтерв'ю з професіоналами-практиками за фахом студента, а також дипломи, сертифікати, грамоти за участь в олімпіадах та наукових і науково-практичних конференціях і семінарах [Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: Кондор, 2001. 628 с.]; Структуру портфоліо: «банк власних ідей», «банк теорій і концепцій», «банк проблемних ситуацій за темою дослідження», «банк результатів мікродосліджень», «банк рефлексивних самоспостережень», «банк порад» [Князян М. О. Самостійно-дослідницька робота як засіб підготовки студентів до розв'язання проблемних ситуацій у професійній діяльності. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:jXzSW3-VVpgJ:www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe].

Прийоми навчання мови – система дій та операцій узаємопов'язаної діяльності вчителя й учнів, спрямована на досягнення часткової мети. Добір їх зумовлено змістом теми й специфікою конкретної мовознавчої дисципліни з урахуванням його дидактичної мети, характеру змісту навчального матеріалу, рівня знань» [Копусь О. А. Теоретичні засади формування фахової лінгводидактичної компетентності майбутніх магістрів-філологів у вищому навчальному закладі: монографія. Одеса: Видавництво ТОВ Лерадрук, 2012. 429 с.; *Словник-довідник з української лінгводидактики*: навч. посіб. / кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк. К.: Ленвіт, 2015. 320 с.]

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИЙ КОМПЛЕКС

Інформаційно-комунікаційні технології спрощують доступ громадян до відомостей та даних, дозволяють здійснювати швидкі та ефективні кроки для вдосконалення виробництва, навчання, професійного та особистісного розвитку, зокрема розвитку системи освіти, потребують відповідного володіння необхідним рівнем компетентності у сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Інформаційно-комунікаційна компетентність – є потребою сучасних стрімких змін умов і потреб суспільства, що висунута як перед ЗВО України, так і у світовому вимірі, його постійне фахове зростання й удосконалення в інформаційно-комунікаційному просторі, активна участь в освітніх спільнотах і проєктах, якісне поєднання ресурсів міжнародних програм і вітчизняного досвіду [*Формування інформаційно-комунікаційних компетентностей у контексті євроінтеграційних процесів створення інформаційного освітнього простору*: посіб. /за заг. ред. В. Ю. Бикова, О. В. Овчарук; НАПН України, Ін-т інформ. технол. і засобів навч. К.: Атіка, 2014. 212 с.]. Переваги: залучення великої кількості мультимедійних засобів, інтенсивного накопичення різноманітної інформації, гнучкості й ефективної кооперації дій викладача й студента; вільний доступ до будь-яких необхідних для підготовки до занять навчальних посібників, наукових праць, рекомендацій, статей, питань, завдань, тестів; сприяє розвитку наочно-образного мислення, мимовільної й довільної уваги на етапі сприйняття нового матеріалу; активізує навчально-пізнавальну діяльність; репрезентує тісний зв'язок теорії з практикою; забезпечує ефективне демонстрування явищ, що не можна спостерігати в аудиторії; систематизує і класифікує явища за допомогою схем і таблиць; формує стійку мотивацію до навчання; дає можливість швидко оцінити якість засвоєного матеріалу [*Система психолого-педагогічних вимог до засобів інформаційно-комунікаційних технологій навчального призначення*: монографія / за ред. М. І. Жалдака. К.: Атіка, 2014. 172 с.; *Захарова І. Г.* Информационные технологии в образовании: учеб. пособ. для студ. учеб. зав. 2-е изд., стер. М.: Издательский центр «Академия», 2005. 192 с.; *Олексенко В. П.* Самостійна робота студентів як складова професійної підготовки майбутнього фахівця-філолога. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstreapdf>].

Електронні освітні ресурси – навчальні, наукові, інформаційні, довідкові матеріали й засоби, що розроблені в електронній формі та представлені на носіях будь-якого типу або розміщені в комп'ютерних мережах, які

відтворюються за допомогою електронних цифрових технічних засобів і використовуються для забезпечення навчальної діяльності здобувачів [Положення про електронні освітні ресурси. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12>]

Комп'ютерний навчально-методичний комплекс є цілісною системою інформаційного забезпечення взаємопов'язаних складників професійної підготовки – навчально-пізнавальної, науково-дослідницької діяльності, комплексу практик – на засадах культурознавчого, особистісно-, компетентісно зорієнтованих підходів, удосконаленні насамперед інформаційної та дослідницької компетентностей студентів-філологів [Семенов О. М. Українська культуромовна особистість учителя (шляхи її формування в системі професійної підготовки): монографія / за ред. Л. І. Мацько. К.: «Педагогічна думка», 2007. 272 с.]. Його складниками можуть бути: програмно-методичні засоби (навчальні, контролюючі, імітаційно-моделювальні, інструментальні, програмно-педагогічні, програмно-методичні комплекси) та навчально-методичні засоби (посібники, нормативно-технічна документація, організаційно-інструктивні матеріали тощо) [Волкова Н. П. Педагогіка: навч. посіб. вид. 2-ге, перероб., доп. К.: Академвидав, 2007. 616 с. (Алма-матер)].

Електронна лінгводидактика спрямована на наповнення змісту освіти новими методами й засобами навчання, які здатні осучаснити освітній процес, підвищити його продуктивність, сприяють удосконаленню самої лінгводидактики як науки [Корицька Г. Особливості навчання української мови учнів в умовах розвитку електронної лінгводидактики. *Українська мова і література в школі*. 2016. № 1. С. 14–17].

Електронний підручник – технологізація особистісно орієнтованого освітнього процесу, що передбачає новітній підхід в конструюванні та репрезентації навчальних текстів, дидактичного матеріалу, створення якісно нових форм контролю за процесом розвитку мовно-комунікативної компетентності студентів-філологів у період навчання [Караман С. Упровадження педагогічних інновацій у теорію і практику професійної підготовки вчителя-словесника. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/philology/article/view/3790>]; є мультимедійним засобом навчання нового покоління, що містить систематизовану інформацію з дисципліни відповідно до навчальної програми з урахуванням

сучасного професійного спрямування курсу, побудований на загальнодидактичних, лінгводидактичних та специфічних принципах навчання української мови і спрямований на формування мовної, мовленнєвої, комунікативної, соціокультурної компетентностей студентів [Шенетко Ю. М. Методика використання електронного підручника з української мови в коледжах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Луганськ, 2012. 240 с.]; засіб навчання, до складу якого входять навчальні компоненти, що містять систематизовану наукову інформацію з мовознавчих дисциплін, охоплює практичні завдання й методичні коментарі до виконання їх, забезпечуючи активність студента в отриманні нових знань за допомогою інформації, яка представлена текстовим, графічним, музичним, відео- та фото- й іншим матеріалом. Рівень якості наочного подання матеріалу засобами мультимедіа значно підвищується, якщо використовуються тексти, аудіо-, відеозаписи або презентації [Рускуліс Л. Електронний підручник як ефективна інформаційна технологія у процесі підготовки майбутнього вчителя української мови. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. пр. / редкол.: І. А. Зязюн (голова) та ін. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2014. Вип. 38. С. 431–434]. Переваги використання електронного підручника: можливість розміщення в ньому навчальної інформації в кількісному та якісному відношеннях, оскільки він має можливість охопити більший за обсягом теоретичний матеріал і практичні завдання відповідно до рівня мовної й мовленнєвої компетентностей студентів, швидкості опрацювання навчального матеріалу й індивідуальних особливостей кожного окремого здобувача вищої освіти; забезпечення постійного повторення вивченої інформації на попередніх курсах; презентації різних типів словників (тлумачний, фразеологічний, орфографічний, орфоепічний, словники лексичних і фразеологічних синонімів та антонімів) [Скуртатівський Л. Інформаційні технології як засіб мовленнєвого розвитку учнів у процесі навчання української мови в основній школі. *Українська мова і література в школі*. 2005. № 4. С. 7–10]. *Типи електронних підручників за схемою викладу матеріалу*: текстовий підручник; гіпертекстовий (виклад у формі «дерева»); довідковий (виклад матеріалу у вигляді довідника); ігровий (виклад матеріалу у вигляді ділової

гри). Навчальний матеріал в електронному підручнику представлено або статистично (змінюється під впливом управлінських команд студента), або динамічно (змінюється під впливом програмного налаштування); може бути однокольоровим і багатокольоровим, без звукової підтримки, або з нею [Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. К.: «Академвидав», 2006. 352 с. (Альма-матер)].

Хмара тегів (хмара слів) – візуальне поєднання списку категорій (або тегів), що використане для опису ключових слів на презентації неформатованого тексту. Стрижневе слово, як правило, позначене розміром шрифту або кольором, що робить хмаринку зручною для швидкого сприйняття термінів і розподілу їх за категоріями [Інформаційно-комунікаційні технології в педагогічній освіті: навч. посіб. / за наук. ред. О. М. Пехоти, Т. В. Тихонової. Миколаїв: Іліон, 2013. 252 с. (Серія «Педагогічна освіта – XXI»)].

Презентація – представлення перед аудиторією чогось нового, раніше невідомого або мало відомого; документ, який створений за допомогою комп'ютерної програми PowerPoint [Життєва компетентність особистості: наук.-метод. посіб. / за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен. К.: Богдана, 2003. 520 с.], що ознайомлює студентів із темою; покликана сформулювати в них позитивну мотивацію, зацікавити, переконати, продемонструвати її важливість в опануванні спеціальності й для успішної практичної діяльності [Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підруч. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання-Прес, 2002. 295 с.]; створює умови для зацікавлення студентської аудиторії, забезпечує ознайомлення як із теоретичними проблемами, так і передбачає демонстрування практичних завдань; сприяє маневруванню під час добору потрібної послідовності відображення навчальної інформації [Савчук Т. С. Використання інформаційних та комп'ютерних технологій в навчальному процесі. Республіканська наук.-практ. Інтернет-конф. «Електронні інформаційні ресурси: створення, використання, доступ»: зб. матер. (Вінниця, 12-18 квітня 2010 р.) К.: Видавництво «Кондор», 2010. 330 с.]. **Види презентацій:** презентації, що аналізують поняття й терміни з лінгвістичної дисципліни; презентації, що передбачають демонстрацію міжпредметних й інтегративних зв'язків дисциплін; презентації, що містять схеми й таблиці; презентації, в основі яких – справи (завдання) й медіасюжети. *Печа-куча*

(з японської – «балаканина») – різновид презентації, що представлена 20 слайдами тривалістю по 20 секунд (слайди автоматично змінюються). Протягом цього часу студент, який виступає, повинен розкрити основні аспекти питання, репрезентовані на слайді

Веб-квести – опори-інструкції, каркас, що в своїй основі мають покликання на інтернет-ресурси у світовій павутині, передбачають ґрунтовний аналіз інтернет-матеріалів і спрямовані на пошук інформації (самостійно чи в групі) та її більш глибоке розуміння [March T. What's on the Web? Sorting Strands of the World Wide Web for Educators. 1995 2001. URL: <http://tommmarch.com/writings/web-types/>]; сучасна педагогічна технологія, що здійснюється за одним або декількома, заздалегідь підготовленими автором мовними маршрутами, що ведуть до досягнення поставленої мети [Корицька Г., Подлесна І. Реалізація проблемно-пошукової, дослідницької діяльності учнів засобами веб-квест технології. Українська мова і література в школах України. 2016. № 11. С. 3–7]. Вони не є чимось новим у методичній науці, однак завдяки Інтернету змогли знайти реальне втілення в навчальній діяльності, під час якої виробляються навички критичного, творчого та саморегулюючого мислення, роблять навчання автентичним, ламаючи стіни штучності [Солодка А. К. Фасилітація кроскультурної взаємодії: навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Миколаїв: Іліон, 2014. 228 с.]. *Позитивні риси веб-квестів*: вибір завдань, які стосуються однієї теми, що допомагає здійснювати логічні міждисциплінарні зв'язки, переводить студента з одного контексту в інший; дає змогу «переносити» набуті знання в реальний світ (зворотний зв'язок), демонструючи й аналізуючи лекції вчителів і викладачів, виступи політиків тощо; сприяє розвитку власних шаблонів мислення й самостійного використання ефективних стратегій навчання [March T. What's on the Web? Sorting Strands of the World Wide Web for Educators. 2001. URL: <http://tommmarch.com/writings/web-types/>]. *Етапи проведення*: вступ, у якому обґрунтовано тему й цінність проекту, його сценарій; *центральне завдання* – дії, що ведуть до розв'язання проблеми, закладеної у вступі; питання й практичні завдання, що вирішуються в межах самостійного студіювання; *список інформаційних ресурсів*, що можна використати під час дослідження; *процес* – поетапний опис завдань; *оцінка* – шкала оцінювання виконаної роботи;

завершальна частина – узагальнення результатів проведеної роботи [Dodge, Bernie. Some Thoughts About WebQuests (online). WebQuest.org. 1995. URL: http://www.webquest.org/sdsu/about_webquests.html]. Така структура веб-квесту формує низку завдань, що висунуто до викладача й студента. Для перших – це визначення теми проєкту, створення проблемної ситуації та вербалізація її в межах конкретної теми; добирання й анонсування посилянь на Інтернет-ресурси; репрезентація інструкції розв’язання проблеми, а для інших – здійснення процесу пошуку інформації в усмережжі, аналіз її; самостійне оцінювання рівня виконання завдання [*Інформаційно-комунікаційні технології в педагогічній освіті*: навч. посіб. / за наук. ред. О. М. Пехоти, Т. В. Тихонової. Миколаїв: Ліон, 2013. 252 с. (Серія «Педагогічна освіта – XXI»)].

SMART-освіта. Парадигма Smart-освіти легко керована й забезпечує швидкість і нескладність у налаштуванні відповідно до запитів слухача, сприяє активному обміну досвідом й ідеями [*Соснова М. А.* Smart-технології як складова підвищення якості освіти. URL: <http://archive.ws-conference.com/wp-content/uploads/pw0480.pdf>]. Викладач управляє процесом навчання, спрямовує студента на пошук, аналіз інформації в інтерактивному освітньому середовищі. Smart-освіта уможливорює активну участь в інтернет-конференціях, прослуховування відеолекцій, відеокурсів, запис і поширення власних відеоматеріалів, репрезентація наукових досліджень. *Тенденції SMART-освіти:* прерогативна роль дистанційного навчання; персоналізація освітнього процесу; гейміфікація як запровадження ігрових технологій; насичення інтерактивними підручниками, що підтримуються мультимедійними технологіями; навчання з використанням відеоігор [*Семеніхіна О. В.* Нові парадигми у сфері освіти в умовах переходу до smart-супільства. URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN23/13sovnds.pdf>].

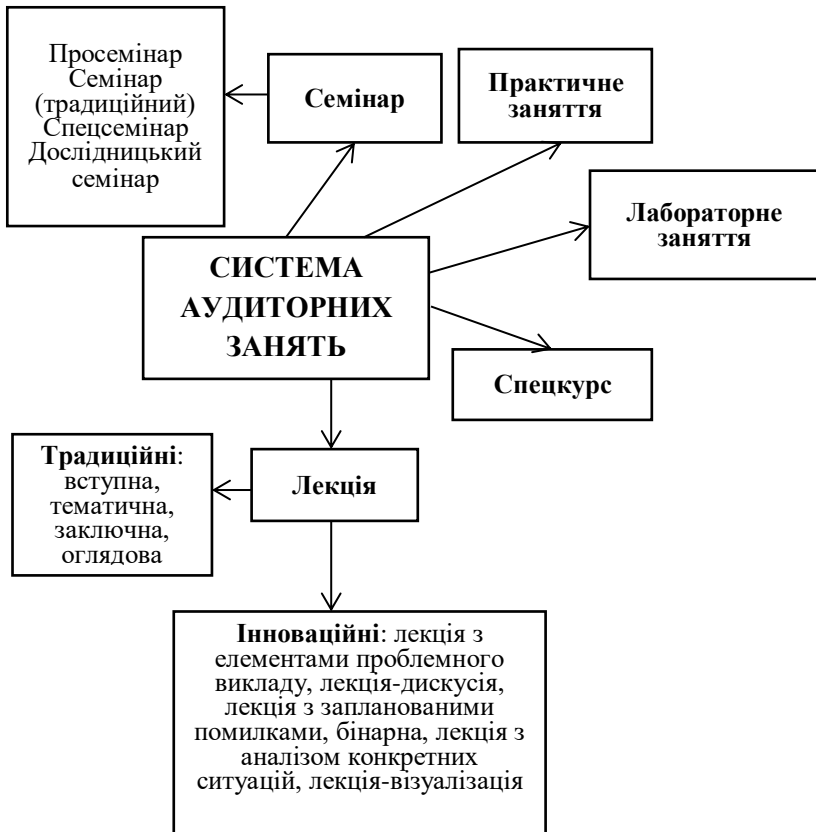
РОЗДІЛ 4

ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ У ЗВО

КЛАСИФІКАЦІЇ ФОРМ НАВЧАННЯ

<p>В. Ортинський [Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: Центр учбової літератури, 2009. 472 с.]</p>	<p>Навчальні заняття (лекція, семінар, лабораторне заняття, практичне заняття, індивідуальне заняття, навчальна конференція, консультація, навчальна гра та ін.); практична підготовка; самостійна робота; контрольні заходи</p>
<p>О. Семенов [Семенов О. М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури: монографія. Суми: ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2005. 404 с.]</p>	<p>Лекція, практичні заняття й семінар, колоквіум, дискусії, тьюторські заняття, мікрівикладання, рольові ігри, моделювання, наукові майстерні, модульні технології, методичні презентації</p>
<p>Т. Симоненко [Симоненко Т. В. Теорія і практика формування професійної мовно-комунікативної компетенції студентів філологічних факультетів: монографія. Черкаси, 2006. 371 с.]</p>	<p>Лекція, спецсемінари й спецдослідження, практичні й лабораторні заняття, комунікативні практикуми, колоквіуми, тьюторські заняття</p>
<p>К. Климова [Климова К. Я. Теорія і практика формування мовнокомунікативної професійної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів: монографія. Житомир: РУТА, 2010. 562с.]</p>	<p>Лекція, семінар, практичне, лабораторне й індивідуальне заняття, колоквіум, факультатив</p>
<p>Рускуліс Л. В. [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с.]</p>	<p>Аудиторні – лекція, практичне заняття, семінарське заняття, лабораторна робота – й позааудиторні – самостійна робота, навчально- й науво-дослідницька діяльність, практична підготовка й дистанційне навчання</p>

СИСТЕМА ФОРМ НАВЧАННЯ

КЛАСИФІКАЦІЇ ІННОВАЦІЙНИХ ЛЕКЦІЙ

Автор	Види лекцій	Методичне спрямування
<p>О. Семенов [Семенов О. М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури: монографія. Суми: ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2005. 404 с.]</p>	<p>Лекція-дискусія, лекція-коментар, ілюстративна лекція, лекція-прес-конференція</p>	<p>Професійна підготовка вчителя української мови і літератури</p>
<p>Т. Симоненко [Симоненко Т. В. Теорія і практика формування професійної мовно-комунікативної компетенції студентів філологічних факультетів: монографія. Черкаси, 2006. 371 с.]</p>	<p>Лекція-конференція, лекція-візуалізація, лекція-дискусія</p>	<p>Розвиток комунікативних якостей майбутнього вчителя-словесника</p>
<p>Н. Голуб [Голуб Н. Б. Риторика у вищій школі: монографія. Черкаси: Брама-Україна, 2008. 400 с.]</p>	<p>Лекція-діалог, проблемна, інструктивна, узагальнювальна, бінарна, лекція теоретичного конструювання, лекція-конференція, -консультація, -візуалізація, -ділова гра</p>	<p>Навчання риторики</p>
<p>І. Дроздова [Дроздова І. П. Наукові основи формування українського професійного мовлення студентів нефілологічних факультетів ВНЗ: монографія. Х.: ХНАМГ, 2010. 320 с.]</p>	<p>Лекції з елементами пояснення, обговорення, лекція-диспут, проблемна лекція, лекція-візуалізація, лекція прес-конференція</p>	<p>Формування професійного мовлення студентів нефілологічних факультетів</p>
<p>К. Климова [Климова К. Я. Теорія і практика формування мовнокомунікативної професійної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів: монографія. Житомир: РУТА, 2010. 562 с.]</p>	<p>Комплексна – залежно від мети викладача-лектора; проблемна, лекція-діалог, лекція-провокація, лекція-візуалізація, лекція-конференція</p>	<p>Формування мовнокомунікативної професійної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей</p>

І. Нагрибельна [Нагрибельна І. Самостійна робота в системі підготовки майбутніх учителів початкових класів до навчання української мови: монографія. Херсон: ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД», 2016. 310 с.]	Лекція-практикум, лекція-конференція, проблемно-моделювальна лекція	Організація самостійної роботи в системі підготовки майбутніх учителів початкових класів
В. Дороз [Дороз В. Ф. Методика викладання української мови у вищій школі: навч. пос. К.: Центр учбової літератури, 2008. 176 с.]	Багатоцільова, проблемна, інтерактивна, лекція-конференція; лекції, що є науково-теоретичною базою дисциплін	Підготовка вчителя-словесника

ФРАГМЕНТ РОБОЧОЇ ПРОГРАМИ
Теми лекційних занять

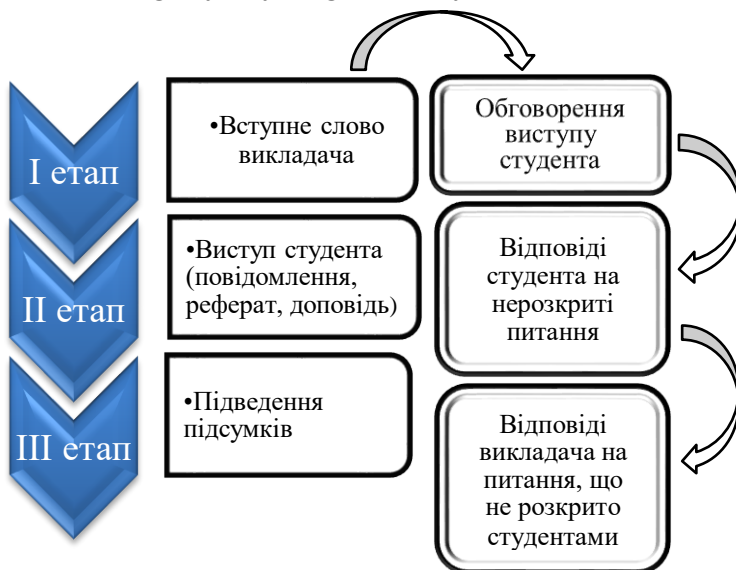
№ з/п	Назва теми	Вид лекції
КРЕДИТ І. Загальне мовознавство як наука про сучасну лінгвістику, її історію, важливі напрями й школи, методологію та методику наукового дослідження		
1.	ТЕМА 1. Виникнення науки про мову та її розвиток до початку XIX ст. Загальне мовознавство як наука про сучасну лінгвістику, її історію, важливі напрями й школи, методологію та методику наукового дослідження. Поняття про мовні універсалиї. Загальне мовознавство в колі суміжних наук. Виникнення науки про мову та її розвиток до початку XIX століття. Розвиток мовознавчих ідей в Давній Індії, Греції та Стародавньому Римі. Арабське мовознавство. Китайське мовознавство. Японське мовознавство. Європейське мовознавство середніх віків та епохи Відродження. Формування та розвиток знань про мову на Русі. Українське мовознавство XIV-XVIII століття. Проблема походження мови в працях філософів та мовознавців XIII-XIX століття. Граматика Пор-Рояля та її роль у становленні європейського мовознавства	<i>За дидактичним завданням:</i> вступна лекція; <i>За способом викладу:</i> проблемна лекція з елементами
2.	ТЕМА 2. Розвиток порівняльно-історичного та загального мовознавства в першій половині XIX ст. Порівняльно-історичний метод дослідження мов. Філософсько-	<i>За дидактичним завданням:</i> тематична

	лінгвістична концепція В. фон Гумбольдта. Розвиток українського та російського мовознавства	лекція <i>За способом викладу:</i> проблемна лекція з елементами
3.	ТЕМА 3. Мовознавство в другій половині XIX століття. Розроблення основ наукової етимології та лінгвістичної палеонтології. Натуралістичний напрям. Логічний напрям. Психологічний напрям. Романтичний напрям. Молодограматизм: передумови виникнення, напрями діяльності, досягнення. Наукова діяльність О. О. Потєбні. Школа «Слова і речі». Естетична школа. Неолінгвістика. Казанська і Московська лінгвістичні школи. Петербурзька (Ленінградська) лінгвістична школа. Соціолінгвістичний напрям у мовознавстві	<i>За дидактичним завданням:</i> тематична лекція <i>За способом викладу:</i> проблемна лекція з елементами
4.	ТЕМА 4. Мовознавство XX століття. Розширення кола досліджуваних мов. Розшифрування стародавніх письмен. Лінгвістичний структуралізм. Передумови виникнення й спільні ознаки лінгвістичного структуралізму. Лінгвофілософська концепція Ф. де Сосюра та її вплив на зародження структуралізму. Копенгагенська школа структуралізму. Американський структуралізм. Англійський структуралізм. Празька лінгвістична школа структуралізму. Становлення лінгвістичної географії як науки (Й. Шмідт, Г. Веннер, Ж. Жильєрон). Лінгвістична географія на сучасному етапі. Типологія знакових систем. Мова й інші знакові системи. Типологічне мовознавство: завдання, структура, понятійний апарат, взаємодія з іншими галузями лінгвістики. Типологія мов та мовні універсалиї. Структура й зміст «нового вчення про мову» М. Марра. Ностратична гіпотеза. Метод глотохронії. Проблеми акцентології, етимології та лексико-семантичної системи мови	<i>За дидактичним завданням:</i> тематична лекція <i>За способом викладу:</i> I частина – бінарна лекція (спільно з викладачами курсів «Сучасна українська літературна мова», «Історія мови», «Українська діалектологія»); II частина – проблемна лекція з елементами
5.	ТЕМА 5. Прикладні аспекти мовознавства. Психолінгвістика як наука про дослідження розвитку й застосування мовленнєвої здатності як психічного феномена. Моделі мовленнєвої	<i>За дидактичним завданням:</i> тематична

<p>діяльності. Філогенез мовлення. Онтогенез мовлення. «Проблемні» діти. Мовленнєва діяльність у соціокультурному мовному контексті.</p> <p>Соціолінгвістика: основні напрямки й тенденції її розвитку. Основні терміни й поняття соціолінгвістики.</p> <p>Етнолінгвістика. Статус етнолінгвістики серед інших історико-лінгвістичних дисциплін. Основні тенденції мовного розвитку в сучасних державах. Міжмовне зіставлення.</p> <p>Комунікативна лінгвістика. Основні питання комунікативної лінгвістики, загальні закони комунікації, специфіка комунікації, структура мови в процесах спілкування. «Комунікація», «спілкування», «дискурс».</p> <p>Когнітивна лінгвістика. Визначення специфіки категоризації та концептуалізації досвіду в колективній свідомості носіїв мови. Опис організації внутрішнього лексикону, вербальної пам'яті людини.</p>	<p>лекція <i>За способом викладу:</i> лекція – прес-конференція з елементами візуалізації</p>
--	---

СТРУКТУРА СЕМІНАРУ

ТЕМИ СЕМІНАРІВ ІЗ МОВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН

Назва дисципліни	Вид семінару	Тема семінару
Сучасна українська літературна мова	Семінар – розгорнута бесіда	Літературна мова – державна мова українського народу
Старослов'янська мова	Семінар – коментоване читання	Старослов'янська мова – мова праляних слов'янських пам'яток X-XI ст.
Українська діалектологія	Семінар – обговорення рефератів	Діалектні особливості української мови
Стилістика української мови	Семінар – «мозковий штурм»	Особливості функціонування діалектної лексики
Загальне мовознавство	Семінар – теоретична конференція	Вчення В. фон Гумбольдта та О. Потебні: порівняльний аспект

Спецсемінар на тему «Когнітивна лінгвістика та когнітивна методика»

Етапи заняття	Тема для обговорення	Питання для обговорення	Міжпредметні зв'язки
<i>Етап</i> – дослідження лінгвістичних основ когнітивної методики навчання української мови	Когнітивна лінгвістика як новітній напрям сучасного мовознавства	1. Основні віхи зародження й становлення когнітивної лінгвістики. 2. Концепт як базове поняття когнітивної лінгвістики. Характеристика концептів «Україна», «жінка», «чоловік» та ін. (за вибором студента). Фрейм як компонент концептосфери.	Загальне мовознавство. Сучасна українська літературна мова. Історія української мови.

<p><i>II етап</i> – лінгводидактичні основи когнітивної методики</p>	<p>Актуальність когнітивної методики навчання української мови</p>	<p>1. Проблема когнітивної методики навчання мови в історичній перспекції 2. Теоретичні засади когнітивної методики. 3. Специфічні принципи когнітивної методики. 4. Методика впровадження когнітивно-розвивальних вправ (із практичним аспектом).</p>	<p>Загальне мовознавство. Сучасна українська літературна мова. Історія української мови. Загальне мовознавство.</p>
--	--	--	---

Форма навчання – дидактична категорія, яка означає зовнішній бік організації освітнього процесу, що пов'язаний із кількістю тих, хто навчається, часом і місцем навчання, а також порядком його здійснення; одна й та сама форма навчання може мати різну внутрішню модифікацію й структуру залежно від завдань і методів навчальної роботи [Харламов *И. Ф.* Педагогика: учеб. пособ. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Высш. шк., 1990. 676 с.]; конструкція відрізків, циклів процесу навчання, зrealізованих у поєднанні керівної діяльності вчителя й керованої навчальної діяльності тих, хто навчається, щодо засвоєння певного змісту навчального матеріалу й засвоєння способів діяльності [Людкасистый *П. И.* Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении: Теоретико-экспериментальное исследование. М.: Педагогика, 1980. 240 с.]; спосіб організації навчальної діяльності, який регулюється певним, наперед визначеним розпорядком; зовнішнє вираження узгодженої діяльності вчителя та учнів, що здійснюється у визначеному порядку і певному режимі [Волкова *Н. П.* Педагогика: навч. посіб. Вид. 2-ге, перероб., доп. К.: Академвидав, 2007. 616 с. (Альма-матер)]; спосіб організації та існування упорядкованих прийомів сумісної взаємопов'язаної

діяльності вчителя та учнів, яка відбувається за встановленим порядком у певному режимі й спрямована на розв'язання навчально-пізнавальних задач [Максименко В. П. Дидактика: курс лекцій: навч. посіб. Хмельницький: ХмДНП, 2013. 222 с.]; узаємозлагоджена, гармонійна, цілісна й упорядкована система дій викладача і студента, що ґрунтується на лінгводидактичних засадах, психологічних і психолінгвістичних чинниках, а її результатом є сформованість лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентиліук. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 263]. *Види форм навчання:* а) традиційні форми навчання; б) форми навчання, до яких уключено елементи дистанційного навчання; в) змішане навчання (blended learning); г) чисте дистанційне навчання (online learning) [Рашиєвська Н. В. Змішане навчання як психолого-педагогічна проблема. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*. Черкаси: ЧНУ. 2010. Вип. 191. С. 89-96].

Лекція – систематизований виклад теорій, законів і гіпотез із дисципліни, розкриття історії виникнення, сучасного стану й перспективи розвитку певної галузі, висвітлення найбільш складних питань курсу (теми, розділу); сприяння аналітичному сприйняттю й оцінці інформації [*Нові технології навчання:* наук.-метод. зб. / кол. авт. К.: Наук. метод. центр вищої освіти, 2003. Вип. 35. 325 с.]; систематизований і логічний виклад навчального матеріалу з застосуванням засобів і прийомів активізації пізнавальної діяльності студентів, супроводжується засобами наочності [Болобаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти: навч. посіб. для слухачів закладів підвищення кваліфікації системи вищої освіти. К.: ВВП «КОМПАС», 1997. 64 с.; *Ортинський В. Л.* Педагогіка вищої школи: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: Центр учбової літератури, 2009. 472 с.; *Рускуліс Л.* Теоретичні засади організації практичних форм роботи у вишах в системі лінгводидактичної підготовки майбутніх учителів української мови. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (Педагогічні науки)*: зб. наук. праць. Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. № 15 (226), серпень. Ч. I. С. 130–138]; **стрижень усіх форм роботи, що дає систематизовані знання з мовознавчих дисциплін, розкриваючи мету й перспективи розвитку лінгвістики, концентруючи увагу студента на найбільш важливих і складних питаннях** [Рускуліс Л. В. Лекція за способом викладу навчального матеріалу в системі підготовки майбутнього вчителя української мови. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені*

Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки: наук. видання / гол. ред. Носко М. О. Ніжин: ТОВ «Видавництво «Десна Поліграф», 2016. Вип. 140. С. 263–268]; педагогічна система, сукупність дидактично спресованих інформаційних блоків, тісно пов'язаних внутрішніми системними зв'язками і пронизаних особистісним смислом [Семенов О., Вовк М. Академічна культура дослідника в освітньо-культурному просторі університету: монографія. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 284 с.], що сприяє формуванню поглядів і переконань студентської молоді з прослуханої інформації; відзначається високим науковим рівнем і всебічно знайомить із найновішими досягненнями з дисципліни; чітко й стисло інформує та подає сучасну інформацію про лінгвістичне явище; роз'яснює природу мовознавчих термінів; окреслює шляхи розв'язання проблемних завдань; розвиває критичне мислення, вміння аналізувати й синтезувати навчальний матеріал; спрямовує на самостійне вивчення окремих питань теми [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилюк. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 266]. Функції лекції: інформаційна; стимулювальна; виховна й розвивальна роз'яснювальна; переконувальна; функція систематизації та структурування всього масиву знань із дисципліни; мотиваційна; організаційно-орієнтувальна; методологічна й оцінна [Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: підруч. К.: Либідь, 1998. 560 с.; Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: підручник за модульно-рейтинговою системою навчання. 2-ге вид. К.: Центр учбової літератури, 2011. 384 с.; Дорож В. Ф. Методика навчання української мови в загальноосвітніх закладах: навч. пос. К.: Центр учбової літератури, 2008. 386 с.; Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс: посіб. для студ. пед. університетів та інститутів / кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк. К.: Ленвіт, 2011. 366 с.; Семенов О. М. Українська культуромовна особистість учителя (шляхи її формування в системі професійної підготовки): монографія / за ред. Л. І. Мацько. К.: «Педагогічна думка», 2007. 272 с.; Симоненко Т. В. Формування професійної мовнокомунікативної компетенції студентів філологічних факультетів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: 13.00.02. Київ, 2007. 40 с.; Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. К.: «Академвидав», 2006. 352 с. (Альма-матер)]. В основі підготовки, виголошення (з боку викладача) й сприйняття (з боку студента) лекції лежать такі складники: чітке структурування навчального матеріалу; необхідні наукові теоретичні відомості; спрямування на тлумачення основних понять науки; система гіпотез і доказів; ознайомлення з науковими методами дослідження, пояснення, аналіз наукових теорій; студіювання принципів

наукового пошуку; огляд джерел, поради щодо організації роботи; інтерес до теми й, відповідно, розвиток інтересу до науки, пізнавальних потреб, переконань у необхідності вивчати дисципліни в їх теоретичній і практичній значущості [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилюк. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 266-267].

Традиційні лекції: *вступна* (покликана ознайомити студентів зі змістом дисципліни, яку вони починають вивчати, основними завданнями, продемонструвати взаємозв'язок з іншими науками; основне завдання – огляд рекомендованої літератури: державних документів, підручників, навчально-методичних рекомендацій і посібників, монографій, словників і довідників тощо), *тематична* (розкриває конкретні теми навчальної програми), *підсумкова* (зосереджує увагу на практичному застосуванні здобутих знань для подальшого навчання й майбутньої професійної діяльності студентів), *оглядова* (забезпечує взаємозв'язок і наступність між теоретичними знаннями й практичними вміннями й навичками студентів перед або під час виробничої практики; в ході підготовки до підсумкової атестації й захисту дипломної роботи) [Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: підруч. К.: Либідь, 1998. 560 с.; Горошкіна О. М. Лекція як форма навчання методики української мови. *Теорія и технология обучения филологическим дисциплинам в вузе и школе: коллективная монография* / [под ред. М. И. Лапенюк, И. Н. Авдеевой]. Белгород-Севастополь-Харьков: ООО «Щедрая усадьба плюс», 2013. С. 223–240]

Інноваційні лекції: проблемна, лекція-візуалізація, бінарна лекція, лекція із заздалегідь запланованими помилками, лекція з аналізом конкретних ситуацій, лекція-прес-конференція.

Лекція з елементами проблемного навчання навчає свідомо планувати власну діяльність, допомагає сформулювати отримані результати, визначити й перевизначити цілі подальшої роботи, скоригувати власний освітній шлях [Голуб Н. Б. Риторика у вищій школі: монографія. Черкаси: Брама-Україна, 2008. 400 с.]; має на меті створення проблемної ситуації, активізує мисленнєву діяльність студента, стимулює його на знаходження відповіді на

невідоме, вироблення плану; навчає висувати гіпотезу й доводити власну думку й передбачає постановку низки проблемних питань, що спираються як на попередньо вивчений матеріал, так і на невідомі положення; ознайомлення аудиторії з інформацією, що містить суперечність; концентрує увагу на тих фактах, які необхідно витлумачити, крок за кроком наближаючись до засвоєння певного лінгвістичного поняття [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилюк. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., с. 270]. Недоліки: оптимізм мовне навчання й самонавчання студентів, яким притаманний продуктивний тип діяльності, залишаючи поза увагою викладача студентів, які можуть тільки репродукувати готову інформацію [Климова К. Я. Теорія і практика формування мовнокомунікативної професійної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів: монографія. Житомир: РУТА, 2010. 562 с.]

Бінарна лекція є продовженням проблемного викладу матеріалу в діалозі двох викладачів, які виголошують її за однією й тією ж темою, але є, наприклад, представниками різних наукових шкіл, кафедр або теоретиком і практиком. Перевагами такої лекції є актуалізація знань студентів, необхідних для розуміння пропонованого матеріалу; участь в обговоренні його; створення проблемної ситуації; розгортання системи доказів тощо. Наявність різних поглядів на основі аналізу різноманіття наукових джерел сприяє знаходженню відповіді на спірні питання, дозволяє порівняти різні точки зору на певне явище та сформулювати власну [Мачинська Н. І., Стельмах С. С. Сучасні форми організації навчального процесу у вищій школі: навч.-метод. посіб. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 180 с.]

Лекція-дискусія, за якої студенти стають її співавторами, коли виступають із підготовленими заздалегідь повідомленнями» [Практикум з методики навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі: навч. посіб. / за ред. О. Горошкіної та С. Карамана. 2015. 250 с. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/0564/399>].

Лекція-конференція стимулює студентів до глибокого аналізу літератури з теми, розроблення системи самостійно підготовлених доповідей, що дає змогу різнобічно розкрити актуальні лінгвістичні проблеми, підготувати майбутнього фахівця до навчально- й науково-

ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ [Горошкіна О. М. Лекція як форма навчання методики української мови. *Теорія і технологія освіти філологічним дисциплінам в вузе и школі: колективна монографія* / [под ред. М. І. Лапенко, І. Н. Авдеевой]. Белгород-Севастополь-Харьков: ООО «Щедрая усадьба плюс», 2013. С. 223–240; Дроздова І. П. Наукові основи формування українського професійного мовлення студентів філологічних факультетів ВНЗ: монографія. Х.: ХНАМГ, 2010. 320 с.; Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 273; Семенов О. Лекція у вищій школі: традиції і сучасні підходи. *Вересень. Науковий часопис*. 2011. Спецвипуск. Т. 2. С. 95–101; Симоненко Т. В. Теорія і практика формування професійної мовно-комунікативної компетенції студентів філологічних факультетів: монографія. Черкаси, 2006. 371 с.].

Лекція із запланованими помилками сприяє глибокому аналізу змісту навчального матеріалу й передбачає віднайдення в пропонованому матеріалі помилок (змістового, методичного, поведінкового характеру), фіксацію й подальший аналіз їх [Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: Центр учбової літератури, 2009. 472 с.; Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 274; Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. К.: «Академвидав», 2006. 352 с. (Альма-матер)].

Лекція-візуалізація, супроводом якої є коментування візуальних матеріалів, де поряд із текстом використано зображення: відеоматеріали, схеми, діаграми, фотографії, малюнки тощо; така форма в умовах модернізації педагогічного освітнього простору сприяє більш успішному сприйняттю й запам'ятовуванню навчального матеріалу [Симоненко Т. В. Формування професійної мовнокомунікативної компетенції студентів філологічних факультетів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: 13.00.02. Київ, 2007. 40 с.]. Кожен із видів лекцій обов'язково повинен передбачити елементи презентації, мультимедіа, кіно-, аудіо- й відеофрагменти, що є необхідним на часі інтенсивного розвитку інформатизації суспільства й сприяє зацікавленню студентської аудиторії, робить заняття більш динамічним, навчає студента інтерпретувати й критично аналізувати побачене [Рускуліс Л. В. Лекція за способом викладу навчального матеріалу в системі підготовки майбутнього вчителя української мови. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. Серія: Педагогічні науки: наук. видання / гол. ред. Носко М. О. Ніжин: ТОВ «Видавництво «Десна Поліграф», 2016. Вип. 140. С. 263–268].

Семинар – вид навчального заняття, на якому викладач організовує обговорення студентами питань із попередньо визначених тем робочою навчальною програмою

[**Болюбаши Я. Я.** Організація навчального процесу у вищих закладах освіти: навч. посіб. для слухачів закладів підвищення кваліфікації системи вищої освіти. К.: ВВП «КОМПАС», 1997. 64 с.], що запроваджується на старших курсах, коли у студентів уже сформувався достатній обсяг теоретичних знань з української мови і відповідні вміння й навички застосування їх у професійному дискурсі [**Климова К. Я.** Теорія і практика формування мовнокомунікативної професійної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів: монографія. Житомир: РУТА, 2010. 562 с]. **Функції семінару:** розвивальна, узагальнювально-систематизувальна, мотиваційна, організаційно-орієнтаційна [**Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах:** підруч. для студ. філол. факультетів України / кол. авт. за ред. М. І. Пентиллока. К.: Ленвіт, 2004. 400 с.]; **навчальна, виховна, діагностично-корекційна, контролююча** [**Туркот Т. І.** Педагогіка вищої школи: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. К.: Кондор, 2001. 628 с.]. **Традиційні форми проведення семінарів:** просемінар, традиційний семінар, спецсемінар. **Інноваційні форми – семінар – розгорнута бесіда, семінар – коментоване читання, семінар – обговорення рефератів, семінар – «мозковий штурм», семінар – теоретична конференція, спецсемінар, дослідницький семінар.**

Просемінар – перехідна від уроку форма організації навчально-пізнавальної діяльності студентів через практичні та лабораторні заняття, в структурі яких є окремі компоненти семінарської роботи, до вищої форми – власне семінарів [**Фіцула М. М.** Педагогіка вищої школи: навч. посіб. К.: «Академвидав», 2006. 352 с. (Альма-матер)], а його головним завданням є розвиток умінь виконувати практичні види діяльності: добирати й працювати з джерелами; аналізувати мовні явища; порівнювати мовні факти, засвоєні в школі з тими, що вивчаються у ЗВО, складати тези та ін. [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентиллока. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 277].

Семінар (традиційний (тематичний) семінар) – форма організації навчання, під час якої викладач організовує вивчення попередньо визначених тем [**Практикум з методики навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі:** навч. посіб. / за ред. О. Горошкіної та С. Карамана. 2015. 250 с. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/0564/399>].

Спецсемінари є спеціально організованим спілкуванням дослідників-початківців із залученням

науковців (наукових установ), працівників закладів загальної середньої освіти із тем, що розроблено й затверджено на засіданні кафедри [Товканець Г. В. Університетська освіта: навч.-метод. посіб. / укладач: к. п. н. Г. В. Товканець. К.: Кондор, 2001. 182 с.]

Практичне заняття – вид заняття, на якому студент під керівництвом викладача детально аналізує певні (визначені планом практичного заняття) теоретичні положення навчальної дисципліни, формує вміння й навички практичного застосування їх [Болобаши Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти: навч. посіб. для слухачів закладів підвищення кваліфікації системи вищої освіти. К.: ВВП «КОМПАС», 1997. 64 с.]. **Головне завдання** – закріплення теоретичних знань, оволодіння апаратом наукових досліджень; поглиблення й уточнення знань; формування інтелектуальних навичок і вмінь планування, аналізу й узагальнень; розв'язування особливих проблеми за спеціальністю [Товканець Г. В. Університетська освіта: навч.-метод. посіб. / укладач: к. п. н. Г. В. Товканець. К.: Кондор, 2001. 182 с.]

Лабораторне заняття – форма навчального заняття, на якому студенти під керівництвом науково-педагогічного працівника особисто проводять експерименти з метою практичної перевірки й підтвердження окремих теоретичних положень навчальної дисципліни, оволодівають методикою експериментальних досліджень у конкретній предметній галузі [Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: Центр учбової літератури, 2009. 472 с.]. **Основне завдання** – поглиблення й уточнення знань, отриманих на лекціях, семінарах, практичних заняттях і в процесі виконання самостійної роботи; формування інтелектуальних умінь і навичок планування, аналізу й узагальнень, опанування інформаційно-комунікаційними технологіями.

Структура лабораторного заняття: на підготовчому етапі: ознайомлення з методикою проведення його, визначення мети дослідження, попередня теоретична перевірка отриманих відомостей про певне лінгвістичне поняття й обчислення отриманих даних; на основному етапі – спостереження, обговорення й узагальнення результатів [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 283].

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТА

КРИТЕРІЇ КЛАСИФІКАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТА

№ з/п	Критерії самостійної роботи	Види самостійної роботи
1.	<i>З урахуванням місця й часу проведення, характеру керівництва й способу здійснення контролю за якістю з боку викладача</i>	а) самостійна робота на аудиторних заняттях б) позааудиторна (систематична та акордна) в) самостійна робота під контролем викладача – індивідуальні заняття з викладачем г) бібліотечно-інформаційна (в бібліотечних залах і комп'ютерних класах)
2.	<i>За категорією</i>	а) діяльність б) дидактична категорія
3.	<i>З огляду на рівень вияву творчості студентів</i>	а) репродуктивна, що здійснюється за певним зразком (виконання типових вправ, заповнення таблиць, складання схем) б) реконструктивна, що передбачає слухання й доповнення лекцій викладача, складання планів, конспектів, тез та ін. в) евристична, спрямована на вирішення проблемних завдань, отримання нової інформації, її структурування та використання в нових ситуаціях (складання опорних конспектів, схем-конспектів, анотацій, розв'язання творчих завдань) г) дослідницька, що орієнтована на проведення наукових досліджень (організація та проведення експерименту, створення проєктів, теоретичні дослідження та ін.)
4.	<i>За видами діяльності</i>	а) навчально-пізнавальна (через мислення, аналіз, синтез тощо) б) професійна (певні конкретні дії студента, що їх виконують спеціалісти у своїй галузі)
5.	<i>За рівнями мотивації</i>	а) низького рівня (до самостійних дій студента спонукає викладач, допомагаючи йому практично, постійно контролюючи виконання) б) середнього рівня (до роботи хоча й спонукає викладач, але студент працює самостійно, контролюючи самого себе) в) високого рівня (виконання завдання)

		організовує та контролює сам студент)
6.	<i>За формою</i>	а) індивідуальна б) групова
7.	<i>За напрямом</i>	а) теоретична б) емпірична
8.	<i>За рівнем обов'язковості</i>	а) обов'язкова, окреслена навчальними планами й робочими програмами (виконання домашніх завдань, підготовка до лекцій, практичних робіт та різновиди завдань, що виконуються під час ознайомлювальної, навчальної, виробничої, переддипломної практики; підготовка й захист дипломних та курсових робіт) б) бажана (участь у наукових гуртках, конференціях, підготовка наукових тез, статей, доповідей, рецензування робіт інших студентів тощо) в) добровільна (участь у різноманітних конкурсах, олімпіадах, вікторинах, виготовлення наочності, підготовка технічних засобів навчання)

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

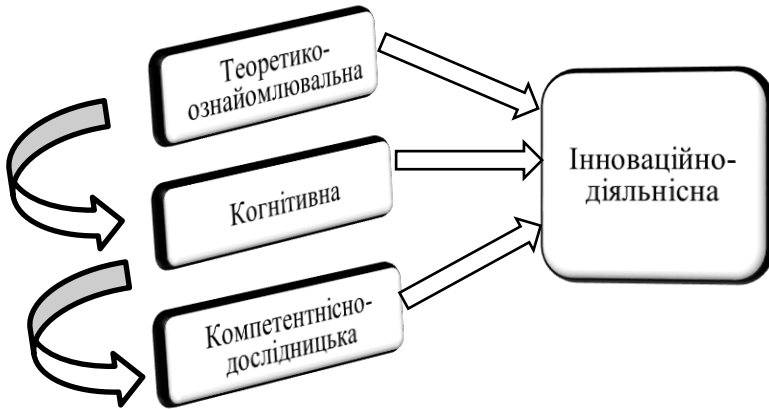
Автор	Види самостійної роботи
П. Підкасистий [Підкасистый П. И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении: Теоретико-экспериментальное исследование. М.: Педагогика, 1980. 240 с.]	- за зразком (вимагає попередньо підготовленого зразка, інструкції тощо, а виконання самостійної роботи відповідає репродуктивному рівню) - реконструктивна (перебудова й перетворення запропонованих текстів на основі отриманого раніше досвіду) - варіативного типу (аналіз проблемної ситуації, розкриття головного з-поміж інших, другорядних проблем) - творча (найвищий рівень розвитку самостійності студента, що передбачає досягнення нового рівня знань)
І. Нагрибельна [Нагрибельна І. Самостійна робота в системі підготовки майбутніх учителів початкових класів до навчання української мови: монографія. Херсон: ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД», 2016. 310 с.]	- за тематикою (відповідно до виучуваної дисципліни) - за послідовністю впровадження різних видів самостійної роботи відповідно до курсу навчання (репродуктивна (I курс), продуктивна (II-III курси) та креативно-дослідницька (IV курс))
І. Хом'як [Хом'як І. Самостійна	а) традиційна, що виконується в позааудиторний

<p>робота як компонент цілісного педагогічного процесу. <i>Українська мова і література в школах України</i>. 2016. № 7–8. С. 11–16]</p>	<p>час без контролю викладача б) слухання й конспектування лекцій, підготовки доповідей, робота з підручником, словником, розв’язування педагогічних задач, виконання лабораторних робіт</p>
<p>Л. Рускуліс [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилюк. Николаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с.]</p>	<p>- теоретико-ознайомлювальна – комплекс базових теоретичних знань, що засвоюються в аудиторний час (на лекціях): оглядове ознайомлення з питаннями, що в подальшому виносяться на самостійне опрацювання. Мета – запропонувати необхідні матеріали, ознайомити з основними вимогами до студіювання наукової, науково-методичної літератури, лексикографічних джерел та з засадами конспектування першоджерел, що допомагає усвідомити суть і процес самостійного опрацювання навчального матеріалу - когнітивна: а) опрацювання матеріалу лекції, вичленовування питань, що винесено на самостійний аналіз; огляд літератури й конспектування її; б) підготовки до практичного (семінарського), лабораторного заняття: виконання вправ з аналізом матеріалу лекції, законспектованих джерел на попередньому етапі й із використанням теоретичних основ матеріалу, що вивчається, за підручником (навчально-методичним посібником, рекомендаціями тощо) - компетентнісно-дослідницька – участь у НДДС: підготовки й проголошення повідомлень, доповідей, написання наукових статей, участь у конференціях і публікація їхніх матеріалів, участь в олімпіадах - інноваційно-діяльнісна – створення й упровадження проєктів, інформаційних ресурсів (презентації, медіаресурси, веб-квести, вебінари)</p>

ВИДИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ І ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЇХ

№ з/п	Види самостійної роботи	Шляхи впровадження
1.	Теоретико-ознайомлювальна	Бесіди з викладачами, працівниками бібліотеки, (читальної зали), ознайомлення з особливостями роботи кабінету (лабораторії); пропедевтичні бесіди про особливості організації самостійної роботи; лекції-обговорення з питань планування й виконання, обмін досвідом зі студентами старших курсів
2.	Когнітивна	Студювання теоретичного матеріалу лекцій, ознайомлення та вивчення питань, винесених на самостійне опрацювання, підготовка до практичних (семінарських) занять, лабораторних робіт, конспектування додаткової літератури, підготовка виступів, повідомлень, рефератів із проблем, що виносяться на самостійне опрацювання
3.	Компетентнісно-дослідницька	Проектна діяльність студента, написання курсових, дипломних робіт; підготовка матеріалів до проходження педагогічної практики, в тому числі ознайомлення з передовим педагогічним досвідом учителів української мови; проведення експерименту; написання наукових тез, статей та участь у конференціях, олімпіадах
4.	Інноваційно-діяльнісна	Розроблення інформаційного супроводу (презентації, веб-квести, укладання електронних термінологічних словників, підручників тощо)

УЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ВИДІВ СРС

Самостійна робота студента – одна з організаційних форм навчання, різновид індивідуальної й колективної навчально-пізнавальної діяльності студентів, що регламентовані навчальним планом здобувача вищої освіти за певною спеціальністю. Самостійна робота, що відбита в навчальній і робочій програмах дисципліни, упроваджується на заняттях (аудиторна робота) або в позааудиторний час за завданнями викладача, під його керівництвом, але без його безпосередньої участі; вагомий компонент освітнього процесу, основа його, що вимагає високого рівня мотивації, правильної організації, готовності до виконання різноманітних завдань; вона розкриває можливості студентам навчитися самостійно працювати в методичних кабінетах, бібліотеці, вдома; формує навички самостійності в навчальній, навчально- й науково-дослідницькій і професійній діяльності; збуджує потяг самостійно здобувати необхідні знання; передбачає інтеграцію різноманітних форм роботи (індивідуальна й колективна); активно готує майбутніх учителів української

мови до практичної діяльності (навчальна й виробнича практики) [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилюк. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 286]. На лекціях самостійна робота сприяє реалізації принципу перспективності й наступності в засвоєнні нового матеріалу, виділенні головного, виокремленні першорядних і фундаментальних проблем лекційного матеріалу, підсумовуванні отриманих знань, виконанні таких основних завдань як: відповіді на питання з метою визначення найбільш актуальних проблем із теми попереднього заняття; блиц-опитування; наведення власних прикладів; проведення диспуту (дискусії) зі спірного питання; конкурс на кращу презентацію, історичний коментар до теми, порівняльний огляд шкільної та вишівської програм (підручників); тестування; анкетування; самостійне заповнення таблиць і складання схем; самостійне підготовлення окремого питання лекції з оглядом використаних джерел. На семінарських і практичних заняттях – це усна чи письмова відповідь на питання плану практичного (семінарського) заняття з доповненням інформації викладача, що запропонована на лекції, наведення власних прикладів; аналіз наукової, науково-популярної, лінгводидактичної й іншої літератури зі списку рекомендованої або самостійно віднайдені в бібліотечних фондах й електронних каталогах; блиц-опитування; розв'язання проблемних завдань, складання й розв'язання питань кросворду; тестування, анкетування; написання рефератів; експериментування; практичне самостійне виконання індивідуального чи групового завдання (фрагмент уроку, ділової й рольової гри тощо); самостійне виготовлення наочного матеріалу (таблиця, схема, алгоритм, презентація тощо) [Рускуліс Л. Шляхи організації самостійної роботи в системі підготовки учителів української мови. *Електронне наукове видання «Науковий вісник Донбасу»*. Педагогічні науки. Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», № 2 (22), 2013. URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/ NN22/13 rlvuum.pdf>].

Самостійність – оволодіння складними вміннями й навичками бачити зміст та мету роботи, організувати власну самоосвіту, вміння по-новому підходити до вирішуваних питань, пізнавальну та розумову активність і

самостійність, здатність до творчості [Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: підруч. К.: Либідь, 1998. 560 с.]. Репрезентативною ознакою самостійної роботи є наявність пізнавальної сторони, яка має позитивний вплив на розвиток розумових та особистісних якостей студента [Назрибелна І. Самостійна робота в системі підготовки майбутніх учителів початкових класів до навчання української мови: монографія. Херсон: ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД», 2016. 310 с.].

Самостійна навчальна діяльність – різновид навчальної діяльності в загальному її розумінні, оскільки переважно становить розумову діяльність, спрямовану на засвоєння певних знань, певного досвіду, є специфічним різновидом діяльності взагалі; в основі класифікації її – пізнавальна діяльність студента. *Типи самостійності:* а) пізнавальна діяльність, що здійснюється в процесі виконання домашнього завдання; б) пізнавальна діяльність, що носить репродуктивний характер і має на меті вироблення алгоритмів (копій) дій; в) пізнавальна діяльність, що спирається на накопичений досвід і передбачає перенесення знань, умінь і навичок); г) пізнавальна діяльність студентів, що передбачає високий творчий рівень пізнання [Малихін О. В. Зміст і сутність самостійної навчальної діяльності студентів: історія і сучасність. *Українська мова і література в школах України*. 2014. № 11. С. 24–28].

Елементи розроблення системи самостійної роботи: *концептуальний складник*, що передбачає окреслення мети, підходів до організації її, характеризує мотив здійснення; прогнозує результати; *змістовий складник* – розкриття структури й змісту предмета, засобів підвищення оптимізації процесу навчання; *організаційний складник* – визначення правил організації, окреслення шляхів досягнення результату самостійної роботи; *технологічний складник* – добирання форм і методів організації й упровадження самостійної роботи, спрямованих на досягнення позитивного результату, професійного зростання молодого спеціаліста [Голуб Н. Б. Самостійна робота студентів з риторики: навч.-метод. посіб. Черкаси: БрамаУкраїна, 2008. 232 с.].

Чинники забезпечення ефективності організації та проведення самостійної роботи: розвиток мотиваційної настанови, яка суттєво впливає на характер і результати

діяльності студентів, сприяє підвищенню ефективності дій, активізує мислення, пам'ять, робить сприйняття точним, увагу зосередженою; систематичність і безперервність, що сприяє успішному оволодінню навчальним матеріалом; правильне планування самостійної роботи, раціональне використання часу; впровадження відповідних методів, способів і прийомів самостійної роботи; педагогічне управління [Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. для студ. вищих навч. заклв. К.: Кондор, 2001. 628 с.].

Завдання до самостійної роботи: виступи науковців ЗВО з метою орієнтування студентів на самовдосконалення; бесіди з керівництвом факультету про використання можливостей бібліотеки, читальної зали (відвідування їх із подальшим формуванням умінь і навичок працювати з бібліографічними каталогами); використання кабінетів, лабораторій; проведення вступних семінарів, на яких доцільно ознайомити студентів з особливостями підготовки й проведення самостійної роботи із певного предмета; організація бесід про особливості самостійної роботи; обмін досвідом зі старшокурсниками; організація вечорів запитань і відповідей із нагальних проблем виконання самостійної роботи; написання творів «Як я організую свою самостійну роботу», анкетування студентів; накреслення плану самостійної роботи під керівництвом викладача; індивідуальні консультації; проведення контрольних зрізів; зустріч із випускниками обраної спеціальності [Дроздова І. П. Наукові основи формування українського професійного мовлення студентів нефілологічних факультетів ВНЗ: монографія. Х.: ХНАМГ, 2010. 320 с.].

НАВЧАЛЬНО- Й НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

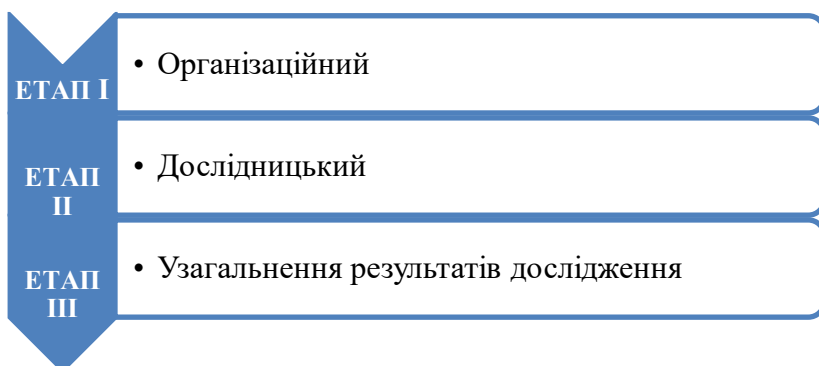
ТЕХНОЛОГІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО- Й НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ

ВИДИ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ЕТАПИ РОБОТИ НАД НАУКОВИМ ТЕКСТОМ

ВИДИ НАУКОВОЇ РОБОТИ

Навчально- й науково-дослідницька діяльність студента – це інтелектуальна праця, спрямована на набуття знань, умінь і навичок, де формування дослідницьких умінь і навичок розуміється як послідовний процес взаємопов'язаних дій викладачів філологічного факультету і студентів на основі інструментарію дидактичних засобів і залежить від мотивації дослідження; стилю мислення; готовності до виконання наукового дослідження; творчої активності особистості; інтересу й потреби щодо набуття дослідницьких умінь [Симоненко Т. Педагогічні умови науково-дослідницької роботи студентів-філологів у ВНЗ. *Українська мова і література в школі*. 2010. № 3. С. 37–39], що забезпечує формування навичок, котрі сприяють високій динаміці розв'язання проблем професійного характеру, а саме: мобільний аналіз проблемних ситуацій, генерація декількох варіантів їхнього розв'язання, перенесення набутих знань у нове поле використання їх, швидке прийняття рішень у невизначеному контексті, прогноз

щодо ефективності власних дій, самоаналіз і самокорекція [Князян М. О. Самостійно-дослідницька робота як засіб підготовки студентів до розв'язання проблемних ситуацій у професійній діяльності. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:jXzSW3-VVpgJ:www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe]; генератор оволодіння методологією й методами наукового пошуку, що формує науковий світогляд студента, мотивує його до дослідження великого обсягу наукової літератури, вибудовування власної теорії, проведення експерименту й аналізу отриманих результатів [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 300].

Дослідницькі вміння: *інформаційні:* бібліографічні (здійснювати пошук необхідної літератури, робити її бібліографічний опис, писати анотації, відгуки); лексикографічні (опрацьовувати інформацію з лексикографічних видань); технічні (виконувати інформаційний пошук, аналізувати, оцінювати й зберігати інформацію); *операційні:* інтелектуально-евристичні (критично сприймати, виділяти головне, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки), аналітико-інтерпретаційні (аналізувати й інтерпретувати різні за стилем тексти), текстово-жанрові (моделювати зв'язний текст); *мовнокомунікативні:* власне комунікативні (дотримуватися культуромовних вимог); редакторські (здійснювати критичний аналіз узаємозв'язку форми й змісту, вимог до побудови тексту); полемічні (використовувати засоби впливу для формування власної позиції й аргументації); *діагностично-прогностичні:* проєктувальні (розробляти проєкти, моделювати ситуації, визначати методи, прийоми і форми роботи); прогностичні (прогнозувати й передбачити освітній процес і розвиток особистості в ньому); діагностичні (діагностувати індивідуально-психологічні особливості учнів); рефлексивні (здійснювати самооцінку результатів дослідницької діяльності [Семенов О. М., Земка О. І. Формування дослідницьких умінь у майбутніх учителів-словесників: теорія і практика: монографія. Суми: Ніко, 2014. 254 с.]

Компетентність студента в навчально- й науково-дослідницькій діяльності – спеціальні й загальнонаукові

знання, що слугують методологічною основою для організації та проведення дослідження, загальнонаукові, дослідницькі вміння [Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: підруч. за модульно-рейтинговою системою навчання. 2-ге вид. К.: Центр учбової літератури, 2011. 384 с.]. Для майбутніх учителів української мови – це високий щабель їхніх знань із мовознавчих дисциплін, що виходить за межі інформаційного обсягу курсу й охоплює інноваційні проблеми, відповідний рівень практичних умінь і навичок організовувати й проводити наукову діяльність. Наукова компетентність формується за допомогою таких компетенцій: володіння навичками наукової організації праці; вивчення наукових джерел, електронних баз даних, систем інформаційного пошуку; оперування загальнонауковою й конкретно науковою термінологією; трансформування теоретичних основ у практичну площину дослідження; здійснення навчально- й науково-дослідницької діяльності (бачення наукової новизни й шляхів висвітлення її; формулювання мети, завдань, об'єкта та предмета дослідження; вибудовування наукової гіпотези, доведення чи спростування її) [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 301].

Наукова комунікація – обмін науковою інформацією (ідеями, знаннями, повідомленнями) між ученими та спеціалістами. Складники наукової комунікації: *комунікант* – відправник повідомлення (особа, яка висуває нову ідею або збирає необхідний матеріал, опрацьовує наукові джерела й передає інформацію); *комунікат* – повідомлення (фіксована чи нефіксована наукова інформація, закодована за допомогою символів, знаків, кодів – публічна наукова доповідь (повідомлення) на конференціях, оформлені у формі наукового звіту, статті з додатками – графіки, схеми, діаграми, плакати тощо); *канал* (шляхи передавання зібраної наукової інформації – зустрічі, конференції, радіо, телебачення, Інтернет, видавництво, бібліотека та інше, що забезпечують можливість безпосереднього чи опосередкованого наукового обміну інформацією); *реципієнт* – отримувач повідомлення (особа, якій спрямована інформація і яка

певним чином тлумачить і відгукується на неї); *зворотний зв'язок* – відгук реципієнта на наукове повідомлення (цитування, відгук, рецензія, реферат, стаття, включення ідей автора у відповідну дисципліну тощо) [Цехмістрова Г. С. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. 2-е вид., доп. К.: Видавничий дім «Слово», 2012. 352 с.]

Завдання навчально- й науково-дослідницької діяльності: розвиток наукового світогляду, розширення обсягу теоретичної підготовленості й наукової ерудиції, засвоєння методології й методів наукового дослідження; формування творчого мислення, індивідуальних здібностей студентів; орієнтація на організацію й здійснення самостійної навчально- й науково-дослідницької діяльності; заохочення студентів до розв'язання наукових проблем, що мають важливе значення для науки та практики; самовдосконалення, постійне оновлення власних знань; розширення світогляду в певному науковому напрямі, написання курсових і дипломних робіт, публікація отриманих результатів і участь у наукових та науково-практичних конференціях (круглих столах тощо); організація роботи наукових шкіл із метою виховання вчених-дослідників, викладачів і вчителів; надання студентам висококваліфікованої допомоги в оволодінні спеціальністю, досягнення високого рівня професіоналізму; прогнозування наукової діяльності й передбачення поступового переходу студентів від початкових рівнів і форм пізнання до більш складних; підготовлення зі студентів, які досягли високого наукового рівня, резерву науково-педагогічних і наукових кадрів [Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. К.: Кондор, 2009. 206 с.; Рідей Н. М., Зазимко О. В., Кліх Л. В. та ін. Путівник у прикладну наукометрію: навч. посіб. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. 343 с.; Симоненко Т. Педагогічні умови науково-дослідницької роботи студентів-філологів у ВНЗ. *Українська мова і література в школі*. 2010. № 3. С. 37–39; Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. К.: «Академвидав», 2006. 352 с. (Альма-матер); Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підруч. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання-Прес, 2002. 295 с.]

Види навчально- й науково-дослідницької діяльності: 1) *навчально-дослідницька робота*, що передбачена навчальним планом спеціальності, охоплює: а) ознайомлення студентів на I курсі з правилами добору відповідної інформації; опанування вміннями аналізувати

й конспектувати першоджерела, виділяти головне й другорядне в навчальному тексті, систематизувати навчальний матеріал, оформляти доповіді, реферати, рецензії та інше й виголошувати їх; б) упровадження на II курсі дисципліни «Основи наукових знань», що завершується складанням заліку чи іспиту (конспект із теми; реферат; анотація опрацьованої довідкової наукової літератури до дисципліни, бібліографічний опис її, історичні дослідження тощо); виконання науково-дослідницької частини лабораторних робіт зі спеціальних дисциплін; уведення елементів наукової творчості в мовознавчі дисципліни; в) виконання індивідуальних навчально-дослідницьких завдань, що реалізуються в процесі вивчення програмного матеріалу з навчального курсу; г) виконання індивідуальних досліджень – збір фактичного матеріалу, первинне опрацювання якого в подальшому буде використано під час написання курсової чи дипломної роботи; д) написання курсових робіт із мовознавчих дисциплін і випускної дипломної роботи; вдосконалення вмінь практичної діяльності; 2) *науково-дослідницька робота*, що входить до навчального плану, але виконується в позанавчальний час: а) участь у розробленні фундаментальних і прикладних наукових тем, запропонованих випусковою кафедрою; б) робота в наукових гуртках і студентських наукових товариствах, об'єднаннях, проблемних семінарах і круглих столах. 3) *науково-організаційні заходи*: а) підготовка наукових публікацій і доповідей на науково-практичні й наукові студентські конференції; б) участь у студентських олімпіадах, конкурсах студентських наукових робіт тощо [Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. К.: Кондор, 2009. 206 с.; Рідей Н. М., Зазимко О. В., Кліх Л. В. та ін. Путівник у прикладну наукометрію: навч. посіб. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. 343 с.; Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с.; Симоненко Т. Педагогічні умови науково-дослідницької роботи студентів-філологів у ВНЗ. *Українська мова і література в школі*. 2010. № 3. С. 37–39; Фицула М. М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. К.: «Академвидав», 2006. 352 с. (Альма-матер); Шейко В. М., Кушнарченко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підруч. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання-Прес, 2002. 295 с.].

Науковий тест – цілісний комунікативний блок, що має чітку, логічну структуру із внутрішньо завершеними частинами (розділами, підрозділами, пунктами, параграфами, абзацами), насиченими відповідною термінологією [Семенов О. М. Культура наукової української мови: навч. посіб. К.: ВЦ «Академія», 2010. 216 с. (Серія «Альма-матер»)]; є способом подання наукової інформації, результатом наукового дослідження. Він є тим інтелектуальним продуктом, що доводиться до наукової громадськості, а від його репрезентації залежить сприйняття його науковою спільнотою й вплив на розвій науки [Сурмін Ю. П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація: навч.-метод. посіб. К.: НАДУ, 2008. 184 с.]; вища комунікативна одиниця в межах наукового дискурсу, як вербальне, цілісне, структуроване, когнітивно-комунікативне утворення, що характеризується структурно-семантичною, композиційно-стилістичною і функційною єдністю та набором константних текстових категорій [Онуфрієнко Г. С. Науковий текст у сучасному лінгводидактичному вимірі. Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. № 1, 2012. С. 334-339]; продукт наукового дослідження, що охоплює певні ідеї, досліджені факти, аргументації тощо; джерело наукової методології що отримує дослідник; інтелектуальний продукт [Сурмін Ю. П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація: навч.-метод. посіб. К.: НАДУ, 2008. 184 с.]. Основною ознакою є вироблення й домінування нових знань, індексування семантики тексту для інформаційного пошукування, творення баз даних і знань, укладання перекладних, тлумачних, дефініційних та інших словників, перекладання текстів з однієї мови на іншу тощо [Пищична Л., Шевченко В., Шишкіна Н. Термінологічна робота: науковий текст як джерело нових знань. URL: http://vlp.com.ua/files/02_38.pdf.], а домінуючою функцією – передавання наукового знання, що спрямоване на інтелектуально-комунікативне співробітництво [Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка: учеб. пособ. для студ. факультетов и институтов иностранных языков. Л.: Просвещение, 1979. 303 с.]. *Рівні організації наукового тесту*: мовно-структурний (оперування лінгвістичними моделями); мовно-когнітивний (вербалізовані поняття в тексті); комунікативно-риторичний (засоби переконання в науковому тексті); комунікативно-прагматичний (власне ставлення того, хто продукує науковий текст, до

повідомлення) [Онуфрієнко Г. С. Науковий текст у сучасному лінгводидактичному вимірі. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки.* № 1, 2012. С. 334-339]. **Особливості наукового тексту:** раціональний характер, бо складається зі суджень, умовиведень відповідно до законів логіки й не передбачає звернення до опису образів, спрямований на констатацію фактів; його призначення – довести, аргументувати; насиченість термінами (базисні й похідні) [*Методологія наукових досліджень.* Тексти лекцій для студентів галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 051 – Економіка, освітньої програми «Економіка довкілля та природних ресурсів» денної форми навчання / Укладачі: Дерій Ж.В., Зосименко Т.І. Чернігів: ЧНТУ, 2018. 113 с.]. **Види наукових текстів:** тексти-констатації, що висвітлюють результат дослідження, фіксування його, утвердження дійсності, та тексти-міркування, в яких наявна не тільки констатація фактів, а й висловлені сумніви до окремих положень, пропонуються власні думки чи припущення [Сурмін Ю. П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація: навч.-метод. посіб. К.: НАДУ, 2008. 184 с.]. **За будовою поділяються на:** а) первинні (передавання первинної інформації, здобутої під час наукових студіювань – монографія, дисертація, дипломні роботи бакалавра та магістра); б) вторинні (аналіз змісту первинних текстів – наукова стаття, тези, реферати, анотації, огляди, звіти тощо) [Семенов О. М. *Культура наукової української мови:* навч. посіб. К.: ВЦ «Академія», 2010. 216 с. (Серія «Альма-матер»)]. **Принципи укладання наукових текстів:** змістовна насиченість – інноваційність поданої інформації, пізнавальна цінність її; професійне ядро – необхідність проаналізованої інформації для певної сфери діяльності; наукова інформативність – авторська концепція репрезентованого дослідження; новизна наукового тексту – наявність нових положень, які можна буде впровадити в практику; змістова завершеність – цілісність розкритих положень; проблемність – кодування проблемних питань; доступність фахівцеві тієї чи тієї галузі – легкість сприйняття інформації та розуміння її; інтертекстуальність – зв'язок наукового тексту з іншими видами текстів [Семенов О. М. *Культура наукової української мови:* навч. посіб. К.: ВЦ «Академія», 2010. 216 с. (Серія «Альма-матер»)]; **декларативність тексту** – чіткий порівняльний аналіз певного процесу або **явища** [*Методологія наукових досліджень.* Тексти лекцій для студентів галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 051 – Економіка, освітньої програми

«Економіка доквілля та природних ресурсів» денної форми навчання / Укладачі: Дерій Ж.В., Зосименко Т.І. Чернівці: ЧНТУ, 2018. 113 с.]. *Різновиди текстів, що є складниками наукового*: оглядовий, методологічний, емпірико-фактологічний, теоретичний, пояснювальний і додатковий. Оглядовий текст (огляд літератури) – концентрована інформація, яку отримано в результаті відбору, аналізу, систематизації та логічного узагальнення відомостей із великої кількості першоджерел, є обов’язковим елементом дослідження й може бути вибудований із точки зору проблеми, що висвітлюється, історія питання, географічний аспект, класифікація авторів (їхніх здобутків). Методологічний текст – узагальнення підходів, закономірностей, принципів, методів дослідження з метою опису особливостей авторської методології проведення наукового пошуку. Емпірико-фактологічний текст – опис, класифікація, групування та узагальнення фактів. Теоретичний текст – різнобічне тлумачення предмета дослідження. Пояснювальний текст – висвітлення положень інших видів тексту (примітки, пояснення, покликання на інші джерела, дотичні до дослідження, яке проводиться). Додатковий текст (додатки) охоплює схеми, малюнки, графічні зображення, що супроводжують основний текст дослідження. Вторинний текст – анотації, реферати, конспекти тощо. Особливістю таких текстів є короткий виклад інформації (анотація, реферат), або його розширення (критична стаття, рецензія). Науковий текст змішаного типу – охоплює ознаки різних видів текстів (наприклад, теоретичний з елементами оглядового) [Корюкова, А. А., Дера В. Г. Основы научно-технической информации : учеб. пособ. М.: Высш. шк., 1985. 224 с.; Семенов О. М. Культура наукової української мови: навч. посіб. К.: ВЦ «Академія», 2010. 216 с. (Серія «Альма-матер»); Сурмін Ю. П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація: навч.-метод. посіб. К.: НАДУ, 2008. 184 с.].

Структура наукового тексту: назва, зміст, анотація, вступ, опис проблеми, обґрунтування наукових положень, опис дослідження та результатів, висновки й пропозиції, додатки, список використаних джерел. У вступі визначається актуальність теми, аналіз розробленості питання в сучасних наукових колах, мета, завдання дослідження, основна й часткові гіпотези, практичне й

теоретичне значення, зв'язок теми пропонованого дослідження з темою організації, де ця розвідка апробується. Дослідницька – обґрунтування власних напрацювань на основі аналізу наукових розвідок, опис проведеного експерименту, доведення чи спростування гіпотези дослідження, якій передувє складання начерку тексту наукового студіювання, що сприятиме визначенню логіки й спрямування дослідження, домінантної ідеї, підходів до ведення пошуків. Його важливість полягає в таких положеннях: відображення послідовності; розкриття змісту; відновлення в пам'яті джерел, що опрацьовувалися; використання замість конспекту та тез. Він сприяє запису основних положень; активізує опрацювання джерел; підвищує рівень самоконтролю; сприяє зосередженню уваги. Висновки (заклучна частина) подають результати дослідження, що повністю відповідають поставленим завданням (сформульовано у вступі) [Андреев Г., Смирнов С., Тихомиров В. Основы научной работы и оформление результатов научной деятельности: учеб. пособие. М.: Финансы и статистика, 2004. 272 с.].

Етапи роботи над науковим текстом: організаційний – вивчення стану проблеми в науковій, науково-методичній літературі, періодичних виданнях; дослідницький репрезентований створенням нової, раніше не розкритої, інформації шляхом спостереження, що мають на меті отримання констатувального зрізу; групування й опрацювання матеріалу (доведення гіпотези або спростування її на основі аналізу теоретичного матеріалу та проведення експериментального дослідження відповідно до укладеної програми, формулювання попередніх висновків та оприлюднення їх, презентація); узагальнення результатів дослідження – оформлення результатів шляхом складання звіту про проведено науково-дослідницьку розвідку [Краус Н. М. Методология та організація наукових досліджень: навч.-метод. посіб. Полтава: Оріяна, 2012. 183 с.].

Вимоги до наукового тексту: чітка структура, виключення повторів; обдумане використання графічного матеріалу; системність у процесі написання тексту, що полягає в умінні відшукувувати системоутворювальні фактори; уникнення понять, які не можна однозначно

інтерпретувати, бо це призводить до зменшення конкретизації їх; оправдане використання цифр і фактів, оскільки необдуманно велика кількість їх – великий недолік роботи; цілісність тексту [Клименюк О. Виклад та оформлення результатів наукового дослідження: підр. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007. 398 с., *Методологія наукових досліджень*. Тексти лекцій для студентів галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 051 – Економіка, освітньої програми «Економіка довкілля та природних ресурсів» денної форми навчання / Укладачі: Дерій Ж. В., Зосименко Т. І. Чернігів: ЧНТУ, 2018. 113 с.].

Реферат – найбільш проста форма навчально-дослідницької роботи, що спрямована на формування в студентів умінь аналізувати, зіставляти й узагальнювати різні підходи, погляди, конкретний матеріал; розкривати своє ставлення до досліджуваних проблем, робити на цій основі правильні й обґрунтовані висновки [Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. К.: «Академвидав», 2006. 352 с. (Альма-матер).], систематизована співпраця викладача й студента, спрямована на розвиток умінь здобувача вищої освіти користуватись науковою, довідковою, методичною літературою, що видана українською мовою та іноземними мовами, перекладати тексти зі спеціальності з іноземної мови на українську, з української на іноземну, оволодіти навичками інноваційних технологій [Семенов О. М. Організація науково-дослідної роботи студентів філологічних факультетів педагогічних університетів. Київ-Глухів: ІППП ПІН України, ГДПУ, 2002. 96 с.]. *Види рефератів*: інформаційні (розкривають зміст документа, його основоположні відомості й розміщуються в книгах, журналах, збірниках наукових праць) й розширені (зведені), що містять відомості про певну кількість опублікованих і неопублікованих документів з однієї теми, викладені у вигляді зв'язного тексту [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилюк. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 306].

Наукові тези – короткий виклад основних положень доповіді, наукової статті» до 2-3 сторінок друкованого тексту. Виконуючи узагальнювальний характер, тези є результатом досліджень, представлені в короткій формі [Сурмін Ю. П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація: навч.-метод. посіб. К.: НАДУ, 2008. 184 с.].

Наукова стаття покликана проаналізувати стан проблеми в наукових та науково-методичних джерелах,

запропонувати власні дослідження автора з певної наукової розвідки, подати висновки й визначити орієнтири подальшого дослідження. Функції наукової статті: дослідницька, презентаційна, оцінна, комунікаційна, атестаційна [Гаркуша Н., Польова Т. Науково-дослідна робота студентів методичні вказівки та тематика для студентів галузі знань 0305 «Економіка та підприємництво»: навч., вид., Харків, 2012, 36 с.; Сурмін Ю. П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація: навч.-метод. посіб. К.: НАДУ, 2008. 184 с.]

Курсова робота – самостійна студентська письмова навчально-наукова робота, що має на меті закріплення й узагальнення знань, отриманих у процесі навчання; є засобом перевірки теоретичних відомостей із лінгвістичних дисциплін; формує вміння добирати й критично аналізувати літературу, висловлювати власні думки й переконання, узагальнювати досвід учителів, проводити педагогічний експеримент й оформляти результати дослідження, аргументувати власну позицію до того чи того явища [Ковальчук В. В., Мойсєєв Л. М. Основи наукових досліджень: навч. посіб. 5-е вид. К.: Видавничий дім «Професіонал», 2008. 240 с.; Підготовка вчителя-філолога у педагогічному вищому навчальному закладі: монографія / за ред. В. Мельничайка, Л. Струганець. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2017. 420 с.]

Випускова дипломна робота є підсумком навчальної діяльності бакалавра, індикатором здатності випускника вирішувати професійні проблеми, знаходити шляхи розв'язання їх. Основні її завдання: узагальнення, систематизація й обґрунтування лінгвістичних знань здобувача вищої освіти; висвітлення проблеми, що є новою й актуальною в сучасній лінгводидактиці; аналіз наукових джерел; самостійні висновки, розроблення власних матеріалів із метою подальшого використання їх у школі. У процесі виконання роботи виявляється рівень сформованості навичок студента: володіння теоретичними основами лінгвістичних дисциплін; самостійний письмовий виклад думок і розроблення графічного матеріалу; добирання, систематизація й опрацювання інформації відповідно до мети й завдання дослідження; узагальнення наукових висновків і конкретних пропозицій щодо вдосконалення управління реальним об'єктом, що досліджується; самостійне приймання оригінальних рішень; використання причинно-наслідкових зв'язків,

процесів і явищ; аналіз новітніх досліджень у науковій і науково-методичній літературі, передового педагогічного досвіду вчителів; розробка й запровадження власних методичних рекомендацій [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 308-309; Цехмістрова Г. С. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. 2-е видання, доповнене. К.: Видавничий дім «Слово», 2012. 352 с.].

Експеримент у науковій роботі організовується під керівництвом викладача, дирекції школи й учителя: визначаються експериментальні й контрольні класи, узгоджується методика проведення, а в подальшому спільно обговорюються результати впровадженого дослідження [Ковальчук В. В., Мойсєєв Л. М. Основи наукових досліджень: навч. посіб. 5-е вид. К.: Видавничий дім «Професіонал», 2008. 240 с.]. *Завдання для проведення експерименту:* 1) місце і роль лінгвістичного поняття в системі роботи вчителя на уроці; 2) методи й засоби, використані вчителем із метою репрезентації мовного явища; 3) роль учителя у визначенні завдання; 4) ефективність розв'язання його; 5) основні переваги й недоліки в його розв'язанні [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 310].

Академічна культура – культура університету, інтелектуально-етична система цінностей, мотивацій, переконань та сприйнятів, які визначають професійну діяльність в освіті та науці; система цінностей, традицій, норм, правил, зразків поведінки проведення наукового дослідження, способів діяльності, принципів спілкування, що ґрунтується на педагогічно адаптованому досвіді наукової пізнавальної діяльності. Цінності академічної культури: академічна свобода, моральна й соціальна відповідальність дослідників за результати досліджень; прагнення наукових товариств до співпраці на світовому рівні; наукова, дослідницька етика [Семенов О., Вовк М. Академічна культура дослідника в освітньо-культурному просторі університету: монографія. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 284 с.].

Академічна доброчесність – сукупність етичних принципів та прав, якими повинні керуватися учасники

освітнього процесу під час навчання, викладання та наукової діяльності. Дотримання академічної доброчесності охоплює: покликання на джерела інформації; дотримання норм законодавства про авторське право; достовірну інформацію про результати проведених студіювань. До порушень академічної доброчесності відносяться: академічний плагіат; фабрикацію; списування; обман та хабарництво [Академічна доброчесність [Електронний ресурс]: Закон України «Про освіту» URL: https://kodeksy.com.ua/pro_osvitu/statja-42.htm; *Кодекс* академічної доброчесності учасників освітнього процесу Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. URL: <http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/order420.pdf>; *Академічна* доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених: кол. моногр. / заг. ред.: Н. Г. Сорокіна, А. Є. Артюхов, І. О. Дегтярєва. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2017. 169 с.; *Академічне* письмо: навч. Посіб. / уклад. С. К. Ревуцька, В. М. Зінченко. Кривий Ріг, 2019. 130 с.; *Плагіат* = порушення авторських прав? Академічна доброчесність: Інформаційний бюлетень. 2019. № 2; *Шкіцька І. Ю.* Основи академічної доброчесності. Практикум: навч.-метод. посіб. для студ. вищих навч. закл. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 64 с.]

Студентське наукове товариство – об’єднання студентів, які займаються науково-дослідницькою роботою, що організується у ЗВО з метою широкого залучення їх до науково-дослідницької роботи, поширення й узагальнення її досвіду, а кінцевою метою є підвищення якості підготовки майбутніх фахівців [Пехота О. М., Єрмакова І. П. Основи педагогічних досліджень: від студента до наукової школи: навч.-метод. посіб. Миколаїв: Іліон, 2011. 340 с. (Серія «Педагогічна освіта – XXI»)]. *Мета*: сприяння науковій, винахідницькій та іншій творчій діяльності студентів. *Завдання*: сприяння самостійній навчально- й науково-дослідницькій діяльності; створення умов для розкриття наукових нахилів і можливостей молодих науковців, їх усебічна підтримка; надання допомоги у виконанні наукового дослідження та його апробації, висвітленні на шпальтах наукових видань, під час проведення конференцій (семінарів, круглих столів тощо); орієнтування на поширення й популяризацію наукових досліджень у студентському колі; організація міжвузівської (міжнародної) наукової й культурної співпраці [Рускуліс Л. Особливості організації дослідницької діяльності майбутніх учителів української мови. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*: зб. наук. праць / за ред. проф. Тетяни Степанової. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2016. Вип. 2 (53), травень. С. 154–159]. *Функції*: організація й проведення заходів із метою пошуку, відбору й підготовки студентів до участі в

науково-організаційних заходах (підготовка й проведення конференцій (семінарів, круглих столів тощо); розроблення дієвих пропозицій щодо вдосконалення навчально- й науково-дослідницької діяльності, сприяння в наукових дослідженнях; вивчення, узагальнення, аналіз і популяризація досвіду навчально- й науково-дослідницької діяльності інших ЗВО; сприяння студентам, які беруть участь у конкурсах, академічних програмах з вивчення мов, стажування, навчання за кордоном, отримання стипендій і грантів [Пехота О. М., Єрмакова І. П. Основи педагогічних досліджень: від студента до наукової школи: навч.-метод. посіб. Миколаїв: Іліон, 2011. 340 с. (Серія «Педагогічна освіта – XXI»)]).

Студентський науковий гурток допомагає здобувачеві вищої освіти багатогранно оволодіти майбутньою професійною діяльністю; набути нових наукових знань із дисциплін, що вивчаються; сформулювати навички застосування теоретичного багажу знань на практиці. Завдання: поглиблене вивчення окремої (за інтересом) дисципліни; оволодіння методологією наукової роботи; організація й проведення студентських наукових конкурсів, конференцій, семінарів та ін. із метою популяризації досягнень дослідження; розвиток інтересу до ведення творчого пошуку; виявлення й подальше підготовлення обдарованих студентів із метою розв'язання актуальних проблем сучасних наук [Пехота О. М., Єрмакова І. П. Основи педагогічних досліджень: від студента до наукової школи: навч.-метод. посіб. Миколаїв: Іліон, 2011. 340 с. (Серія «Педагогічна освіта – XXI»); Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. К.: «Академвидав», 2006. 352 с. (Альма-матер)].

Проблемна група передбачає роботу студентів під керівництвом викладача над розв'язанням тієї чи тієї наукової проблеми [Пехота О. М., Єрмакова І. П. Основи педагогічних досліджень: від студента до наукової школи: навч.-метод. посіб. Миколаїв: Іліон, 2011. 340 с. (Серія «Педагогічна освіта – XXI»)]).

Проблемні студентські лабораторії передбачають вивчення й аналіз документів, використання інтерактивного навчання, організацію та проведення експерименту. Прерогативою діяльності їх є переважання колективної роботи – кожен з учасників відповідає за розв'язання персональної частини проблеми [Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. К.: «Академвидав», 2006. 352 с. (Альма-матер)].

Науково-організаційні заходи – участь здобувачів вищої освіти в організації та проведенні студентських наукових і науково-практичних конференцій, представлення власних наукових здобутків на конкурсах наукових робіт, олімпіадах [Пехота О. М., Єрмакова І. П. Основи педагогічних досліджень: від студента до наукової школи: навч.-метод. посіб. Миколаїв: Ліон, 2011. 340 с. (Серія «Педагогічна освіта – ХХІ»)].

ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА СТУДЕНТА Компоненти педагогічної практики

Практична підготовка є інтегратором закладених у процесі навчання у ЗВО теоретичних основ наук, отриманих практичних умінь і навичок, результатом кропіткої самостійної роботи й індикатором навчально- й науково-дослідницької діяльності, що спрямовані на майбутню професійну діяльність [Рукеліс Л. Методична система

формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 316]; **цілісний процес, побудований на принципах тісного взаємозв'язку, наступності й узаємодоповнення, пріоритетною метою якого є розвиток студента-філолога** [Семенов О. Професійна спрямованість навчально-наукових практик на філологічному факультеті педуніверситету. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*: зб. наук. праць Уманського державного педагогічного ун-ту ім. Павла Тичини / редкол.: Н. С. Побірченко (гол. ред.) та ін. К.: Наук. світ, 2004. Вип. 8. С. 55–61.].

Діалектологічна практика (II курс) є школою прилучення до таємниць мови, оскільки саме в діалоговому просторі села й міста студенти поглиблюють уявлення про духовно-матеріальну культуру різних регіонів України, детальніше знайомляться з основними лексико-граматичними і фонетичними особливостями діалекту, на якому їм доведеться слухати й записувати фольклорні твори, спостерігають за процесом «згасання» говорів як повноцінних комунікативних систем, виробляють навички збирання, оброблення й аналізу автентичного матеріалу, наочно опановують метод картографування мовних фактів та психологію діалектного спілкування [Семенов О. М. Лінгвістичне краєзнавство у фаховій підготовці вчителя-словесника. *Лінгвокраєзнавство: мовний аспект стилю письменників, періодичних видань, ономастики, діалектів Сумщини*: збірн. наук. праць. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. С. 104–112]. **Завдання: ознайомлення з наріччями й говорами української мови, фонетикою, граматику й лексику української мови, лінгвістичною географією, діалектографією й текстографією; аналіз діалектологічних атласів, прослуховування аудіо-записів, передавання текстів фонетичною й фонематичною транскрипціями, аналіз текстів українських письменників на наявність специфічної лексики, опрацювання зібраних матеріалів попередніх років; оформлення карток із лексичними діалектизмами, порівнювання говірок. Під час практики студент збирає фактичний матеріал, записуючи розповіді респондентів, аналізує його й оформляє картки з лексичними діалектизмами, порівнює говірки** [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 318].

Соціолінгвістична практика спрямована на аналіз мовлення представників різних соціальних груп, укладання мовного портрету мешканця певного села чи міста, виявлення специфічних особливостей мовлення дитини, а як результат – аналіз мовної ситуації населеного пункту [Семенов О. М. Лінгвістичне краєзнавство у фаховій підготовці вчителя-словесника. *Лінгвокраєзнавство: мовний аспект стилю письменників, періодичних видань, ономастики, діалектів* Сумщини: збірн. наук. праць. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. С. 104–112]. Діалектологічна й соціолінгвістична практики покликані вдосконалити навички студента збирати, опрацьовувати й аналізувати живе українське діалектне й сучасне мовлення, що формує його діалектологічну й соціолінгвістичну компетентності й удосконалює навички навчально- й науково-дослідницької діяльності; розвивати культуру спілкування з різними пластами населення. Майбутні вчителі української мови з'ясовують вплив діалектного мовлення на мовлення школярів й ознайомлюються з особливістю навчання літературної мови в певному діалектному середовищі. Дослідження ж сучасної мовної ситуації дасть змогу описати мовний портрет представників певного населеного пункту в різних сферах діяльності й на основі зібраного матеріалу укласти словник [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилюк. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 319].

Педагогічна практика планується на III й IV курсах, а її метою є розвиток у студентів умінь здійснювати діяльність з навчання рідної мови в загальноосвітній школі на основі сформованих у них комунікативної компетентності та знань з основ теорії методики, педагогіки і психології, уміння поєднувати теоретичні знання з методикою навчання української мови з практичною діяльністю навчання учнів; забезпечення практичного пізнання студентами закономірностей професійної діяльності та оволодіння способами організації її, вміння вирішувати конкретні методичні завдання відповідно до умов педагогічного процесу; виховання в студентів потреби систематично оновлювати свої знання й творчо застосовувати їх на практиці [Словник-довідник з української лінгводидакти: навч. посіб. / кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк.

К.: Ленвіт, 2015. 320 с.]. Принципи організації та проведення практики: зв'язок із життям і відповідність вимогам сучасної парадигми освіти; системність і безперервність, міждисциплінарний взаємозв'язок; поєднання навчальної та позакласної роботи (виконання обов'язків учителя-предметника й класного керівника); індивідуально зорієнтований та індивідуальний підхід до системи організації й проведення педагогічної практики [Абдулліна О. А. Педагогическая практика студентов: учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Просвещение, 1989. 175 с.]. Підготовка до педагогічної практики – система, на формування якої впливають: рівень засвоєння сукупності лінгвістичних знань (вивчення теорії мовознавчих курсів), психологічні чинники (озброєння знаннями з вікової психології), дидактичні та методичні засади й показники вироблення низки практичних умінь і навичок: проаналізувати матеріал до уроку мови, врахувавши необхідні критерії відповідно до його типу; провести урок у шкільній аудиторії, дотримуючись необхідних вимог (засвоєння основ педагогіки й лінгводидактики); дібрати засоби навчання говірок [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилюк. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 321]. Завдання практики: загальні (ознайомлення зі структурою і змістом освітнього процесу й особливостями роботи вчителів-предметників; засвоєння форм педагогічної взаємодії учителя й учня; вдосконалення навичок планування, проведення й аналізу різноманітних видів навчальних і позакласних заходів; надбання практичного досвіду й отримання навичок індивідуальної роботи з учнями, ознайомлення з досвідом роботи вчителів) [Хуторскої А. В. Современная дидактика: учебник для вузов. СПб.: Питер, 2001. 544 с. (Серия «Учебник нового века»)] та специфічні, які залежать від виду практики, що відповідають трьом рівням здійснення такого виду діяльності: виконавчий рівень, на якому відбувається копіювання взірців виконання, формуються навички, засвоюються посадові інструкції; рівень планування – це вихід за межі виконання ситуативних завдань; рівень проєктування – перехід до принципово нового розуміння будови професійної

діяльності як цілісного утворення) [Фонарев А. Р. Развитие личности в процессе профессионализации. *Вопросы психологии*. 2004. № 6. С. 72–83.].

Навчальна практика покликана ознайомити студентів із творчою лабораторією вчителя української мови та літератури, формами роботи позакласної, позашкільної виховної роботи; обов'язками класного керівника, специфікою його роботи з учнями з урахуванням їхніх індивідуальних, психологічних, вікових особливостей; відвідування класних годин, позакласних заходів, занять гуртка, секції, підготовку до виступу перед учнями [Семенов О. М. Українська культуромовна особистість учителя (шляхи її формування в системі професійної підготовки): монографія / за ред. Л. І. Мацько. К.: «Педагогічна думка», 2007. 272 с.]

Виробнича практика має на меті закріпити й розвинути вміння й навички, необхідні в майбутній педагогічній діяльності, зокрема вміння спостерігати й аналізувати урок, самостійно готуватися до проведення уроків (планування системи уроків, складання конспектів, добір навчального матеріалу тощо), самостійно вести позакласну роботу з української мови й літератури, поглиблено вивчити обрану методичну проблему [Практикум з методики навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі: навч. посібник / за ред. О. Горшкіної та С. Карамана. 2015. 250 с. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/0564/399>]. Для майбутнього вчителя української мови – це сформувати мовленнєво-комунікативну площину лінгвістичної компетентності з мовознавчих дисциплін, що є вихідним базисом для розвитку особливих здібностей і пробудження інтересу до обраної професії. Вона є результатом цілеспрямованої й регульованої спільної діяльності викладачів і студентів на лекційних, практичних і лабораторних заняттях, під час виконання самостійної роботи й навчально- й науково-дослідницької діяльності, що переноситься на практичну діяльність в умовах реального освітнього процесу й забезпечує виконання головного завдання вищої освіти – якісної фахової підготовки. Перебіг і результати практики, рівень професійного становлення й розвитку педагогічних, лінгводидактичних й особливих здібностей демонструють можливості самостійно виконувати функції вчителя, а отже, й готовність до роботи в школі. Лінгвістичні й фахові компетентності, що формуються під час практики:

застосовувати отримані знання й вміння з мовознавчих дисциплін: а) аналізувати зміст і структуру чинної програми з української мови (мовна змістова лінія) і чинних підручників; б) розробляти календарно-тематичний план; в) скласти плани-конспекти уроків різних типів (визначати тему, триєдину мету, завдання, план і перебіг уроку; добирати систему вправ; окреслювати завдання для домашньої роботи); г) обирати й використовувати ефективні методи й прийоми навчання; д) застосовувати інноваційні технології; аналізувати мовлення учнів, розуміти характер помилок і знаходити шляхи подолання їх; поєднувати групову й індивідуальну роботу в класі; організувати самостійну роботу учнів; аналізувати й узагальнювати стан навчальної та виховної роботи в школі; добирати й аналізувати наукову, навчальну, навчально-методичну літературу, осмислювати й використовувати її у практичній діяльності; вивчати педагогічний досвід учителя – керівника від бази практики [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с.; Рускуліс Л. Особливості організації й проведення педагогічної та виробничої практик. *Наукові дослідження в XXI столітті: теорія і практика* (SRTP 2016): матер. І Міжнар. науково-практ. конфер. Тернопіль, 2016. С. 71–72].

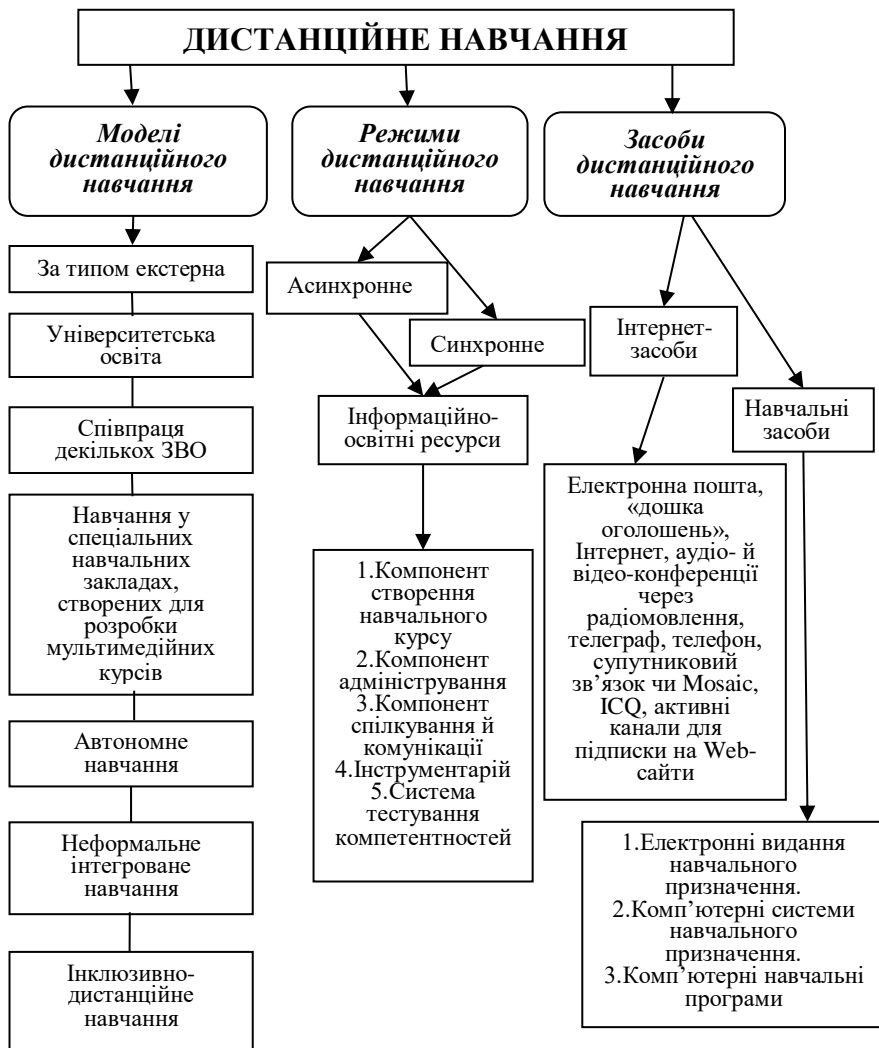
Компоненти педагогічної практики. *Навчальний компонент:* аналіз уроків, проведених учителем української мови; складання планів-конспектів уроків та їх аналіз з учителем-методистом і керівником від ЗВО; самостійне проведення пробних і залікових уроків; відвідування, аналіз й обговорення уроків, проведених іншими студентами. *Інноваційно-пошуковий компонент:* аналіз наукової, науково-методичної й методичної літератури з метою удосконалення процесу навчання; розроблення власних методик викладання української мови в школі; упровадження інформаційно-комунікаційних технологій. *Психолого-педагогічний компонент:* вивчення психологічного портрету класу; виявлення позитивних сторін і труднощів у питаннях організації класу, ставлення до навчання й поведінка. *Методичний компонент:* участь у роботі педагогічної ради школи, в методоб'єднаннях, відвідування занять на курсах

підвищення кваліфікації вчителів [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилюк. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 323].

Етапи проведення педагогічної практики: проведення настановчої конференції в університеті, на якій студенти вивчають програму та план практики; проведення настановчої конференції в школі, де адміністрація школи й учителі знайомляться з програмою практики, а студенти – зі статутом школи, її внутрішнім розпорядком, навчальним планом, планом роботи на рік, планом методичного об'єднання, розкладом, класами, класними керівниками, учителями, адміністрацією. Протягом першого тижня студенти вивчають тематичне планування, плани роботи вчителів української мови, класних керівників, класні журнали, відвідують усі уроки в закріпленому класі. Закінчується тиждень складанням індивідуального плану-графіка. Другий етап – студенти складають плани-конспекти уроків з української мови, аналізуючи лінгвістичні основи певного мовного явища, проводять пробні й залікові уроки, обговорюють їх із методистом і студентами; готують звітну документацію про проходження виробничої практики в школі. До звіту додаються: конспекти уроків, аналіз їх; виготовлені наочні матеріали (рисунки, таблиці, схеми; презентації й мультимедіа на електронних носіях; записи уроків, що провели студенти-практиканти й учитель), щоденник практики [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилюк. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 324], який фіксує весь зміст практики: відомості про школу, характеристику класу; розклад занять у закріпленому класі; індивідуальний план практики, календарний план і графік відвідування й проведення пробних і залікових уроків; особливості підготовки до пробного уроку; спостереження уроків; спостереження за позакласною й виховною роботою; участь у методичній роботі вчителя української мови, аналіз роботи з вивчення шкільної документації [Дороз В. Ф. Методика навчання української мови в загальноосвітніх закладах: навч. пос. К.: Центр учбової літератури, 2008. 386 с.]

СИСТЕМА ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Змішане навчання – поєднання технологій навчання за допомогою гнучкого підходу до освіти, що передбачає виконання завдань у всемережжі з використанням методів, що можуть покращити результати студента й/або зекономити навчальний час [Banados E. A. Blended-learning pedagogical model for teaching and learning EFL successfully through an online interactive multimedia environment. *CALICO Journal*. 2006. № 23 (3). S. 533–550.], цілеспрямований процес здобування знань, умінь та навичок, що здійснюється освітніми установами різного типу в межах формальної освіти, частина якого реалізується у віддаленому режимі за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій і технічних засобів навчання, що використовуються для зберігання й доставки навчального матеріалу, реалізації контрольних заходів, організації взаємодії між суб'єктами навчального процесу (консультації, обговорення) та під час якого має місце самоконтроль учня (студента) за часом, місцем, маршрутами та темпом навчання [Бугайчук К. Л. Змішане навчання: теоретичний аналіз та стратегія впровадження в освітній процес вищих навчальних закладів. *Інформаційні технології і засоби навчання. Електронне наукове фахове видання*, 2016. Т. 54. № 4. С. 1–18. URL: file:///C:/Users/%D0%9B%D0%B8%D0%BB%D1%8F/Downloads/TTZN_2016_54_4_3.pdf].

Дистанційне навчання – цілеспрямований процес інтерактивної (ділової), асинхронної й синхронної взаємодії викладача й студентів між собою й із засобами навчання, індиферентний до їх розміщення в просторі й часі [Романов А. Н., Торонцов В. С., Григорович Д. Б. Технологія дистанційного обучения в системе заочного экономического образования. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. 303 с.]; особлива система навчання, в якій має місце поєднання інформаційних (інформаційно-комп'ютерних) технологій навчання з комунікаційними (вони охоплюють, поряд із традиційними засобами комунікацій, комп'ютери, локальні й глобальні мережі, електронну пошту, Інтернет) [Застосування телекомунікаційних засобів у навчальному процесі (психолого-педагогічні аспекти): навч.-метод. посібник / авт. кол.; за ред. М. Л. Смульсон. К.: «Педагогічна думка», 2008. 256 с.]; освітній процес, для якого характерне використання різноманітних інформаційних технологій (комп'ютерні програми, усережеві технології та ін.); забезпечення пошукової самостійної діяльності студентів із залученням матеріалів електронних бібліотек, баз даних тощо; створення самостійних проєктів і методик;

постійна комунікація між викладачем і студентом (групою студентів); урахування диференціації навчання (розроблення, впровадження й перевірка різнорівневих завдань, унесення результатів в електронний журнал) [Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія / за заг. ред. М. Пентилок. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с., С. 329].

Ознаки дистанційного навчання: гнучкість дає змогу здобувачеві вищої освіти займатися у вигідний для нього час, наявність його нерегламентованого відрізка в зручному місці й індивідуальному темпі; *модульність* передбачає формування з незалежних навчальних курсів-модулів власного індивідуального або групового навчального плану; урахування *паралельності* забезпечує навчання, що суміщається з професійною діяльністю; гарантує *повноту інформаційного доступу* як одночасне звернення до багатьох джерел навчальної інформації (електронних бібліотек, банків даних, баз знань тощо), великої кількості користувачів; використання технічних і транспортних засобів, навчальних площ, концентроване й уніфіковане подання навчальної інформації й мультидоступ до неї, що знижує витрати на підготовлення спеціалістів – це елемент його *економічності*; *масовість* й *одночасно особистісна орієнтованість*, *індивідуалізованість* передбачають засвоєння знань, необхідних саме конкретному студенту зі швидкістю, на яку він здатний; *пізнавальне спрямування* дає змогу виявлення більшої наполегливості до набуття знань, організованості, вмінь працювати самостійно й мати навички роботи з комп'ютером і телекомунікаційними засобами зв'язку; *діагностичність* окреслює оцінювання рівня розвитку здібностей, професійних якостей користувачів; *мотиваційність* виробляє зацікавлення в актуальних знаннях із метою подальшої оперативної реалізації їх для забезпечення професійної кар'єри; *гуманність* спрямовує навчання на особистість, урахування індивідуальних особливостей її; *соціальна рівноправність* відкриває однакові можливості для всіх здобути освіту, незважаючи на місце проживання, стан здоров'я, елітарність і матеріальне забезпечення;

інтернаціональність передбачає експорт й імпорт світових досягнень на ринку освітніх послуг. Такі характеристики дистанційного навчання створюють умови для студентської молоді в плані поєднання освіти з навчанням, особливо для тих, хто проживає далеко від ЗВО; активно забезпечують доступ до всіх джерел навчання, наявних у всемережжі; сприяють швидкій перевірці виконаного завдання, а найголовніше – дають можливість отримати освіту за кордоном із мінімальними фінансовими затратами [Рускуліс Л. Дистанційне навчання у процесі підготовки майбутнього вчителя української мови: переваги та недоліки. «Дунайські наукові читання: європейський вимір і регіональний контекст»: матер. міжн. наук.-практ. конф., присвяченої 75-річчю Ізмаїльського державного гуманітарного університету (15–17 жовтня, 2015). Т. 1: Історія. Економіка. Педагогіка. Ізмаїл: РВВ ІДГУ; «СМИЛ», 2015. С. 256–258].

Завдання дистанційного навчання: підвищення ролі студента в процесі навчання; збільшення обсягів доступної інформації, можливість віртуального спілкування з викладачами, фахівцями; розв'язання проблемних завдань шляхом упровадження інтерактивного навчання, мультимедійного компоненту; комфортні умови навчання; велика кількість учасників проєктів, що мешкають у різних містах і країнах [Хуторской А. В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения. М.: Изд.-во МГУ, 2003. 416 с.].

Моделі дистанційного навчання: 1) навчання за типом екстерна, орієнтоване на екзаменаційні вимоги ЗВО й передбачене для студентів, які за певних причин не можуть відвідувати навчальний заклад; 2) університетська освіта (на базі одного університету) для студентів, які здобувають освіту заочно/дистанційно; 3) навчання на основі співпраці декількох ЗВО, що дає змогу розробити більш якісне навчальне забезпечення дистанційних курсів; 4) навчання в спеціальних навчальних закладах, що створені для розробки мультимедійних курсів для заочного й дистанційного навчання; 5) автономні навчальні системи, що повністю впроваджено за допомогою телебачення й радіопрограм, додаткових друкованих видань; б) неформальне інтегроване навчання на основі мультимедійних програм, тобто програми самоосвіти [Дистанционное обучение: учеб. пособие / под. ред. Е. С. Полат. М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998. 416 с.]. *Режими моделей дистанційного*

навчання: асинхронне навчання, коли студенти, віддалені від навчального закладу, складають групи одного курсу й навчаються за індивідуальним навчальним планом із використанням навчально-методичних матеріалів, розроблених освітнім закладом. Таке спілкування проходить у форматі електронного листування (e-mail); шляхом обміну файлами, проведення форумів (forum), через вікі (wiki); *синхронне навчання* («спільна робота») – дистанційно розділені ЗВО, що забезпечує проведення занять, і група студентів, які одночасно навчаються (на сьогодні це може бути віртуальна навчальна група, студенти не обов'язково знаходяться в одній аудиторії). При цьому взаємодія між викладачами й студентами відбувається в реальному масштабі часу. Формами роботи можуть бути дискусії, семінари, конференції за допомогою чатів (chat), інтернет- або відеоконференції через скайп (skype). За таких форм очними можуть залишатися екзаменаційні сесії, захист дипломних проєктів, лабораторні заняття [Кухаренко В. М., Рибалко О. В., Сиротенко Н. Г. Дистанційне навчання: Умови застосування. Дистанційний курс: навчальний посібник. 3-є вид. / за ред. В. М. Кухаренко. Харків: НТУ «ХПИ», «Горсинг», 2002. 320 с.; *Особистісно орієнтовані технології навчання і виховання у вищих навчальних закладах*: колективна монографія / за заг. ред. В. Андрушенка, В. Лугового. К.: Педагогічна думка, 2008. 256 с.; Романов А. Н., Торощов В. С., Григорович Д. Б. Технологія дистанційного навчання в системі заочного економічного образования. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. 303 с.]

Компоненти інформаційно-освітніх ресурсів:
компонент створення навчального курсу – інформаційна система освіти, що містить такі модулі: сховище файлів, електронна бібліотека, віртуальні лабораторії, модуль для програмування тестів тощо; *компонент адміністрування дистанційного навчання* дає змогу адмініструвати освітній процес і містить такі модулі: статистика по кожному викладачеві, студентові, модуль для управління й організації освітнього процесу; *компонент спілкування й комунікації* зосереджує весь інструмент для синхронного й асинхронного спілкування (файлообмінники, форуми, чати та ін.); *інструментарій* уключає широкий спектр можливостей для адаптації системи тих або тих потреб залежно від особливостей навчальної групи, предмета вивчення й т. п.; *система тестування компетентностей*

відповідає за моніторинг і контроль рівня досягнень студентів [Особистісно орієнтовані технології навчання і виховання у вищих навчальних закладах: колективна монографія / за заг. ред. В. Андрущенко, В. Лугового. К.: Педагогічна думка, 2008. 256 с.; *Самойленко О. В.* Підготовка бакалаврів-учителів математики за дистанційною формою навчання: монографія. Херсон: Грінь Д. С., 2013. 436 с.]. Компонент створення навчального курсу укладає викладач конкретної мовознавчої дисципліни й наповнює його низкою матеріалів: загальні відомості про курс, його мету, основні завдання, структуру; інформаційна картка викладача, який читає пропонований курс; лекції; базові підручники й навчально-методичні посібники з дисципліни (в т. ч., які розробив викладач); дистанційні навчальні комплекси до дисципліни за темами навчального курсу; попереднє самотестування, що дасть змогу користувачеві перевірити власний рівень володіння уміннями та навичками й адаптувати курс під себе; перелік питань і відповідей на них; посилання на сайти в усережжі, в яких висвітлено окремі питання курсу [*Кухаренко В. М., Рибалко О. В., Сиротенко Н. Г.* Дистанційне навчання: Умови застосування. Дистанційний курс: навч. посіб. 3-є вид. / за ред. В. М. Кухаренко. Харків: НТУ «ХПІ», «Торсинг», 2002. 320 с.; *Самойленко О. В.* Підготовка бакалаврів-учителів математики за дистанційною формою навчання: монографія. Херсон: Грінь Д. С., 2013. 436 с.].

Показники якості отриманих знань у процесі дистанційного навчання: а) оцінювання знань студента з мовознавчих дисциплін; б) рівень системної компетентності (наприклад, розуміння взаємозв'язку між різними дисциплінами); в) рівень компетентності в оптимальному розподілі ресурсів; г) рівень компетентності в роботі з інформацією (вміння інтерпретувати інформацію, використовувати для обробки інформації комп'ютер тощо); д) оцінювання вмінь писати, говорити, слухати; е) оцінювання особистої відповідальності, комунікабельності; є) оцінювання вмінь працювати в команді, навчати інших і вести перемовини [*Романов А. Н., Торощов В. С., Григорович Д. Б.* Технологія дистанційного обучения в системе заочного экономического образования. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. 303 с.].

Спілкування в системі дистанційного навчання відбувається у форматі блогу чи форуму, чату чи групової конференції з постійною роботою з інтернет-ресурсами й репрезентовано такими видами: а) спілкування з викладачем, який керує процесом навчання; б) спілкування

зі студентами, що передбачає обмін інформацією; в) дискусійний форум, що має на меті вільне висловлювання точок зору й рівноправність в обговоренні; г) рольове спілкування, яке виробляє вміння репрезентації оригінальних проєктів; д) звітування, що формує навички лаконічно й чітко говорити, доводити власні переконання [Голуб Н. Б. Самостійна робота студентів з риторики: навч.-метод. посіб. Черкаси: БрамаУкраїна, 2008. 232 с.].

Засоби навчання у дистанційному навчанні: інтернет-засоби (електронна пошта, «дошка оголошень» (BBS), Інтернет, аудіо- й відеоконференції з одно- чи двостороннім зв'язком через радіомовлення, телеграф, телефон, супутниковий зв'язок чи Mosaic – графічний інтерфейс до всесвітньої мережі, ICQ – система для оперативного спілкування (інтернет-пейджер), активні канали для підписки на Web-сайти та ін.) й навчальні засоби (електронні видання навчального призначення; комп'ютерні системи навчального призначення; аудіо- й відео навчальні матеріали; глобальне всемережжя) [Застосування телекомунікаційних засобів у навчальному процесі (психолого-педагогічні аспекти): навч.-метод. посіб. / авт. кол.; за ред. М. Л. Смульсон. К.: «Педагогічна думка», 2008. 256 с.].

Електронні видання навчального призначення – автоматизовані системи навчального призначення, що забезпечені дидактичними, методичними й інформаційно-довідковими матеріалами з навчальної дисципліни, а також програмне забезпечення, яке дає змогу комплексно використовувати їх як для самостійної роботи, так і для контролю знань (навчально-методичні рекомендації до організації самостійної роботи, виконання курсового чи дипломного дослідження, підготовка до підсумкової атестації тощо).

Комп'ютерні системи навчального призначення – програмні засоби для використання в освітньому процесі, які дають змогу: диференціювати процес навчання; контролювати особистість із діагностикою помилок і здійснювати зворотний зв'язок; забезпечувати самоконтроль й самокоригування навчально-пізнавальної діяльності; скорочувати час навчання завдяки виконанню комп'ютером складних обчислень; демонструвати

візуальну навчальну інформацію; моделювати й імітувати процеси та явища, проводити лабораторні роботи, експерименти й досліди в умовах віртуальної реальності; прищеплювати вміння приймати рішення тощо [*Педагогіка вищої школи*: навч. посіб. / за ред. З. Н. Курлянд. 3-тє вид., перероб. доп. К.: Знання, 2007. 495 с.];

Комп'ютерні навчальні програми використовують діалог, при цьому відповіді студента залежать від алгоритму роботи програми, яка повинна віддавати ті чи ті рекомендації, пояснення, підказки, виконуючи роль викладача. Навчання стає активним, що досягається впровадженням в програму відповідної дії студента сценарію відповідних дій програми. Отже, одночасно з представленням навчального матеріалу комп'ютерна навчальна програма здійснює взаємодію зі студентом, мета якої – забезпечення кращого розуміння матеріалу й самоконтроль його засвоєння. Особливості комп'ютерних засобів у системі дистанційного навчання: активне використання мультимедіа (комплексна репрезентація інформації з використанням графіків, зображень, анімації, відео- й медіасюжетів із можливим звуковим супроводом) й гіпертексту (конспективний виклад матеріалу; вільне переміщення тестом (вибір найбільш потрібної інформації з запропонованої) та використання перехресних покликань, що полегшують організацію зворотних зв'язків [*Романов А. Н., Торопцов В. С., Григорович Д. Б.* Технологія дистанційного обучения в системе заочного экономического образования. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. 303 с.]

Формат 60x84.1/16. Умовн. друк. арк. 9,1.

Тираж 100 прим. Зам. № 2701-02.

ВИГОТОВЛЮВАЧ

Поліграфічне підприємство СПД Румянцева Г. В.

54038, м. Миколаїв, вул. Бузника, 5/1

Свідоцтво МК № 11 від 26.01.2007 р.